

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS**

**MARIJOS LUKŠAITĖS
VERSLUMO EDUKOLOGIJOS MAGISTRANTŪROS
NUOLATINĖS STUDIJOS**

**BRANDŽIOS ASMENYBĖS KRITERIJAI PLĖTOJANT
VERSLUMO KOMPETENCIJĄ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Prof.dr.Irena Žemaitaitytė*

Vilnius, 2013

**MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY
FACULTY OF SOCIAL POLICY
INSTITUTE OF EDUCOLOGY**

**MARIJA LUKŠAITĖ
EDUCOLOGY OF ENTREPRENEURSHIP MASTER
FULL-TIME STUDIES**

**CRITERIA OF THE MATURE PERSONALITY FOR
ENTREPRENEURIAL COMPETENCE DEVELOPMENT**

Final master thesis

Academic Supervisor: *Prof.dr.Irena Žemaitaitė*

Vilnius, 2013

Turinys

IVADAS	4
1. VERSLUMO KOMPETENCIJOS TEORINĖ ANALIZĖ	7
1.1. Kompetencijos samprata	7
1.2. Verslumo sampratos raida	9
1.3. Šiuolaikinė verslumo ir verslumo kompetencijos sąvokų samprata	11
1.4. Verslaus žmogaus charakteristika	16
2. VERSLUMO KOMPETENCIJOS SVARBA EUROPOS SĄJUNGOJE IR LIETUVOJE	
2.1. Verslumą reglamentuojantys dokumentai Europos Sąjungoje	22
2.2. Verslumo skatinimas Lietuvoje	26
3. BRANDŽIOS ASMENYBĖS CHARAKTERISTIKA	31
3.1. Asmenybės samprata	31
3.2. Asmenybės psichologijos teorijos	33
3.3. Asmenybės brandumo kriterijai asmenybės psichologijos teorijose	34
3.3.1. S.Freud psichoanalitinė asmenybės teorija	34
3.3.2. A.Adler individualioji asmenybės teorija	36
3.3.3. C.G.Jung analitinė asmenybės raidos teorija	37
3.3.4. E.Erikson psichosocialinė asmenybės raidos teorija	38
3.3.5. G.W.Allport asmenybės bruožų teorija	40
3.3.6. A.H.Maslow humanistinė asmenybės teorija	41
3.4. Pagrindiniai brandžios asmenybės kriterijai	43
4. BRANDŽIOS ASMENYBĖS KRITERIJŲ PLĖTOJANT VERSLUMO KOMPETENCIJĄ	
EMPIRINIS TYRIMAS	45
4.1. Metodologinės nuostatos	46
4.2. Motina Teresė – brandi asmenybė ir verslus žmogus	51
4.3. Muhammad Yunus - brandi asmenybė ir verslus žmogus	57
4.4. Tyrimo apibendrinimas	64
IŠVADOS	65
LITERATŪRA	67
ANOTACIJA	72
ANNOTATION	73
SANTRAUKA	74
RÉSUMÉ	75
PRIEDAI	77

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Asmenybė – žmogaus individualių savybių (įgimtų ir įgytų) visumą, kuri galutinai susiformuoja ir atsiskleidžia spręsdama ne tik savo asmenišką, bet ir kitiems žmonėms reikšmingas problemas.

Kriterijus – vertinimo pagrindas, matas, saikas (Terminų žodynas). Šiame moksliniame darbe vertinimo pagrindas žmogaus savybės, bruožai.

Savybė – savita, išskirtinė, būdingoji ypatybė (būdingas bruožas) (Terminų žodynas).

Bruožas – polinkis elgtis panašiai plačiame situacijų diapazone (Terminų žodynas). Šiame moksliniame darbe bruožas ir savybė vartojami kaip sinonimai.

Vertybės - tai specifinės mus supančio pasaulio objektų ir reikšmių charakteristikos, turinčios teigiamą reikšmę žmogui, kolektyvui, visuomenei (Terminų žodynas).

Kompetencija – tai žinių ir įgūdžių derinys bei sugebėjimas pritaikyti jas konkrečiomis aplinkybėmis (Stankevičienė, Lobonova, 2006).

Verslumas – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose (Gegieckienė, Graikštienė, 2009, p. 13).

Verslumo kompetencija (Verslumas) – asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmis. Jis reiškia kūrybiškumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus, siekiant tikslų (Lisabonos verslumo pagrįsto mąstymo puoselėjimo ugdant ir mokant programa, 2006). Šiame moksliniame darbe verslumas ir verslumo kompetencija vartojami kaip sinonimai.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Šiuolaikinėje žinių visuomenėje vis didesnis dėmesys skiriamas verslumui ir jo ugdymui. Spartus naujų technologijų vystymasis ir vis didėjanti globalizacijos reikšmė keičia žmonių įpročius ir skatina ieškoti naujų savirealizacijos galimybių. Europos Komisijos išleistoje *Žaliojoje knygoje* šis procesas nusakomas alegoriškai: „Gamyklas palaiapsniui keičia kūrybinės bendruomenės, kurių pagrindinė „žaliava“ – vaizduotė, kūrybiškumas ir novatoriškumas“ (2010, p. 2). Šios „žaliavos“ dėka sukuriamos genialios idėjos, kurių genialumas išgryninamas idėjos realizavimo procese. Todėl gebėjimas idėjas paversti veiksmais yra verslumo pamatas. Jis apima kūrybiškumą, naujovių diegimą, pasirengimą rizikuoti, planuoti ir valdyti projektus. Ši veikla reikalinga kasdieniame gyvenime, darbe ir visuomenėje, nes ji leidžia darbuotojams geriau suvokti savo darbinę veiklą ir pasinaudoti jos teikiamomis galimybėmis (Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo 2007—2011 m. programa).

Tebevyksta ginčai, ar verslumas yra įgimta, ar įgyta savybė, tačiau jo ugdymas tampa vis aktualesnis. 2005 m. atliktoje *Atskirų tikslinių grupių (jaunimo ir moterų) verslumo ugdymo būdų analizėje* pažymima, kad verslumas kaip vienas iš pagrindinių žmogaus sugebėjimų turėtų būti ugdomas, o žinios papildomos ar atnaujinamos nuolat, t.y. mokantis visą gyvenimą. Tiek Lisabonos strategija, tiek Europos mažųjų įmonių chartija akcentuoja verslumo ugdymo aspektą, todėl jo svarba Europos Sąjungoje neginčijama, o verslumo ugdymas mokymo (švietimo) institucijose yra itin palankiai vertinama priemonė.

Lydeka (1996) teigia, kad verslumas yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti. Vadinasi galime daryti prielaidą, kad verslia asmenybe gali tapti kiekvienas. Tačiau kyla klausimas, kodėl vieni savo užsibrėžtus tikslus pasiekia, o kiti taip ir neišdrįsta žengti pirmojo žingsnio savo idėjų įgyvendinimo link? Jeigu verslumas yra potencialus žmogaus gebėjimas, kodėl ne visi šiuo gebėjimu pasinaudoja? Atsakymų į šiuos klausimus ieškosime, pasitelkę psichologijos mokslo, kurio pagrindinis objektas yra žmogaus psichika arba elgesys, žinias.

Tyrimo problema. Asmenybę ir jos elgesį aiškinančių teorijų yra pakankamai daug. Kaip apibūdinama asmenybė bei analizuojamas jos elgesys priklauso nuo konkrečios psichologinės teorijos. Tačiau pastebima, kad įvairių psichologijos kryptių autoriai, vardindami tokius žmogaus gebėjimus kaip kūrybiškumas, savarankiškumas, aktyvumas, tikslų užsibrėžimas bei jų siekimas, iniciatyvumas, vienu ar kitu aspektu, priskiria juos brandžios asmenybės kriterijams. Iš aukščiau nurodytų versliam žmogui būdingų savybių akivaizdžiai matome, kad egzistuoja glaudus ryšys tarp

asmens brandumo ir jo verslumo. Tačiau kurios brandžios asmenybės savybės turi tiesioginę įtaką žmogaus verslumui? Ar verslumo kompetencijos pasireiškimas priklauso nuo asmenybės brandos?

Temos ištirtumas. Nors psichologinio pobūdžio literatūroje daug autorių (Freud, Adler, Jung, Erikson, Berne, Maslow, Rogers, Allport ir kt.) apibrėžė brandžią asmenybę nusakančius kriterijus, o pastaruoju metu verslaus žmogaus profilį tyrinėja vis daugiau mokslininkų, tačiau mokslinių tyrimų brandžios asmenybės bei žmogaus verslumo sąsajų tema nerandama. Todėl šio magistrinio darbo tema atveria plačias galimybes tirti iki šiol dar nenagrinėtą mokslinę problemą.

Tyrimo objektas: brandžios asmenybės kriterijai plėtojant verslumo kompetenciją.

Tyrimo tikslas: išskirti pagrindines brandžios asmenybės savybes skatinančias verslumo kompetencijos plėtotę.

Tyrimo uždaviniai:

1. apibrėžti verslumo / verslumo kompetencijos sąvokų sampratą;
2. išskirti versliam žmogui būdingas savybes;
3. išnagrinėti verslumo / verslumo kompetencijos svarbą reglamentuojančius Europos Sąjungos ir Lietuvos teisinius dokumentus;
4. nustatyti brandžios asmenybės kriterijus;
5. išanalizuoti, kurios brandžios asmenybės savybės labiausiai skatina verslumo kompetencijos plėtotę.

Tyrimo metodai:

- aprašomasis-analitinis metodas, kuriuo siekiama apibrėžti verslumo kompetencijos sampratą, nurodyti versliam žmogui būdingas savybes, išskirti brandžios asmenybės kriterijus;
- lyginamasis metodas taikomas nagrinėjant mokslinėje literatūroje analizuojamą žmogaus brandos ir jo verslumo kompetencijos sąryšingumą;
- empirinis tyrimas: biografinis metodas taikant fenomenologinę tyrimo strategiją. Analizuojant pasirinktų tyrimo objektų biografijas, siekiama atskleisti jų asmenybės brandumo ir verslumo kompetencijos pasireiškimus ir ištirti jų tarpusavio įtakos tendencingumą. Fenomenologinės tyrimo strategijos tikslas – tiriamo fenomeno atskleidimas per žmogiškųjų patirčių, išgyvenimų prigimtį ir būdus.

Raktiniai žodžiai: asmenybė, brandi asmenybė, verslumas, kompetencija, verslumo kompetencija.

1. VERSLUMO KOMPETENCIJOS TEORINĖ ANALIZĖ

1.1. Kompetencijos samprata

Tarptautinių žodžių žodyne sąvoka kompetencija (lot. *competentia* – priklausomybė (pagal teisę)) apibūdinama kaip „funkcinis gebėjimas adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą, turėti jai pakankamai žinių, įgūdžių, energijos; žmogaus kompetencijos svarba tuo didesnė, kuo reikšmingesnis jo socialinis vaidmuo“ (Vaitkevičiūtė, 2007, p. 545). Kompetencija užtikrina kokybišką darbo, užduoties atlikimą. Ji dažnai apibūdinama kaip sėkmingas veiklos pagrindas.

M.Pearson (1984) kompetenciją nusako kaip tęstinę atkarpą, kuri prasideda žinojimu kaip reikia atlikti ir baigiasi žinojimu kaip atlikti labai gerai. Jo nuomone, kompetencija turi apimti: žinias, patirtį, požiūrius ir reikalingas asmenines savybes (charakteristikas). Žinios yra kompetencijos dalis. Turėti tam tikrų žinių dar nereiškia sugebėti jas įgyvendinti. Kiekvienas žmogus turi tam tikrą savo asmeninį požiūrį į užduotį, kurią jam reikia įvykdyti. Nuo to, ar šis požiūris yra teigiamas, ar neigiamas labai priklauso užduoties atlikimo rezultatas. Žmogus gali būti apibūdinamas kaip nekompetentingas, jeigu jis nepademonstruoja teisingo požiūrio. Asmeninės savybės ir sugebėjimai taip pat turi labai daug reikšmės darbo atlikimo kokybei ir rezultatams.

Pagal R.L.Barker (1995), kompetencijos sudedamosios dalys yra žinios, elgesys, gebėjimai, talentas bei asmeniniai bruožai, kurie padeda žmogui atlikti numatytą darbą. Žmogus gerina kompetenciją visą gyvenimą, sąveikaudamas su kitais žmonėmis. Todėl kompetencija yra neatsiejama nuo darbo aplinkos ir žmonių santykių. Kompetencija yra tai, ką žmogus sugeba padaryti, o ne tai, ką jis manosi galintis atlikti. Kompetenciją galima stebėti tik tam tikru momentu, tam tikroje vietoje ir tam tikros užduoties atžvilgiu. Be konkretaus pritaikymo, kompetencija lieka neatskleista.

Kompetencijos sampratos apibrėžimuose dažniausiai minimos panašios sudedamosios dalys, tačiau vienu atveju labiau akcentuojami įgūdžiai ir žinios, kitu – asmeninės žmogaus savybės bei patirtis. Taip pat šios sampratos prasmė priklauso nuo konteksto ar profesinės srities.

Pasak V.Kučinskas ir R.Kučinskienė (2000), kompetencija - efektyvios veiklos demonstravimas, sugebėjimas atlikti pateiktas užduotis realioje ar imituojamoje darbo situacijoje; gebėjimas pagal kvalifikaciją, žinias, įgūdžius gerai atlikti veiklą. Kompetencija - funkcinis

gebėjimas adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą – žymi dirbančiojo gebėjimą taikyti turimas žinias konkrečioje situacijoje efektyviai sprendžiant iškylančias problemas.

A.Stankevičienės ir L.Lobonovos (2006) teigimu, kompetencija - tai žinių ir įgūdžių derinys bei sugebėjimas pritaikyti juos konkrečiomis aplinkybėmis. Tai vadybos funkcija atliekama atsižvelgiant į aplinkos bei situacijos apribojimus. Vadinasi kompetencija yra konkretus mokėjimas atlikti tam tikrą profesinės veiklos funkciją.

Tirdami įvairias kompetencijos sampratos reikšmes, mokslininkai išskiria tam tikras kompetencijos termino hierarchines struktūras bei ryšį su veiklos samprata. R.Laužackas (1997) teigia, kad „kompetencijos pagrindas yra kvalifikacija, tačiau mokslininkas atkreipia dėmesį, kad kompetencijos sąvoką vartojame tuomet, kai tenka pabrėžti žmogaus profesines galias praktinėje veikloje. Kvalifikacijos sąvoka vartotina, kai kalbama apie tai, ką žmogus rengiasi įgyti ar įgyja švietimo sistemoje“ (Laužackas, 1997, p. 23). Kompetencija, o ne kvalifikacija įgalina žmogų veikti skirtingomis ir nuolat besikeičiančiomis sąlygomis.

P.Jucevičienė ir D.Lepaitė (2000) atskleidžia veiklos ir kompetencijos tarpusavio ryšį. Autorės mano, kad kompetencija kaip holistinė idėja gali būti apibrėžiama kaip koncepcija, kuri akcentuoja gebėjimą perkelti žinias ir įgūdžius į naujas situacijas, kartu įgalinant žmogų veikti įvairiuose veiklos lygiuose. Kompetencija įgalina veikti, o veikloje galima išskirti ir pačią kompetenciją. Ji neegzistuoja viena pati, nepriklausoma nuo veikos, nuo sprendžiamos problemos, ji nėra stebima, galima fiksuoti tik jos raišką, vertinti tik realiomis veiklos sąlygomis. „Skirtingo veiklos hierarchinio lygio atlikimui reikalinga skirtingo lygio kompetencija, todėl ji yra hierarchinis struktūros darinys“ (Jucevičienė, Lepaitė, 2000, p. 46-49). Mokslininkės išskiria tokius kompetencijos lygius veikloje:

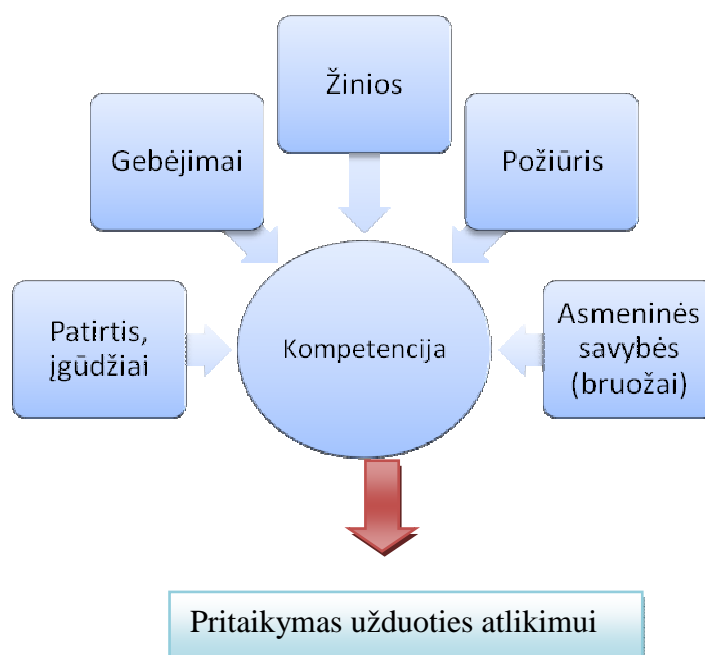
1. Pirmame veiklos lygyje darbo operaciniam atlikimui reikalinga meistriškai išmoktos elgsenos lygio kompetencija, tiksliai atitinkanti darbo vietos reikalavimus ir sudaryta iš aiškiai išskiriamų sudedamųjų dalių; kalbama ne apie kompetenciją, bet kompetencijas;

2. Antrame veiklos lygyje darbo tobulinimui reikalinga pridedamoji kompetencija, kuri grindžiama ne tik meistriškai išmokta elgsena, bet ir tam tikru žinojimu; šiuo atveju taip pat kalbama apie kompetencijas;

3. Trečiame veiklos lygyje darbo vidinių ir išorinių sąlygų keitimui reikalinga integruota kompetencija, kai elgsenos ir žinojimo integracija grindžiama esminę kaitą sąlygojanti veikla;

4. Ketvirtame veiklos lygyje naujo darbo kūrimui ir kvalifikacijos perkėlimui į naują veiklos situaciją reikalinga holistinė kompetencija (apima gebėjimą įvertinti naują veiklos situaciją, pasirinkti joje tinkamus veiklos metodus, apibrėžtus jų veiksmingumo supratimu ir asmeninių vertybių, požiūrių ir motyvų raiška veikloje (Jucevičienė, Lepaitė, 2000, p. 46-49).

Apžvelgę įvairius kompetencijos sampratos apibrėžimus, galime išskirti pagrindinius kompetencijos komponentus, kurių praktinis panaudojimas padeda atlikti numatytą veiklą (žr.1 pav.).

1 pav. Kompetencijos apibrėžtis. Šaltinis: sudaryta autorės pagal Pearson,1984; Barker,1995.

Kompetencijos sampratos reikšmių įvairovė leidžia vertinti šį terminą kaip tam tikrų žmogaus gebėjimų, žinių, asmeninių savybių, požiūrio bei patirties visumą, leidžiančią jam efektyviai veikti tam tikroje profesinėje srityje. Šią mintį papildė P.Jucevičienė ir D.Lepaitė (2000) kompetenciją įvardindamos kaip žmogaus kvalifikacijos raišką arba gebėjimus veikti, sąlygotus individo žinių, mokėjimų, įgūdžių, požiūrių, asmenybės savybių bei vertybių. Tačiau būtina pabrėžti, kad kompetencija „apibūdina veiklą, susijusią su atsakomybe (socialiniu vaidmeniu) ne tik šiandien, bet ir ateityje. O tai privalo būti susiję ne tik su įgytomis žiniomis ir gebėjimais, bet ir su turimomis asmeninėmis emocinėmis ir dorovinėmis savybėmis bei vertybėmis“ (Jasnavičius, 2007, p. 41). Taigi kompetencija, panaudojant aukščiau išvardintas jos sudėtinės dalis, pasireiškia veikloje, atliekant numatytą užduotį.

1.2. Verslumo sampratos raida

1755 m. Paryžiaus airių kilmės bankininkas Richard Cantillon savo išleistoje knygoje „Essai sur la nature du commerce en général“ (angl. „Essay on the Nature of Commerce in General“)

pirmą kartą pamini sąvoką „entrepreneur“ (angl. entrepreneur, liet. antreprenieris). Čia, kaip teigia J.Greblikaitė, „visų pirma, buvo kalbama apie norą pirkti tam tikra kaina ir parduoti tam tikra kaina. ... Tai įžvalgumo ir noro prisiimti riziką dalykas, kuris nebūtinai yra susijęs su gamybos procesu. Antreprenerystės funkcijos esmė buvo rizikos prisiėmimas“ (Greblikaitė, 2011, p. 19). Tačiau kaip tiksliai išversti žodį „entrepreneur“ į lietuvių kalbą iki šiol yra neaišku.

J.Žvinklys ir E.V.Vabalas (2006) teigia, kad daug nesusikalbėjimų kyla dėl trijų sąvokų: „verslas“, „verslininkas“ ir „verslumas“. Šios sąvokos taip įvairiai vartojamos, kad dažnai būna nebeaišku, „kas Lietuvoje laikytina verslininkais, kokių įregistruotų ūkio subjektų gausėjimas rodo verslumo lygio kilimą“ (Žvinklys, Vabalas, 2006, p. 108). J.Žvinklys ir E.V.Vabalas (2006) išanalizavę šias sąvokas įvairioje mokslinėje literatūroje (Pinchot 1985; Pruskus, 2001; Vainienė, 2005; Dictionary of Business Terms, 2000; Europos žodynas Eurovoc; Kalbos patarimai 2005; Jasinavičius, 2006) bei teisės dokumentuose (Verslo apskaitos standartai, 2004; LR civilinis kodeksas; LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymas) priėjo išvados, kad „kai angliškasis entrepreneur (liet. „antreprenieris“) verčiamas lietuvišku žodžiu „verslininkas“, visiškai iškraipoma šios sąvokos ekonominė prasmė. ... Kitaip nei verslininkas, antreprenieris kuria naują verslą. Tai fizinis asmuo, kuris pateikia naują idėją ieško naujų išteklių, įkuria ūkinės komercinės veiklos subjektą (verslo organizaciją), už tai prisiimdamas finansinę, moralinę ir socialinę atsakomybę. Orientuodamasis į „rytojų“, jis prisiima visą su to verslo kūrimu susijusią riziką“ (Žvinklys, Vabalas, 2006, p. 109-111). Kadangi nėra aiškiai nubrėžtos ribos tarp dviejų sąvokų – „verslininko“ ir „antreprenierio“, taip pat ir „verslo antreprenierio“, sunku tiksliai nusakyti ir „verslumo“, „verslininkystės“ ir „antreprenerystės“ prasmes. Dėl šių priežasčių mokslinėje literatūroje vartojamos tiek antreprenerystės, tiek verslumo sąvokos, tačiau dažniausiai skirtingomis prasmėmis. Siekiant išvengti dviprasmybių, šiame moksliniame darbe bus vartojama „verslumo“ samprata, kuri apjungs „antreprenerystės“ ir „verslumo“ sąvokas, apibrėžtas skirtingų mokslininkų pradedant nuo R.Cantillon.

Tikėtina, kad „antreprenerystės“ ir „verslumo“ sąvokų neatitikimui įtakos turėjo „antreprenerystės“ sąvokos evoliucija ekonomikos pasaulyje. R.Cantillon pavartotai „antreprenierio“ sąvokai kitą atspalvį suteikė Jean-Baptiste Say. Jis antreprenierį išskyrė kaip „atskirą ekonominį vienetą, kuris sugeba apjungti ir koordinuoti gamybos veiksmus. ... Taip sukuriamas ir realizuojamas konkurencingas produktas“ (Greblikaitė, 2011, p. 20). Taigi, pasak J.B.Say, verslumas visų pirma yra **gebėjimas koordinuoti** gamybos procesą, be to, ir skirstyti gautas lėšas.

1934 m. J.Schumpeter verslumą apibrėžė kaip **kūrybos** ir naujovių siekimo **procesą**, 1985 m. P.F.Drucker verslumą apibūdino kaip reagavimą į pokyčius ir atsiradusių galimybių išnaudojimą. 1996 m. R.W.Smilor teigė, kad į verslumą nereikia žiūrėti kaip į ekonominį reiškinį,

orientuojantis tik į darbo vietų kūrimą, nes verslumas, kaip ir bet kuris kitas socialinis reiškiny, gali būti „pasiekiamas“ pasitelkiant įvairias dimensijas, priklausomai nuo siekiamų tikslų (Verslumo įgūdžių mokymas kaime, 2011).

Verslumo sampratos raidą Z.Lydeka (1996) pasiūlė suskirstyti į tris etapus, kuriuose atsispindi skirtingos verslumo savybės:

- išskiriama **rizikos** svarba (XVIII a. - R. Cantillon, J. Law);
- išskiriama **inovacijų** svarba - nauji produktai, naujos rinkos, naujos organizacijos valdymo formos (XIX a. ir XX a. 1-oji pusė - J. B. Say, J. S. Mill, C. Menger, J. Schumpeter, A. Marshall);
- išskiriama **ypatingų savybių** svarba – intuicija, sugebėjimas reaguoti į aplinkos pokyčius, atsakomybės jausmas ir kt. (XX a. 2-ji pusė – D. McClelland, P. Drucker, A. Shapiro, K. Vesper ir kt.).

XXI a. verslumo sampratoje išvelgiama visų nuo XVIII a. išskirtų verslumo sąvokų prasmės. Ir nors, analizuojant mokslinėje literatūroje pateikiamas įvairias verslumą apibūdinančias sąvokas, pastebima, kad jose akcentuojami skirtingi verslumo aspektai, tačiau beveik visuose yra pabrėžiama gebėjimų organizuoti, planuoti laiką, išnaudoti išteklius bei prisiimti riziką, finansinio išvalgumo, derybinių gebėjimų, lyderystės, iniciatyvumo, inovatyvumo, kūrybiškumo svarba. Šios savybės svarbios ne vien kuriant bei vystant verslą, bet ir sprendžiant kasdienišką gyvenimo problemas.

1.3. Šiuolaikinė verslumo ir verslumo kompetencijos sąvokų samprata

Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) nurodoma, kad **verslumas** yra viena iš **žmogaus kompetencijų**, kuri labiausiai pasitarnauja asmenybės savirealizacijai, skatindama jos saviraišką kasdiniame gyvenime. Europos Komisijos Švietimo ir kultūros generalinis direktorate (2005) pažymima, kad plėtojant **verslumo kompetenciją**, skatinamas naujovių ieškojimas, kūrybiškumas, ugdomas pasitikėjimas savimi. Kaip pastebime, šiuose dokumentuose verslumas ir verslumo kompetencija yra vartojami kaip sinonimai. Ši tendencija vyrauja ir mokslinėje literatūroje. Vieni mokslininkai savo darbuose vartoja pasirinktinai tik vieną iš šių sąvokų, kiti pasirenka abi, priskirdami joms tą pačią prasmę ir vartodami kaip sinonimus. Šiame darbe verslumas ir verslumo kompetencija bus analogiškai vartojami kaip sinonimai, kad būtų išvengta daugiaprasmiškumo cituojant įvairių autorių mintis.

J.R.Henderson (2002) kalbėdamas apie XXI a. susiformavusias verslumo sąvokas, išskiria

inovatyvumą kaip daugelį verslumo apibrėžimų vienijantį elementą. Verslumas laikomas vienu pagrindinių šalies inovatyvumo, konkurencingumo ir ekonominio augimo užtikrinimo veiksnių – tai ne tik ekonominės, bet ir socialinės pridėtinės vertės kūrimas, tai galimybė realizuoti save, greitai ir efektyviai prisitaikyti prie aplinkos pokyčių, keisti savo gyvenimo kokybę. Tačiau verslumo sąvokų įvairovė atskleidžia kur kas platesnį verslumo sampratos suvokimą.

P.Kaufmann ir R.P.Dant (1998), apibendrinami įvairioje literatūroje randamus verslumo sampratos sąvokų apibrėžimus, juos suskirstė į tris grupes:

- apibrėžimai, išryškinantys verslininkui būdingus charakterio bruožus ar savybes, apimantys gebėjimą rizikuoti, lyderystę, motyvaciją, gebėjimą spręsti problemas, kūrybiškumą, gebėjimą priimti sprendimus ir kt.;

- apibrėžimai, susiję su verslininkystės procesu ir jo rezultatais, apimantys naujų įmonių kūrimą, naujų gaminių ar jų analogų įdiegimą, inovatyvių, vertingų išteklių susiliejimą naujų pokyčių aplinkoje;

- apibrėžimai, nukreipti į verslininko veiklą, apimantys įsijungimą į naujas rinkas, rinkos deficito įveikimą, naujų vadovavimo struktūrų kūrimą ir reorganizavimą, tiekimo šaltinių ir rinkos vietų paiešką, į pilną orientuoto verslo inicijavimą, palaikymą ir vystymą, poreikių tenkinimą ir organizacijos valdymo kontrolę.

Ekonomikos terminų žodyne verslumas apibrėžiamas kaip „asmens polinkis ir gebėjimas imtis ekonominės veiklos sujungiant kapitalą, darbą ir kitus ekonominius išteklius, siekiant gauti pelno ir prisiimti visą su šia veikla susijusią riziką“ (Vainienė, 2005, p. 281–282). V.Snitka ir S.Gerdvilas verslumą sieja su individualaus, smulkaus ar vidutinio verslo atsiradimu. Jų teigimu: „greitai kintančioje ekonominėje aplinkoje verslumas, kaip **ekonominės veiklos būdas**, darosi svarbus visose srityse, įskaitant ir stambias, turinčias pastovių išteklių, organizacijas“ (Snitka, Gerdvila, 2001, p. 126). R.Jasnavičius papildo šią mintį teikdamas, kad verslumas yra „gebėjimas turimus žmogiškuosius ir materialiuosius išteklius efektyviai paversti **paklausia ir vertinga** kitiems žmonėms **produkcija**. Verslumo pagrindo uždavinys yra teikti naudą kitiems žmonėms, nes tik gaudami ir jausdami geresnę naudą jie naudosis ja“ (Jasnavičius, 2007, p. 25).

Žvelgiant iš **inovatyvumo** perspektyvos, verslumas – tai „savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais modeliais, struktūra ir ištekliais“ (Turner, 2005, p. 44).

Kaip teigia G.Strazdienė ir A.Garalis, verslumas dažniausiai suprantamas kaip „sugebėjimai, reikalingi verslui pradėti ir vystyti. Tam reikalingi asmeniniai ir dalykiniai gebėjimai: vaizduotė, kūrybinis mąstymas, rizika, iniciatyva, imlumas inovacijoms, intuicija, vadybos įgūdžiai ir kiti

gebėjimai. Verslumas – tai naujos idėjos ir projektų įgyvendinimas, kūrybinis mąstymas ir veikimas, (Strazdienė, Garalis, 2006, p. 153).

M.Kiškis ir G.Lunevičiūtė (2011) pateikė alternatyvų požiūrį į verslumą kaip į tam tikrą procesą, kurį jie suskaidė į komponentus:

- ❖ **Verslo idėja.** Turi būti sukurta aiški idėja, kuri detalizuojama ir išgryninama.
- ❖ **Gaminys/paslauga.** Sukurtas naujas gaminys (prekė) ar paslauga turi būti patrauklūs būsimiems vartotojams. Todėl jų sukūrimas yra verslumo proceso esmė.
- ❖ **Rinka.** Tikslinę rinką reikia apibrėžti iš anksto geografiniais ir demografiniais parametrais. Nors kartais, kai prekė/paslauga yra novatoriška, rinką, prieš ją apibrėžiant, gali tekti sukurti patiems.
- ❖ **Organizacija.** Įmonės veiklos planas, žmonių priėmimas, darbų paskirstymas ir jų atlikimas yra būtini, kad verslas sėkmingai gyvuotų.
- ❖ **Esminės komandos kompetencijos.** Esminiai gebėjimai, būtini verslo sėkmei, turi būti patraukti į vadovaujančią komandą ir/arba joje išlavinti. Taip pat labai svarbi yra ankstesnė komandos narių ir įkūrėjo patirtis.
- ❖ **Komandos įsipareigojimai.** Pagrindiniai komandos nariai turi būti įsipareigoję įmonei, nes be jų užsispyrimo, atkaklaus darbo ir pastangų verslo ateitis neįmanoma.
- ❖ **Santykiai su klientais/vartotojais.** Būtina sukurti pasitikėjimo ryšius su potencialiais klientais. Tyrėjai pastebi, kad daugelis verslininkų pritraukė būsimuosius klientus anksčiau negu pradėjo gamybą.
- ❖ **Kiti santykiai.** Santykių plėtra su kitomis suinteresuotomis pusėmis (tiekėjais, investuotojais, valstybinėmis institucijomis ir kt.) yra ypatingai svarbi. Tyrimai rodo, kad verslumas yra kur kas labiau susijęs su asmeninių santykių kūrimu ir išlaikymu nei manyta anksčiau (Kiškis, Lunevičiūtė, 2011).

Šių komponentų visuma – verslumas, pasak M.Kiškio ir G.Lunevičiūtės (2011), yra rinkoje esančių **galimybių pastebėjimas** ir **pasinaudojimas gebėjimais** prisiimti riziką, imtis iniciatyvos ir suburti bendraminčius tam, kad būtų pasiektas užsibrėžtas tikslas tas galimybes išnaudoti.

Kitaip mano L.Juozaitytė ir J.Staponkienė. Jų teigimu, verslumas traktuojamas kaip „sudėtinga savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti“ (Juozaitytė, Staponkienė, 2004, p. 13). Autorės akcentuoja žmogaus gebėjimą organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu, siekiant pelno.

L.Mincienė (2000), apibrėždama verslumą, išskyrė jo pagrindinius komponentus:

- **Tikėjimą savo sėkme ir užsibrėžtų tikslų siekimą.** Ši gebėjimą galima išlavinti ugdant žmogų, žiūrintį į ateitį optimistiškai, vykdantį užduotis ir siekiantį gerų rezultatų, energingą, pasitikintį savimi, atkaklų ir atsidavusį savo darbui.
- **Norą būti nepriklausomu.** Tai gebėjimai pačiam priimti sprendimus, reikšti savo nuomonę, mokėti savarankiškai dirbti ir mėgti netradicinius sprendimus.
- **Kūrybiškumą.** Ugdant kūrybiškumą reikia stengtis sudaryti palankesnes sąlygas reikštis ir realizuoti save, nes tai gebėjimas formuluoti naujas idėjas, išradingumas, naujų problemų, naujovių ir pasikeitimų pomėgis.
- **Apskaičiuotą riziką.** Tai gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus neturint visos informacijos, atidus savo galimybių įvertinimas nusistatant sunkius, bet pasiekiamus tikslus.
- **Veržlumą ir ryžtingumą.** Tai gebėjimas pasinaudoti gyvenimo duotomis galimybėmis, nekreipiant dėmesio į likimą, sėkmę susikuriant pačiam, tikint, kad pats esi savo likimo kalvis.

L.Mincienės išskirtus verslumo sampratos komponentus papildoma *Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinio tyrimo* (2005) gauti rezultatai (žr. 2 pav.).

2. pav. Pagrindiniai verslumo komponentai. Šaltinis: Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas, 2005).

Čia išskirti verslumo komponentai apima įvairias žmogaus gyvenimo sferas: darbinės, asmeninės, visuomeninės, kurias sunku būtų priskirti tik vienai veiklos sričiai. Įmlumas naujovėms, „matymas“ į priekį, gebėjimas suburti žmones bendrai veiklai, greitų sprendimų priėmimas, sugebėjimas „parduoti“ save bei pasverta rizika svarbūs kuriant ir vystant savo veiklą; laiko planavimas, bendravimo menas, kritinis požiūris, loginis mąstymas, savirealizacija, aktyvus veikimas, teorinės bei praktinės žinios svarbios kiekvieno žmogaus darbinėje veikloje ir kasdieninėje buityje; pilietiškumas, bendravimo menas, pozityvus mąstymas aktualūs socialiniuose santykiuose. Tačiau nustatyti griežtas ribas ir teigti, kad tai, kas svarbu darbinėje veikloje nėra svarbu buityje būtų klaidinga. Vadinasi, verslumas vienokiu ar kitokiu būdu pasireiškia kiekvieno žmogaus gyvenime.

A.Župerka, išanalizavęs įvairių mokslininkų (Lydeka, 1996; Juozaitienė, 2003; Gineitienė ir kt. 2003; Gorman, Hanlon, King, 1997) nuomones apie verslumą, konstatuoja, kad jis „dažnai suvokiamas kaip **žmogaus savybių ir gebėjimų raiška veikloje**“ (Župerka, 2010, p. 22). R.Jasnavičiaus (2007) žmogaus verslumą apibūdina kaip neribotų norų pasekmę, kai jų pagrindu asmuo skatinamas siekti naujų, nepatirtų dalykų. Autorius asmens verslumą charakterizuoja įgimtais gabumais, kurie materializuojami vaizduotės pagalba. Z.Lydeka (1996) teigia, kad verslumas apibrėžiamas žmogaus įgimtomis ir įgytomis savybėmis, leidžiančiomis novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti. Prie **įgimtų verslumo** savybių Z.Lydeka (1996) priskiria intuityvumą, azartiškumą, karjerizmą, avantiūrizmą, reakciją, garbės troškimą, pasitikėjimą savimi, norą gyventi „plačiau“ ir kt. Prie **įgytų savybių** priskiriamos tos, kurios įgyjamos besimokant ar praktiškai veikiant – tai pirmiausiai žinios ir praktinė patirtis, suformuojančios universalius ir specialius įgūdžius.

G.Strazdienė ir A.Garalis (2006), ištyrę įvairių mokslinės literatūros autorių (Curran, Stanworth, 1998; Adcroft et al. 2004; Solomon, 2005;) nuomones apie galimybę išmokyti verslumo, teigia, kad vadybos studijos gali padėti išmokyti techninių gebėjimų, tačiau negali išugdyti prigimtinių verslumo savybių. G.Gorman, D.Hanlon ir W.King (ibid) teigia, kad verslumo galima išmokyti arba bent jau galima padrąsinti imtis verslo, o M.Anسلم (ibid) papildė šią nuomonę sakydamas, kad žmonės gimsta su polinkiu verslumui, bet verslumo lygis bus aukštesnis, jeigu jie bus mokomi verslumo gebėjimų. Dar kitokią nuomonę pateikia S.L.Jack ir A.R.Anderson (cit. pagal C. Henry et al., 2005), kurie verslumo ugdymo procesą sąlyginai suskirstė į meną ir mokslą. Autoriai teigia, kad mokslo dalį, kuri apima funkcinius vadovavimo gebėjimus, galima mokyti ir ji gali būti sėkmingai išmokyta. Tačiau meno dalies, kuri apjungia kūrybingumą ir inovatyvumo savybes, išmokyti negalima (Strazdienė, Garalis, 2006).

L.Galloway (2005) pažymi, kad verslumo ugdymo praktika reikalauja sklandaus žinių,

gebėjimų ir požiūrių susiliejimo. Jis išskyrė gebėjimus, kurie yra svarbūs kuriant verslą. Tai - iniciatyvumas, komunikaciniai, organizaciniai bei problemų sprendimo gebėjimai, pasitikėjimas savimi, atkaklumas, kūrybingumas, vadovavimo gebėjimai, komandinio darbo, derybiniai gebėjimai ir finansinis įžvalgumas.

Kaip pastebi J.Dudaitė ir G.Žibėnienė „mokslinėje ir metodinėje literatūroje nėra vieno požiūrio, kas yra verslumo ugdymas, verslumo ugdymo rezultatai įvardijami skirtingai, nors bendra tai, kad dažnai siejami su gebėjimu dirbti savarankiškai bei bendradarbiaujant komandoje, gebėjimu kūrybiškai veikti, priimti sprendimus, kiekvienam asmeniui įsivertinti savo stipriąsias ir silpnąsias vietas, įvertinti situaciją ir rizikuoti“ (Dudaitė, Žibėnienė, 2012, p. 170). Tačiau kaip teigia Z.Lydeka (1996), du verslininkai gali turėti tą patį profesinį pasirengimą, tačiau jų veiklos rezultatai, nepaisant tų pačių įgytų savybių, bus skirtingi.

Išnagrinėję skirtingas verslumo sąvokas, matome, kad skirtingi autorių požiūriai neprieštarauja vienas kitam, o tik vienas kitą papildo. Analizuodami aukščiau išvardintų autorių nuomones apie verslumo kilmę ir išmokymo galimybę, manytume, kad **verslumą** galima **prilyginti talentui**. Talentas čia suprantamas, kaip „labai dideli žmogaus gabumai, ypač specialieji, nustatomi iš jo veiklos rezultatų, kuriems turi būti būdingas iš esmės naujas, originalus požiūris“ (Vaitkevičiūtė, 2007, p. 958). Talentas yra įgimta savybė, kuri leidžia daug lengviau pritaikyti naujas žinias (pvz. mokantis skambinti pianinu). Tačiau šio talento nevystant jis gali taip ir neatsiskleisti. Taip pat asmuo, kuris neturi išskirtinių įgimtų gebėjimų skambinti pianinu, gali išmokti tai daryti, skirdamas daug laiko ir pastangų šiam įgūdžiui lavinti. Tačiau didelė tikimybė, kad jis nesugebės taip pat gerai tai atlikti, kaip talentingas pianistas. Manytume, kad panašiai yra ir su versliu žmogumi tik jam svarbūs ne absoliuti klausa ir pirštų miklumas, o visa eilė gebėjimų, kurie padėtų jam įgyvendinti savo idėją. Jie bus aptarti kitame poskyryje.

1.4. Verslaus žmogaus charakteristika

Verslo terminų žodyne (Dictionary of Business Terms) verslus žmogus apibrėžiamas, kaip asmuo, įsteigiantis verslą bei dažniausiai prisiimantis verslo riziką. Versliu žmogumi taip pat laikomas verslą įkuriantis fizinis asmuo, kuris imasi įgyvendinti naują rizikingą sumanymą, siekdamas gauti pelno. Tačiau, kaip pažymi A.Župerka, „vidinę asmens būseną charakterizuojantis noras imtis verslo kūrimo, sąlygoja verslo iniciatyvos ir veiklos ketinimų realizavimo veiksniai“

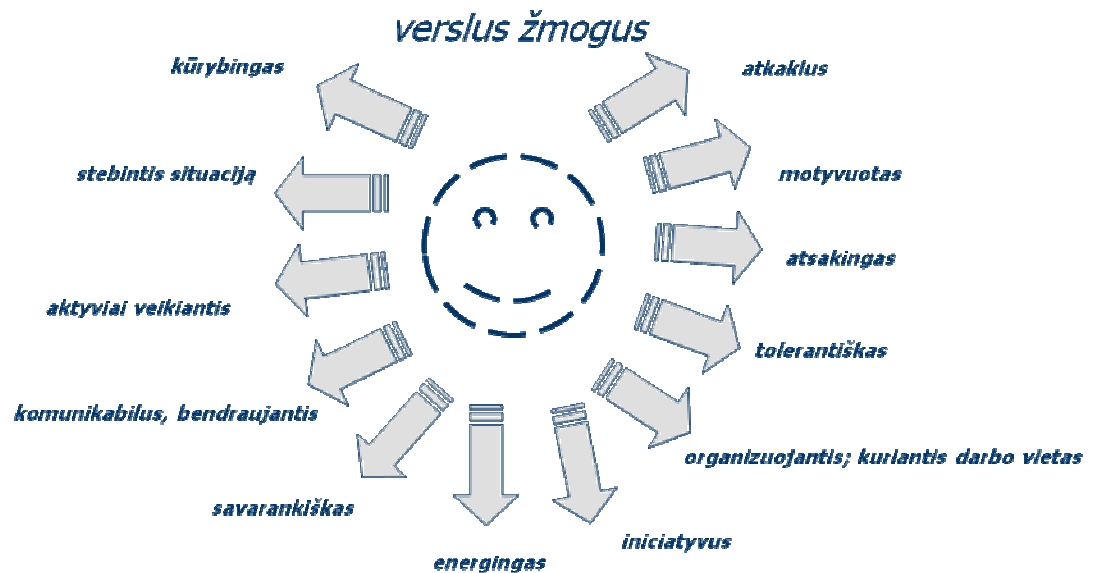
(Župerka, 2010, p. 24). V.Pruskus (2003) išskiria labai įvairias paskatas, tokias kaip norą praturtėti, siekimą būti savarankišku, norą parodyti savo gebėjimus, susikurti sau darbo vietą, įgyvendinti savo idėją, realizuoti saviraiškos poreikį.

Versliam žmogui **turi rūpėti ne pinigai**, šlovė ar pripažinimas, o pats verslumo procesas, „sužadantis visuomenę, aplinkinius, įkvėpiantis gyvybės jėgą. Tai energijos generatorius, kuris dvasinei gerovei kurti instrumentu pasirenka materialinės gerovės kūrimo priemones“ (Rakauskas, 2002, p. 14). Tam pritaria ir A.Župerka teikdamas, kad „verslininkas turi turėti tam tikrą dvasinį, moralinį ir psichologinį pasiruošimą, sąmoningai vadovautis žmogiškomis vertybėmis, visuotinai pripažintomis moralės normomis. Verslininkui materialinis atlygis tampa tik sėkmės įrodymu, bet ne galutiniu tikslu“ (Župerka, 2010, p. 26). Verslus žmogus realizuodamas savo gebėjimus, įgyvendindamas savo idėjas nesiekia iš savo veiklos užsidirbti kiek įmanoma daugiau, bet jis teikia ir socialinę naudą. Taip pat versliam žmogui „nepriimtina prievarta, nes jis suvokia našumo perspektyvą ir laisvos asmenybės kūrybingumą. ... Suvokęs visus dėsnius, toks žmogus daugiausiai reikalauja pats iš savęs, tapdamas ypač naudingą visuomenei“ (Rakauskas, 2002, p. 13).

C.L.Greene (2006) apibūdindamas verslų žmogų, išskiria septynias būdingiausias savybes:

- **Nepriklausomybė** – noras savarankiškai priimti sprendimus ir mėgautis savo pasirinkta veikla;
- **Pasitikėjimas savimi** – drąsių sprendimų savarankiškas priėmimas; nesėkmės atveju, tikėjimas, kad viską galima ištaisyti;
- **Tikslingumas ir atkaklumas** – verslus žmogus ryžtingai ir ištvermingai eina užsibrėžto tikslo link;
- **Susitelkimas** – verslus žmogus žino, ko nori ir sugeba susikoncentruoti ties konkrečia užduotimi;
- **Naujų iššūkių paieška ir dideli reikalavimai sau** – neapsiribojama vienu laimėjimu ir siekiama naujų aukštumų;
- **Kūrybiškumas** – nuolatinis naujų galimybių verslui pagerinti ieškojimas, strategijų kūrimas, įvairių problemos sprendimo galimybių paieškos;
- **Greitų sprendimų priėmimas** - verslus žmogus nevengia greitai apsispręsti, jeigu tai yra būtina, kad aplenktų savo konkurentus.

C.L.Greene išvardintų savybių sąrašą papildė Jaunimo reikalų departamento atliktame SPINTER kokybiniame tyrime išskirtos verslaus žmogaus savybės (žr. 3 pav.).

3 pav. Pagrindiniai verslumo komponentai. Šaltinis: Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdyimo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas, 2005).

Taip pat šios savybės kompetencijų kontekste aptiriamos ir Lietuvos bendrojo lavinimo dokumentuose, pavyzdžiui, „Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės“ (2005). Šiame dokumente į verslumą žvelgiama kaip į asmens norą keistis pačiam ir keisti aplinką, sugebėjimą priimti bei palaikyti naujoves, prisiimti atsakomybę už savo teigiamus ir neigiamus veiksmus, kelti tikslus ir jų siekti.

Verslaus žmogaus savybes galima skirti į dvi grupes: įgimtas ir įgytas. Prie įgimtų savybių galima priskirti tokias, kaip intuicija, azartiškumas, karjerizmas avantiūrizmas, reakcija, garbės troškimas, pasitikėjimas savimi, noras gyventi „plačiau“ ir kt. (Lydeka, 1996). Kaip teigia A.Župerka, „nė vienos savybės nereikėtų priskirti prie neigiamų. Jos gal ir nepriimtinos kai kuriems, tačiau žmogui yra būdingos, kaip prigimtinis reiškinys. Svarbu, koku tikslu ir koku būdu žmogus jomis pasinaudoja“ (Župerka, 2010, p. 24). Šie įgimti žmogaus charakterio bruožai yra svarbūs plėtojant jo verslumo kompetenciją.

Įgytomis savybėmis galima laikyti tas, kurias asmuo įgyja besimokydamas ar praktiškai veikdamas – tai pirmiausiai žinios ir praktinė patirtis, suformuojantys universalius ir specialius įgūdžius. Pastarosios savybės dar vadinamos profesinėmis (dalykinėmis). Tiek viena, tiek kita savybių grupė yra svarbi priimant atitinkamus sprendimus, ieškant problemų sprendimo būdų, vertinant susidariusią situaciją.

M.Kiškis ir G.Lunevičiūtė (2011), išanalizavę mokslinėje literatūroje randamas versliam žmogui būdingas savybės, išskyrė:

- ❖ **Atsakomybės jausmą.** Verslūs žmonės jaučia didelę atsakomybę už jų įkurtos įmonės veiklos sėkmę. Jie nori kontroliuoti resursus ir naudoja juos savo užsibrėžtiems tikslams pasiekti.
- ❖ **Protingą riziką.** Verslūs žmonės skaičiuoja riziką ir nesiima veiksmų, jei rizika yra labai didelė.
- ❖ **Pasitikėjimą savo gebėjimais ir sėkme.** Ši savybė paaiškina verslių žmonių toleranciją ir atsparumą nesėkmėms – daugelio verslas, prieš jam tampant sėkmingam, žlugo daugiau nei vieną kartą.
- ❖ **Grižtamojo ryšio poreikį.** Versliams žmonėms patinka vadovavimo verslui iššūkis ir jie nori žinoti iš aplinkinių, kaip jiems sekasi.
- ❖ **Asmeninę energiją.** Verslūs žmonės pasižymi didesne energija nei vidutinis žmogus.
- ❖ **Orientaciją į ateitį.** Verslūs žmonės visada ieško naujų galimybių ir orientuojasi į ateitį, ignoruodami vakarykštes nesėkmes. Jie **mato potencialą ten, kur daugelis žmonių temato problemas.**
- ❖ **Kompetenciją ir organizacinius gebėjimus.** Verslūs žmonės turi gebėjimų suburti tinkamus žmones tikslui pasiekti, pasirinkti žmones pagal reikiamus gebėjimus ir idėjas įgyvendinti praktiškai.
- ❖ **Orientaciją į pasiekimus,** o ne į pinigus. Verslius žmones visų pirma motyvuoja savirealizacija, o ne pinigai.

Prie versliam žmogui būdingų savybių M.Kiškis ir G.Lunevičiūtė (2011) taip pat priskyrė: **aukštą įsipareigojimo laipsnį, neaiškumą toleravimą, lankstumą bei atkaklumą.**

Tačiau neįmanoma išvardinti visų verslaus žmogaus savybių jau vien dėl to, kad kiekvienas yra išskirtinis, turi tik jam vienam būdingų ypatybių. L.Juozaitytė ir J.Staponkienė (2004) kaip vieną svarbiausių verslaus žmogaus bruožų išskiria **aktyvumą**, kuris gali pasireiškia dvejopai: siekiant naudos (pelno, pinigų etc.) arba siekiant pasitenkinimo, malonumų (pripažinimo, valdžios, komforto etc.). Kitaip mano M.Kiškis ir G.Lunevičiūtė (2011) teikdami, kad pagrindinis skirtumas tarp verslaus žmogaus ir verslo savininko, kuris jų nuomone, nebūtinai yra verslus žmogus, yra aukščiau išvardintos savybės bei **inovatyvumo lygmuo**, tačiau pagrindinė verslaus žmogaus savybė yra **įvairiapusiškumas**.

Bet kokių atveju, visos šios savybės ir gebėjimai naudingi ne tik verslininkams, steigiantiems ar vadovaujantiems įmonėms, jie reikalingi kiekvienam, kad „galėtų sėkmingai vadovauti, įsidarbinti konkurencinėje darbo rinkoje, stengiantis išlaikyti turimą darbo vietą bei priimant svarbius sprendimus kasdieniniame gyvenime“ (Gegieckienė, Graikšienė, 2009, p. 14).

Apibendrinami išnagrinėtą mokslinėje literatūroje randamų verslaus žmogaus apibrėžimų, išskyrėme dažniausiai pasikartojančias savybes, kurias autoriai priskiria versliam žmogui (žr. 1 lentelė).

1.lentelė. Verslaus žmogaus charakteristika

Nr.	Verslaus žmogaus savybė	Autoriai
1.	Tikslingumas	Kaufman, Dant, 1998; Mincienė, 2000; Rakauskas, 2002; Pruskus, 2003; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; SPINTER, 2005; Turner, 2005; Green, 2006; Župerka, 2010; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.
2.	Atkaklumas	Kaufman, Dant, 1998; Rakauskas, 2002; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; SPINTER, 2005; Turner, 2005; Green, 2006; Jasinavičius, 2007; Župerka, 2010; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011;
3.	Atsakingumas	Mincienė, 2000; Rakauskas, 2002; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; Galloway, 2005; SPINTER, 2005; Vainienė, 2005; Jasinavičius, 2007; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.
4.	Pasitikėjimas savimi	Lydeka, 1996; Kaufman, Dant, 1998; Mincienė, 2000; Rakauskas, 2002; Pruskus, 2003; Galloway, 2005; SPINTER, 2005; Turner, 2005; Green, 2006; Župerka, 2010; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.
5.	Kūrybiškumas	Kaufman, Dant, 1998; Mincienė, 2000; Rakauskas, 2002; Galloway, 2005; SPINTER, 2005; Turner, 2005; Green, 2006; Strazdienė, Garalis, 2006; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.
6.	Suvokimo naujumas	Lydeka, 1996; Mincienė, 2000; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; Galloway, 2005; SPINTER, 2005; Green, 2006; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.
7.	Kompetencija	Lydeka, 1996; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; Galloway, 2005; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.
8.	Organizuotumas	Kaufman, Dant, 1998; Snitka, Gerdvilas, 2001; Pruskus, 2003; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; Galloway, 2005; SPINTER, 2005; Turner, 2005; Vainienė, 2005; Green, 2006; Strazdienė, Garalis, 2006; Jasinavičius, 2007; Župerka, 2010; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.
9.	Novatoriškumas	Kaufman, Dant, 1998; Henderson, 2002; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; Turner, 2005; Green, 2006; Strazdienė, Garalis, 2006; Kiškis,

		Lunevičiūtė, 2011.
10.	Energingumas	Lydeka, 1996; Kaufman, Dant, 1998; Mincienė, 2000; Snitka, Gerdvilas, 2001; Rakauskas, 2002; Juozaitienė, Staponkienė, 2004; Galloway, 2005; SPINTER, 2005; Strazdienė, Garalis, 2006; Jasinavičius, 2007; Župerka, 2010; Kiškis, Lunevičiūtė, 2011.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Žmogus nebūtinai turi turėti visas aukščiau išvardintas savybes, kad galėtume jį vadinti versliu žmogumi. Be to, nagrinėdami įvairių autorių nuomones, matėme, kad kiekvienas jų išskiria ir kitų savybių bei gebėjimų, kuriuos priskiria versliam žmogui. Tačiau atlikto empirinio tyrimo dalis, kurioje nagrinėjamos versliam žmogui būdingos savybės, bus paremta šioje lentelėje nurodytais 10 kriterijų, o žmogaus verslumas analizuojamas, pasinaudojant M.Kiškio ir G.Lunevičiūtės siūlomu *Verslumo proceso komponentų* išskyrimo būdu.

2. VERSLUMO KOMPETENCIJOS SVARBA EUROPOS SĄJUNGOJE IR LIETUVOJE

2.1. Verslumą reglamentuojantys dokumentai Europos Sąjungoje

2000 m. kovo mėn. Lisabonos Europos Vadovų Taryba konstatavo, kad Europa susiduria su iššūkiu prisiderinti prie globalizacijos ir pereiti prie žiniomis grindžiamos ekonomikos. Buvo pabrėžta, kad didžiausias Europos turtas yra žmogus ir „kiekvienas pilietis turi turėti įgūdžių, reikalingų gyvenant ir dirbant šioje naujoje informacinėje visuomenėje“. Buvo nuspręsta, kad Europos metmenyse turėtų būti apibrėžti penki nauji pagrindiniai įgūdžiai - IT įgūdžiai, užsienio kalbos, technologijų kultūra, verslumas ir socialiniai įgūdžiai, kurie turi būti ugdomi visą gyvenimą. Šis įsipareigojimas buvo pakartotas ir išplėtotas darbo programoje „Švietimas ir mokymas 2010“, kurią 2002 m. kovo mėn. priėmė Barselonos Europos Vadovų Taryba ir kurioje buvo raginama toliau „tobulinti pagrindinių įgūdžių meistriškumą“ bei stiprinti europinį švietimo aspektą (Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų, 2005).

2000 m. birželio mėn. valstybių ir vyriausybių vadovai Europos Vadovų Tarybos Feiros susitikime buvo patvirtinta „Europos mažųjų įmonių chartija“ (toliau - Chartija). Chartijoje buvo nustatytos valstybių narių ir Komisijos veiklos gairės, siekiant sukurti kuo geresnes sąlygas smulkiam verslui plėtoti. Ši Chartija tapo Europos Komisijos įmonių politikos kertiniu akmeniu ir valstybių narių veiklos šioje srityje gerinimo priemone. Susitikime buvo pabrėžta, kad Europos konkurencingumas priklauso nuo mažų įmonių. Jos sukuria daugiausia darbo vietų ir skatina naujas verslo idėjas. Taip pat buvo sutarta, kad Europos pastangos plėtoti naująją ekonomiką bus sėkmingos, jei smulkiam verslui teks prioritetas dėmesys. Mažosios įmonės turi būti laikomos pagrindine naujoves, užimtumą ir socialinę bei Europoje vidaus integraciją skatinančia jėga.

Siekiant įgyvendinti Lisabonos susitarimo pagrindinį tikslą - siekti, kad Europos Sąjungos (ES) ekonomika taptų konkurencingiausia ir dinamiškiausia pasaulyje, pagrįsta žiniomis, gebančia užtikrinti subalansuotą ūkio augimą, sukurti daugiau geresnių darbo vietų ir pasiekti didesnę socialinę sanglaudą, buvo nuspręsta, kad smulkaus verslo padėtį Europos Sąjungoje galima pagerinti imantis verslininkystę skatinančių veiksnių, įvertinant galiojančias priemones, gerinant, kai tikslinga, smulkaus verslo sąlygas ir užtikrinant, kad politikai deramai atsižvelgtų į smulkaus verslo poreikius. Šiems tikslams pasiekti buvo nutarta:

- stiprinti naujovių ir verslumo dvasią, kad Europos verslas ateityje galėtų susidoroti su naujais sunkumais;
- siekti, kad reguliavimo, fiskalinė ir administracinė sistema būtų palanki verslui ir gerintų verslininkų padėtį;
- užtikrinti, kad patekimą į rinką reglamentuotų kuo mažiau varžantys reikalavimai, atitinkantys pagrindinius valstybės tikslus;
- sudaryti geresnes sąlygas naudotis pažangiausiais mokslinių tyrimų rezultatais ir technologijomis;
- gerinti įmonių galimybę gauti finansavimą visame jų raidos cikle;
- nuolatos tobulinti savo veiklą, kad ES smulkaus verslo sąlygos būtų geriausios pasaulyje;
- atsižvelgti į smulkaus verslo atstovų nuomonę;
- skatinti aukščiausio lygio smulkaus verslo rėmimą. (Europos mažųjų įmonių chartija, 2000).

Kiekvienais metais rengiama Europos Chartijos įgyvendinimo ataskaita, paremta atskirų dalyvaujančių šalių ataskaitomis. 2004 metų ataskaitoje detaliau nagrinėjama pažanga trijose prioritetinėse veiklos srityse, išrinktose iš dešimties Chartijos sričių:

1. Verslumo ugdymas vidurinėse mokyklose;
2. Geresnis reglamentavimas poveikio įvertinimo ir bankroto įstatymo srityse;
3. Praktinių įgūdžių trūkumą mažinančios priemonės siekiant sumažinti kvalifikuotų technikų ir inžinierių stygių.

Europos Chartijos įgyvendinimo raidoje dominuoja verslumo ugdymas, tačiau vis dar trūksta nuoseklios sistemos (Ataskaita apie Europos mažųjų įmonių Chartijos įgyvendinimą, 2005).

2003 m. sausio 21 d. Europos Komisija išleido Europos verslumo Žaliąją knygą „Verslininkystė Europoje“, kurios pagrindinis uždavinys – tęsti Europos Sąjungos verslumo ugdymo ir skatinimo politiką bei raginti į verslumo sąlygų gerinimo darbą įsitraukti visoms ES šalims (Green Paper „Entrepreneurship in Europe“, European Commission, COM (2003) 27 final, 21.01.2003).

Žaliosios knygos pagrindu buvo parengtas Verslumo veiksmų planas, kuriame buvo numatytos penkios verslumo suaktyvinimo strateginės veiklos sritys:

- ✓ verslumo kaip mąstymo skatinimas;
- ✓ aktyvus žmonių skatinimas imtis verslo;
- ✓ verslo plėtros skatinimas ir konkurencingumo didinimas;
- ✓ finansinių galimybių gerinimas;

- ✓ smulkių ir vidutinių įmonių kūrimo skatinimas (Action plan: The European agenda for Entrepreneurship, 2005).

2005 m. vasario mėn. Europos bendrijų komisija pasiūlė naujai pažvelgti į Lisabonos strategiją, sutelkiant Europos Sąjungos pastangas dviem pagrindinėms užduotims įgyvendinti:

- skatinti didesnę ir ilgalaikę ekonomikos augimą;
- kurti daugiau geresnių darbo vietų.

Naujoje partnerystėje ekonomikos augimui ir darbo vietų kūrimui pabrėžiama, kaip svarbu skatinti verslumo kultūrą ir sudaryti palankias sąlygas kurti mažas ir vidutines įmones. Vykdamt integruotą politiką būtina sukurti verslumui palankesnę klimatą visuomenėje, siekiant ne tik pakeisti mąstyseną, bet ir pagerinti europiečių įgūdžius bei pašalinti kliūtis naujų bendrovių steigimui, praleidimui ir augimui (Europos bendrijų komisija, 2006).

Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijoje dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų (2005) verslumas yra apibrėžiamas kaip „asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų. Tai reikalinga visiems kasdieniniame gyvenime darbe ir visuomenėje, leidžia darbuotojams geriau suvokti savo darbinės veiklos kontekstą ir geriau pasinaudoti galimybėmis, sudaro sąlygas verslininkams pradėti visuomeninę arba komercinę veiklą“ (2005, p. 2).

Komisijos komunikate Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (2006) teigiama, kad ypatingą svarbą įgyja ekonominis švietimas ir verslumo ugdymas bei pabrėžiama, kad „būtina sukurti verslumui palankesnę klimatą visuomenėje siekiant ne tik pakeisti mąstyseną, bet ir pagerinti europiečių įgūdžius“ (2006, p. 3). Taip pat pripažįstama, kad „verslumo gebėjimai turėtų būti įgyjami mokantis visą gyvenimą“ (2006, p. 4), tačiau rekomenduojama šių gebėjimų ugdymą pradėti nuo vaikų darželio ir ypatingą dėmesį skirti aukštosiose mokyklose.

Siekiant įvykdyti atnaujintos Lisabonos strategijos tikslus ir taip paskatinti augimą ir užimtumą Europoje, patvirtinta Konkurencingumo ir inovacijų bendroji programa (2007–2013 m.). Ši pagrindų programa skirta remti veiksams, kuriais siekiama paskatinti konkurencingumą ir novatoriškumą Europos Sąjungoje (ES). Ji konkrečiai skatina naudoti informacines technologijas, ekologiškas technologijas ir atsinaujinančius energijos šaltinius. - Konkurencingumo ir inovacijų bendroji programa (KIP) (2007-2013).

2006 m. gruodžio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijose dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų nurodomi aštuoni ES piliečiams svarbūs bendrieji gebėjimai:

- 1) Bendravimas gimtąja kalba;
- 2) Bendravimas užsienio kalbomis;
- 3) Matematiniai gebėjimai ir pagrindiniai gebėjimai mokslo ir technologijų srityse;
- 4) Skaitmeninis raštingumas;
- 5) Mokymasis mokytis;
- 6) Socialiniai ir pilietiniai gebėjimai;
- 7) Inicijatyva ir **verslumas**;
- 8) Kultūrinis sąmoningumas ir raiška (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai, Europos orientaciniai metmenys, 2006).

Europos užimtumo strategija, užimtumo gairėmis siekia įgyvendinti užimtumo politikos kryptis, kurių tikslas: užtikrinti visišką užimtumą, gerinti darbo kokybę bei našumą ir stiprinti socialinę bei teritorinę sanglaudą (Europos Sąjungos veiklos sričių apžvalga užimtumas ir socialiniai reikalai, 2006).

Gairėse pripažįstama, kad darbo rinkos lankstumą būtina derinti su užimtumo užtikrinimu ir socialinių partnerių vaidmeniu. 2005 – 2010 m. Socialinėje darbotvarkėje yra nustatytos politikos kryptys numatančios kurti:

- naujas darbo vietas;
- kovoti su skurdu;
- skatinti vienodas galimybes visiems.

Gairės remia užimtumą skatinančią raidą darbo sąnaudų bei darbo nustatymų metodų srityse ir mokymo bei švietimo sistemų derinimą prie naujų įgūdžiams keliamų reikalavimų. Socialinė darbotvarkė skiria ypatingą dėmesį sritims, kuriose didelis nedarbas ar mažos vidutinės pajamos, finansavimui, kovai su diskriminacija, lyčių lygybės skatinimui ir socialinės atskirties prevencijai.

Darbo programoje „Švietimas ir mokymas 2010“ verslumas buvo paminėtas mokymosi visą gyvenimą programose, kurias sudarė aštuoni bendri gebėjimai, būtini saviraiškai, socialinei integracijai ir užimtumui. Europos bendrijų komunikatas pritaria verslumo ugdymui pradiniame ir viduriniame ugdyme (Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: Verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant, 2006).

2013 m. sausio 9 d. Europos Komisija pristatė komunikatą - veiksmų planas „Verslumas 2020“, kuriuo siekiama skatinti verslumo kultūrą Europoje. Europos Komisija viceprezidentas Antonio Tajani, atsakingas už verslumą ir pramonę, gana vaizdžiai išreiškė savo poziciją teigdamas, kad: „Reikia įvardinti labai aiškiai: daugiau verslininkų – reiškia daugiau darbo vietų, daugiau inovacijų ir daugiau konkurencingumo. Tapimas verslininku leidžiant savo paties vizijai tapti

tikrove, pareikalauja labai daug asmeninės rizikos ir pastangų. Verslininkai yra mūsų laikmečio didvyriai, herojai. Verslumas taip pat yra stipriausias ekonomikos augimo skatintojas ekonomikos istorijoje. Dėl šių priežasčių mes norime padaryti verslumą patrauklia ir prieinama galimybe Europos piliečiams. Tai yra svarbiausia žinia šio veiksmų plano. Jeigu mes išlaisvinsime Europos verslumo potencialą, mes sugrąžinsime Europai augimą“ (Komunikatą - veiksmų planas „Verslumas 2020“).

Komunikate - veiksmų planas „Verslumas 2020“ akcentuojamas verslumo išsilavinimas ir mokymas siekiant auginti, lavinti naujas verslininkų kartas, ir įtraukia svarbias priemones, kurios skatintų verslumą tarp jaunų žmonių, moterų, pagyvenusių žmonių, migrantų ir bedarbių. Šis veiksmų planas taip pat numato priemones kovai su verslumo kliūtimis: ambicingos priemonės, skirtos paskatinti start-up ir naujų verslų kūrimąsi, verslo perdavimus padaryti labiau sėkmingesnius, pagerinti verslo priėjimą prie finansų, ir suteikti sąžiningiems verslininkams po bankroto antrąjį šansą. Taip pat siekiama mokesčių politiką padaryti labiau palankią verslui. Manoma, kad reikėtų identifikuoti geriausią praktiką, kurioje ES įgyvendino „verslui draugišką mokesčių aplinkos politiką“.

Europos Komisija teigia, kad verslumas turėtų būti laikomas viena iš svarbiausių kompetencijų ir verslumo teorinis bei praktinis mokymas iki 2015 metų turėtų būti įtrauktas į pradinio, pagrindinio, profesinio, aukštojo ir suaugusiųjų mokymo programas (Komunikate - veiksmų planas „Verslumas 2020“).

2.2. Verslumo skatinimas Lietuvoje

2002 m. birželio 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu Nr. 853 pritarė „Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikei strategijai“, kurioje buvo tvirtinama, kad įstojimas į Europos Sąjungą (ES) ir į Europos ekonomikos ir pinigų sąjungą, augantis ekonominės integracijos laipsnis bei koordinuota ekonominė politika sukurs tvirtą pagrindą Lietuvos ekonominiam stabilumui bei atsparumui neigiamiems išorės poveikiams (šokams). Racionaliai panaudota ES struktūrinių fondų parama teigiamai paveiks verslo rėmimo, užimtumo skatinimo, darbo vietų kokybės ir civilizuotų darbo santykių plėtrą. Generalinis strateginis tikslas – sukurti aplinką šalies materialinei ir dvasinei gerovei plėtoti, kurią apibendrintai nusako:

- stabili ekonominė plėtra;
- sveika gamtinė aplinka dabar ir ateities kartoms;

- asmens saugumas fizine, teisine ir socialine prasmėmis;
- žmogaus kapitalo plėtra;
- pilietinės visuomenės plėtra.

Turi būti plėtojamos žmogaus pasirinkimo galimybės visais jo gyvenimo aspektais – ekonominiu, socialiniu, kultūriniu ir politiniu. Užtikrintas žmogaus galių stiprinimas, investuojant į jo švietimą, lavinimą ir sveikatos apsaugą (žmogaus kapitalo didinimą), kuris turi aprėpti visus šalies gyventojus, sudarytos sąlygos naudotis savo galiomis ekonominei ir kūrybinei veiklai politikoje, visuomeniniame gyvenime bei poilsiui (Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija, 2002, p. 6-23).

Suprasdamas verslumo ugdymo svarbą ir įvertinęs Europos Sąjungos dokumentus, Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 pritarė Valstybės ilgalaikės raidos strategijai, kurioje numatoma „parengti ir įtraukti į vidurinio mokslo bei kolegijų ir universitetų mokymo programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius“. Taigi verslumo ugdymas įtraukiamas į įvairaus lygmens ugdymo įstaigas.

2003 m. liepos 4 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarime Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų“ patvirtintos Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatos, kuriose numatytos Valstybinės švietimo strategijos tikslų įgyvendinimo priemonės. Viena jų yra tiesiogiai susijusi su verslumo skatinimo ir ugdymo dimensija, t.y. visuose švietimo lygiuose stiprinamas dėmesys verslumui skatinti ir finansinei išminčiai ugdyti. Taip pat siekiama, kad ekonominio raštingumo pradmenis įgytų visi pagrindinės mokyklos mokiniai, šio raštingumo pagrindai ir verslumo įgūdžiai būtų suteikti visiems mokiniams ir studentams (LR ūkio ministerija, Atskirų tikslinių grupių (jaunimo, moterų) verslumo ugdymo būdų analizė, Kaunas, 2005).

Ekonominio švietimo ir verslumo ugdymo svarba pabrėžiama „Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatose 2003–2012“. Šiose nuostatose dėmesys verslumo ir ekonominio švietimo ugdymui stiprinamas visuose švietimo lygmenyse, numatoma, kad ekonominio raštingumo pradmenis įgytų visi pagrindinės mokyklos mokiniai, o papildomai ir verslumo raštingumo pagrindai būtų suteikti visiems to pageidaujantiems gimnazijų moksleiviams.

Verslumo ugdymo mokykloje svarba buvo patvirtinta 2002 m. balandžio mėn. Švietimo ir mokslo ministerijos kolegijos patvirtintomis visuotinio ekonominio raštingumo gairėmis, pagal kurias buvo parengta Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (toliau - Strategija), patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymu Nr. ISAK – 835. Strategijoje teigiama, kad šiuolaikinių demokratijų pagrindas yra rinkos ekonomikos sistema,

todėl šiame kontekste ypač svarbus ekonominis švietimas ir supratimo apie verslą ugdymas. Kadangi visuomenės poreikis ekonominėms žinioms yra didžiulis, todėl švietimo sistemos uždavinys – padėti šį poreikį patenkinti.

Verslumas šioje Strategijoje apibrėžiamas, kaip asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniam gyvenimui, t.y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus. O ekonominis raštingumas - tai ekonomikos reiškinį supratimo pagrindu sukurta mokinio motyvacija ir pasirengimas pritaikyti savo žinias ir gebėjimus praktinėje veikloje, mokinio amžiui adekvatus ekonominių žinių ir kompetencijų lygis. Siekiant užsibrėžtų tikslų, Strategijoje nurodoma jos vizija, kad kiekvienas baigiantis pagrindinę mokyklą moksleivis išsiugdys verslumą ir turės rinkos ekonomikos žinių pagrindus, žinos, kokių jo asmeninių savybių reikia ir kaip jas sėkmingai ugdyti, kad sėkmingai galėtų pasinaudoti rinkos ekonomikos teikiamomis galimybėmis (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004, p. 2-5).

2005 m. Lietuva, vykdydama tais pačiais metais atnaujintos Lisabonos strategijos įpareigojimus, patvirtina Nacionalinę Lisabonos strategijos įgyvendinimo programą. Siekiant ekonominio augimo ir užimtumo didėjimo buvo nustatyti nacionaliniai prioritetai:

- makroekonomikos srityje – išlaikyti spartų ekonomikos augimą, makroekonominį stabilumą ir siekti visateisės narystės Ekonominėje ir pinigų sąjungoje;
- mikroekonomikos srityje – skatinti Lietuvos įmonių konkurencingumą;
- užimtumo srityje – skatinti užimtumą ir investicijas į žmogiškąjį kapitalą.

Taip pat buvo užsibrėžtas konkurencingesnės verslo aplinkos kūrimas ir privačių iniciatyvų skatinimas tobulinant reguliavimą (14 gairė), palankios verslo aplinkos mažoms ir vidutinėms įmonėms sukūrimas, verslumo kultūros skatinimas (15 gairė) (Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. nutarimu Nr. 339, siekiant įgyvendinti atnaujintos Lisabonos strategijos užduotis, t.y. skatinti didesnę ir ilgalaikę ekonomikos augimą ir kurti daugiau geresnių darbo vietų, bei Lietuvos Respublikos 2004 – 2008 metų vyriausybės programą, kurios pagrindinis tikslas - didinti žmonių užimtumą ir mažinti skurdą įtraukiant verslumo ugdymą, buvo patvirtinta Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa (toliau Programa).

Šios Programos tikslas - sukurti nuoseklią, efektyviai veikiančią jaunimo atsakingo verslumo ugdymo sistemą, kurios įgyvendinimui numatyti trys uždaviniai:

- sukurti, įdiegti ir tobulinti verslumo ugdymo priemonės;
- skatinti jaunimo ir jaunųjų ūkininkų verslo pradžią ir plėtrą;
- vykdyti jaunimo verslumo situacijos ir verslumo skatinimo stebėseną, informuoti valstybės institucijas ir visuomenę apie verslumo skatinimą Lietuvoje.

Programoje yra teigiama, kad jos tikslo įgyvendinimas prisidės prie pagrindinių Lietuvos Respublikos plėtros (ypač švietimo, ekonomikos, darbo rinkos, viešųjų paslaugų verslui, taip pat regionų) strateginių nuostatų įgyvendinimo. Jaunimo verslumas čia apibūdinamas kaip jauno žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), ir veiksmai, skirti šiai galimybei panaudoti. O jaunimo kuriamas verslas įvardijamas kaip jaunų žmonių vertimasis individualia veikla, kaip ji apibrėžta Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatyme (Žin., 2002, Nr. 73-3085), arba ekonominės veiklos vykdymas įsteigus viešąjį arba privatų juridinį asmenį.

Tikimasi, kad Programa prisidės prie pagrindinių Lietuvos Respublikos plėtros – ypač švietimo, ekonomikos, darbo rinkos, viešųjų paslaugų verslui, taip pat regionų – strateginių nuostatų įgyvendinimo.

2009 m. gruodžio 30 d. buvo pasirašyta trišalė sutartis tarp Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM), Finansų ministerijos (FM) ir UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ (INVEGA), siekiant įgyvendinti žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos priemonę „Verslumo skatinimas“ (toliau – Priemonė). Šios Priemonės tikslas - sudaryti sąlygas labai mažoms ir mažoms įmonėms, fiziniams asmenims pradėti savo verslą, taip pat socialinėms įmonėms plėtoti savo verslą, naudojantis finansų inžinerijos priemone, tuo skatinant verslumą ir savarankišką užimtumą bei naujų darbo vietų kūrimą (www.invega.lt).

Lietuvos inovacijų 2010-2020 metų strategija (toliau - Strategija), parengta vadovaujantis Valstybės ilgalaikės raidos strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187, Nacionaline Lisabonos strategijos įgyvendinimo 2008–2010 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 1 d. nutarimu Nr. 1047, Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos programos, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. XI-52 bei mokslo, technologijų ir inovacijų plėtros nuostatomis. Strategijos vizija: Lietuvos ekonomikos pagrindas – didelės pridėtinės vertės produktų gamyba ir paslaugos, jos konkurencingumą globalioje rinkoje lems inovatyviam verslui palanki aplinka; švietimo, mokslo, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros sistema, sąveikaudama su verslu, padės ugdyti kūrybingą visuomenę, kurs aukšto lygio žinių bazę naujovėms.

Strategijoje užsibrėžtas tikslas – kurti kūrybingą visuomenę, sudaryti sąlygas plėtoti verslumą ir inovacijas – motyvuojamas tuo, kad žmogiškųjų išteklių kūrybingumas ir verslumas

lemia inovacijas, inovacijos lemia pridėtinės vertės sukūrimą rinkoje, visuomenės gerovę ir šalies konkurencingumą.

Kūrybinis darbas kuria didelę pridėtinę vertę ir suteikdamas ilgalaikį konkurencinį pranašumą sudaro sąlygas sparčiai augti pajamoms. Kūrybingumo ir su juo susijusio atsinaujinimo stoka gali skatinti stagnaciją, slopinti gebėjimą reaguoti į kultūros, verslo ir kitų sričių visuomenės gyvenimo aplinkybių kaitą, o tai mažina konkurencingumą. Ir priešingai, nauji produktai, technologijos, procesai, verslo modeliai, organizacinės struktūros didintų įmonių konkurencingumą tiek vidaus, tiek užsienio rinkose. Daugelyje išsivysčiusių valstybių inovacijos jau seniai yra pagrindinis ekonominio augimo variklis, leidžiantis pasiekti didelį verslo našumą ir pelningumą, sparčiai gerinantis piliečių gyvenimo kokybę (Lietuvos inovacijų 2010-2020 metų strategija).

Išnagrinėję Lietuvos Respublikos teisinius dokumentus reglamentuojančius smulkiojo ir vidutinio verslo kūrimo bei plėtros būtinumą, verslumo, kūrybiškumo, verslo kūrimo skatinimo, konkurencingumo, mokymosi visą gyvenimą ir kt. svarbą, galime teigti, kad juose aiškiai apibrėžtas verslumo, jo ugdymo bei skatinimo problemos aktualumas. Lietuva, būdama Europos Sąjungos narė, atsižvelgia į Europos Komisijos siūlomas rekomendacijas ir kitus ES teisinius dokumentus bei suvokdama verslumo ugdymo svarbą ne tik esamoms, bet ir būsimoms šalies kartoms, deda tvirtą teisinį pagrindą šios problemos sprendimui.

3. BRANDŽIOS ASMENYBĖS CHARAKTERISTIKA

3.1. Asmenybės samprata

Asmenybės tyrinėjimui psichologijoje tenka svarbi vieta, nors pati asmenybės samprata įvairialypė ir vartojama nevienodai, nelygu kokios metodikos laikosi teoretikas. Nėra netgi vieningo asmenybės apibrėžimo, tačiau iš jų gausybės nėra nė vieno, kurį galima būtų atmesti kaip netinkamą. Vieni autoriai akcentuoja asmenybės santykį su aplinka, kiti – psichinių procesų visumą, dar kiti – asmenybės bruožų unikalumą.

1937 m. JAV psichologas Gordon Allport atliko tiriamąjį darbą, norėdamas kiek įmanoma universaliau apibrėžti asmenybės sampratą. Z.Pluzek (lenk. Płużek) (1996) teigimu, G.Allport manė, kad sukūrus gerą asmenybės apibrėžimą, būtų galima tarp sveikų žmonių rasti tokių vertybių, kurios padėtų tvirtinti žmonių tarpusavio ryšius ir, griaudamos jų tarpusavio priešišumą, suvienytų įvairias žmonių grupes. Savo tyrime G.Allport pateikė 50 asmenybės apibrėžimų, kuriuos klasifikavo pagal etimologiją, išorines apraiškas ir reikšmes teologijoje, filosofijoje, teisėje, sociologijoje ir psichologijoje. Taip pat G.Allport išskyrė dvi pagrindines asmenybės apibrėžimų teorines kryptis pagal tai, kaip autoriai vertina asmenybę: viduje (substancijos teorijos) ar išorėje (kaukės teorijos). G.Allport, pasak B.Kuzmicko (cit. pagal Allport, 1960), teigė, kad asmenybė yra „substanciali, konkreti protinio dvasinio gyvenimo vienybė, egzistuojanti griežtai unikaliomis, individualiomis formomis“ (Kuzmickas, 2001, p. 33). Siekdamas patikslinti G.Allport mintį, jis priduria, kad asmenybė yra „individualybė, išreiškiamą dvasiškumo – sąmoningumo, mąstymo, jausmų, valios, vaizduotės formomis“ (ibid). Šiai minčiai antrina ir A.Jacikevičius sakydamas, kad „asmenybė, kaip sudėtinga sistema, yra unikali, nepasikartojanti. Ji sudaro kiekvieno žmogaus apibrėžtumą ir skiria jį nuo kitų individų“ (Jacikevičius, 1994, p. 116). Panašiai asmenybę apibūdina ir L.Jovaiša teigdamas, kad asmenybė yra „savita individo psichinių struktūrų sistema. ... Be to, asmenybė, kaip sistema, yra vientisa, jos struktūriniai komponentai vienas kitą sąlygoja, vienas nuo kito priklauso ir sudaro nedalomą visumą“ (Jovaiša, 2009, p. 30). Tačiau nepaisant to, kad šie apibrėžimai skamba panašiai, kiekvienas jų turi savitą „atspalvį“, papildantį bendrą asmenybės vaizdą. Todėl, išnagrinėjęs visus anuo metu rastus asmenybės apibrėžimus, G.Allport priėjo išvados, kad neįmanoma sukurti vieno visiems žmonėms tinkančio asmenybės apibrėžimo. Kiekvienas žmogus turi kažką savito, unikalaus, ko negalima pritaikyti visiems individams.

Asmenybių įvairovė nulėmė asmenybės teorijų įvairovę. „Kiekvienas žmogus yra kitoks, jo asmenybė yra vienintelė ir nepakartojama, tad sunku būtų rasti tokią teoriją, kuri galėtų paaiškinti visas galimas kiekvieno žmogaus problemas“ (Płużek, 1996, p. 10). Todėl mokslinis asmenybės

tyrinėjimas yra „siekis sistemingai suprasti ir paaiškinti žmogaus minčių, jausmų ir elgesio suderintumą, pasikartojamumą, patikimai aprašyti ir adekvačiai paaiškinti individualius žmonių skirtumus“ (Perminas ir kt., 2004, p. 8). Galima pritarti nuomonei, kad „asmenybės apibrėžimų yra maždaug tiek pat, kiek ir šios disciplinos vadovėlių“ (ibid, p. 7). Tuo lengva įsitikinti pavarčius įvairių užsienio bei Lietuvos autorių knygas psichologijos tematika. Kiekvienas, kalbėdamas apie asmenybę, pateikia bent kelis apibrėžimus, tačiau savaip juos interpretuoja.

Plačiausia prasme asmenybę galime pavadinti kiekvieną žmogų, kuris suvokia jį supančią aplinką bei save patį ir sugeba kontroliuoti savo veiksmus. Asmenybė yra kiekvienas žmogus, nes „kiekvienam būdinga savimonė, savasis „aš“, laisva valia, savigarba ir orumas“ (Kuzmickas, 2001, p. 36). Tuo pat metu asmenybė – „tai kiekvienam būdinga savita mąstysena, jausena ir veikseną“ (Myers, 2008, p. 730). Kiekvienas žmogus pasaulį, jį supančią aplinką, visuomenės narius ir t.t. suvokia individualiu, unikaliu būdu ir tik iš jo konkrečių veiksmų, elgesio, kalbėjimo galime susidaryti jo, kaip asmenybės įvaizdį. Šią mintį papildoma psichologijos žodyne randamas asmenybės apibrėžimas: „asmenybė – individo savitumas, reikšmingų pastovių jo savybių (įgimtų ir įgytų) sistema, nusakanti jo vietą kurioje nors bendrijoje. Individas tampa asmenybe, kada jis aktyviai veikia ir reiškiasi kaip visybė, jungianti aplinkos pažinimą su išgyvenimais“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 24). Vadinasi, asmenybe ne gimstama, o tampama. Kiekviename kūdikiyje glūdi jo asmenybės potencialas (įgimtos savybės), kurio atsiskleidimas priklauso nuo vaikų supančios aplinkos, santykių su šalia esančiais žmonėmis, diegiamų vertybių ir pan. (įgytos savybės). Tai ilgalaikis dinamiškas procesas, kurio metu asmenybė ryškėja žmogaus atliekamais veiksmais bei jų įtaka aplinkiniams. Kaip teigia rusų psichologas O. Elisejevas (rus. Елисеев, 2010), potenciali žmogaus asmenybė išryškėja tik tuomet, kai žmogus panaudoja savo gabumus visuomeniniame gyvenime, ne tik jausdamas pasitenkinimą pats, bet ir suteikdamas džiaugsmą kitiems žmonėms. Tikroji asmenybė pasireiškia „ten ir tada, kai savo veiksmais sukuria produktą, kurios rezultatas žavi ir visus kitus. [...] Asmenybė galutinai susiformuoja ir atsiskleidžia spręsdama ne tik savo asmenišką, bet ir kitiems žmonėms reikšmingas problemas“ (Psichologija studentui, 2002, p. 119-120). Ši asmenybės tapsmą, nuo kūdikiyje slypinčio potencialo iki išryškėjančių tik jam vienam būdingų savybių visumos, galima apibrėžti ir taip: „asmenybė – tai žmogus, pasiekęs pakankamai aukštą, fizinio, psichinio ir socialinio išsivystymo lygį, kuris leidžia jam elgtis neatsižvelgiant į tiesioginius poveikius ir situacijas, vadovaujantis esminiais gyvenimo principais ir įsitikinimais“ (Lapė, Navikas, 2003, p. 180). Šiuo atveju, asmenybės samprata apima ir žmogui būdingą elgesio stilių (jo mąstymą, jausmus, įgytas vertybes), kuris atskleidžia jo, kaip asmenybės išsivystymo lygį.

Kaip matome iš aukščiau pateiktų apibrėžimų, nors čia išvardinta tik nedidelė jų dalis, asmenybė yra sudėtinga ir abstrakti samprata, kuri jungia daug žmogų charakterizuojančių aspektų:

emocijas, motyvaciją, mintis, išgyvenimus, suvokimą, veiksmus ir kt. Tikriausiai, nerasime moksliskai teisingiausio ir vienintelio asmenybės supratimo, nes kiekvienas autorius asmenybę apibrėžia pagal savo kuriamą teoriją. Tačiau pagrindiniai dalykai įvairiose teorijose išlieka tie patys. Daugumoje apibrėžimų:

- pabrėžiama individualumo arba individualių skirtumų reikšmė, nes būtent šie bruožai ir savybės vieną žmogų išskiria iš visų kitų žmonių;
- asmenybė išlieka kaip hipotetinė struktūra, nes žmogaus elgesį organizuoja ir integruoja jo savita asmenybė;
- asmenybė charakterizuojama evoliuciniame kontekste, t.y. tyrinėjama kartu su individo gyvenimo istorija arba vystymosi perspektyvomis;
- asmenybė apibūdinama savybėmis, kurios yra sąlyginai pastovios, stabilios laike ir skirtingose situacijose (Perminas ir kt., 2004).

Šiame moksliniame darbe siekiame atskleisti pagrindinius brandžios asmenybės kriterijus, todėl asmenybę apibrėšime, kaip žmogaus individualių savybių (įgimtų ir įgytų) visumą, kuri galutinai susiformuoja ir atsiskleidžia spręsdama ne tik savo asmenišką, bet ir kitiems žmonėms reikšmingas problemas.

3.2. Asmenybės psichologijos teorijos

Asmenybės psichologiją galima apibrėžti kaip psichologijos mokslo šaką, atsakančią į klausimus, ką reiškia būti savimi, kuo pasireiškia individo unikalumas, kokia žmogaus savasties bei individualumo prigimtis? (Friedman, Schustack, 2006). Kitaip tariant, asmenybės psichologijos dėmesio centre yra individo tapsmas asmenybe bei jos pasireiškimo būdai.

Asmenybės apibrėžimų ir jos aiškinimų, kaip matėme, yra daug. Taip yra todėl, kad atskiri tyrinėtojai jos skleidimasi ir apraišką (elgesį) manė esant priklausomus nuo skirtingų veiksnių. Dėl šios priežasties, teorinėje asmenybės psichologijoje atsiranda įvairios kryptys: psichoanalitinė, individualioji, analitinė, psichosocialinė, humanistinė, sociokultūrinė, asmenybės bruožų, ir kt. teorijos. Skirtingose teorijos skirtingai aprašomos pagrindinės asmenybės savybės. Vienose teorijose (Adler, Erikson, Rotter) pabrėžiami sociokultūriniai veiksniai, t.y. vaikų auklėjimo metodai, politinės ir religinės institucijos, formalus ir neformalus išsilavinimas, ekonominės galimybės. Kitose - mokslininkai (Павлов, Skinner) didelę reikšmę teikia išmokimui, kuris yra reguliuojamas paskatinimais ir bausmėmis. S.Freud daro prielaidą, kad galingas asmenybės

struktūrą ir funkcijas determinuojantis veiksnys yra nesąmoningi procesai, susiformavę ankstyvojoje vaikystėje. Kiti autoriai (Piaget, Bandura, Kelly) teigia, kad individualius skirtumus galima paaiškinti kognityviniais procesais. Tarp asmenybės tyrinėtojų yra egzistencinės ir humanistinės filosofijos pasekėjų (Maslow, Rogers, Combs), kurie pabrėžia laisvos valios reikšmę ir mano, kad elgesys yra individualaus pasirinkimo objektas. Tuo tarpu bruožų teorijos šalininkai (Allport, Cattell, Eysenck) mano, kad asmenybės elgesį nulemia jos nuolatiniai bruožai (agresyvumas, autonomiškumas, priklausomybė, švelnumas ir kt.).

Taigi įvairių autorių asmenybės apibrėžimai skiriasi vienas nuo kito, priklausomai nuo to, kokių elgesio aspektų tyrinėjimui jie suteikia daugiausiai svarbos, koku rakursu aprašo ir konceptualizuoja tą elgesį. Taip pat kiekviena asmenybės teorija pateikia asmenybės modelį, kuris aiškina asmenybės struktūrą, varomąsias jėgas, kurios skatina asmenybę vystytis ir funkcionuoti. Būtų klaidinga išskirti vieną teoriją ir teigti, kad visos kitos yra klaidingos. Visos asmenybės teorijos yra savaip teisingos ir egzistuojamos lygiagrečiai viena kitą papildo.

3.3. Asmenybės brandumo kriterijai asmenybės teorijose

Asmenybės teorijų įvairovę lemia skirtingas teoretikų požiūris į pačią asmenybę bei jos vystymosi etapus. Tačiau šiame darbe nebus detalai gilinamasi į kiekvieną iš jų, kadangi darbo tikslas yra išskirti brandžios asmenybės kriterijus, o ne asmenybės teorijų analizė. Kita vertus, apibrėžiant brandžios asmenybės kriterijus bus remiamasi ne viena išskirtine asmenybės teorija. Palyginsime skirtingų teoretikų (Freud, Adler, Jung, Erikson, Allport, Maslow) požiūrius, siekdami įvairiapusiškiau apibrėžti savybes, būdingas brandžiai asmenybei.

Darbe nagrinėjamos asmenybės teorijos kryptys pasirinktos mokslinio darbo autorės nuožiūra, sugretinus J.Pikūno sudarytą subrendimo kriterijų bei požymių lentelę (Pikūnas, 2000, p. 224) bei papildytą jos variantą (Psichologija šiandien, 2008, p. 196). Pagrindinis pasirinkimo kriterijus, atsižvelgiant į ribotą magistrinio darbo apimtį, asmenybės teorijų įvairovė.

3.3.1. S.Freud psichoanalitinė asmenybės teorija

Sigmund Freud (1856 – 1939 m.) austrų neuropatologas, psichiatras, psichoanalitinės asmenybės teorijos pradininkas. Jis manė, kad žmogaus elgesiui didelę įtaką daro biologiniai instinktai ir ypač pabrėžė seksualinių potraukių vaidmenį normaliai ir patologinei asmenybės raidai.

S.Freud manymu, žmogus yra iracionali būtybė, kuriai didelės reikšmės turi biologinė prigimtis – instinktai. Žmogaus gyvenime svarbiausią vaidmenį vaidina ne sąmonė, o pasąmonė, kurios, iš esmės, jis negali kontroliuoti ir dažnai net nesuvokia jos turinio (Psichologija šiandien, 2008). Todėl, pasak S.Freud, asmenybė - žmogaus emocijos, siekiai ir mintys - formuojasi iš konflikto tarp agresyvių, malonumo siekiančių biologinių impulsų ir socialinių apribojimų. Šis konfliktas apima tris sąveikaujančias sistemas – Id, Ego ir Superego, kurios egzistuoja sąmonės (Ego, Superego) ir pasąmonės (Id, Ego, Superego) lygmenyse. Nuo to, kaip bus išspręstas minėtas konfliktas, priklausys asmenybės susiformavimas. Siekiant vidinės harmonijos, t.y., išreiškiant savo „impulsus tokiais būdais, kurie leistų patirti malonumą, tačiau kartu nesukeltų ir kaltės jausmo bei baimės“ (Myers, 2008, p. 733), atsiskleidžia žmogaus asmenybė.

S.Freud nepateikia brandžios asmenybės apibrėžimo, tačiau išskiria ankstyvąjį žmogaus gyvenimo tarpsnį, kurio metu, jo nuomone, susiformuoja žmogaus asmenybė. S.Freud įsitikinimu, svarbiausias žmogaus gyvenimo laikotarpis yra pirmieji penkeri jo gyvenimo metai, kai asmenybė formuojasi veikiamą pasąmonės ir ankstyvosios vaikystės patirties. Šiuo periodu didelė svarba priskiriama sąmoningiems psichiniams procesams, tačiau dar didesnis – nesąmoningiems. Anot Z.Płuzek, „čia slypi suaugusio žmogaus konfliktų, neprisitaikymo ir daugelio kitų neurotinių reiškinių šaknys“ (Płuzek, 1996, p. 27). Kiekvienas žmogus pereina psichoseksualinio vystymosi stadijas (oralinę, analinę, falinę, latentinę, genitalinę), kurios yra „biologiškai determinuotos ir būdingos visiems žmonėms, nepriklausomai nuo kultūrinės aplinkos, kurioje jie gyvena“ (Perminas, 2004, p. 21). Jeigu kurios nors stadijos metu kyla problemos ir jos laiku neišsprendžiamos, asmenybė joje užsifiksuoja, dėl ko sutrinka jos santykis su aplinka. Todėl asmenybė gali sėkmingai funkcionuoti, tik išsprendusi savo vidinius ir išorinius konfliktus.

Žmogus, kurio vidinis „aš“ (Ego) yra subrendęs ir sveikas, geba realiai žiūrėti į pasaulį, sugeba kontroliuoti savo elgesį, emocijas, jausmus. Kad galėtų tinkamai įvertinti situaciją, jis gali tarsi iš šalies pažvelgti į save, į tai, ką jis sako, daro, elgiasi ir tik tuomet apsisprendžia, kaip jam elgtis. Toks žmogus „gerbia save ir pajėgia ištvirti vidinius bei išorinius konfliktus ir kartu suranda nekenksmingų būdų Id susitelkusiai energijai išreikšti“ (Žukauskienė, 2012, p. 628). Susidūręs su sunkumais, jis nepasiduoda nerimui ir geba kontroliuoti situaciją. Subrendęs žmogus pripažįsta savo klaidas ir geba suteikti kitam pirmenybę, „nenušengdamas savo esminiams principams ir aukščiausioms vertybėms“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 52). Turėdamas užsibrėžtą gyvenimo tikslą, laikydamasis savo principų bei vertybių, jis nepasiduoda išorės įtakai, tačiau gerbia kitų nuomonę bei pripažįsta, kad galima kitaip jausti, mąstyti, gyventi.

S.Freud brandžiai asmenybei priskiria gebėjimą mylėti ir dirbti. Tuo norima pasakyti, kad brandi asmenybė yra „asmuo, sugebantis palaikyti gilius, ilgalaikius ryšius su savo artimaisiais

(sutuoktiniu ir vaikais) ir atliekantis visuomenei reikalingą darbą“ (Psichologija šiandien, 2008, p. 157). Šie gebėjimai neatsiejami ir nuo ilgalaikių tikslų išsikėlimo bei jų realizavimo. Per darbą žmogus išreiškia save, atskleidžia savo unikalumą, atranda savo vietą visuomenėje ir siekia užsibrėžtų tikslų. Darbo prasmė žmogaus gyvenime yra daug didesnė nei vien gaunama finansinė nauda. Darbas taip pat „atveria visas galimybes mylėti“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 53). Tik bendraudamas su savo aplinkos žmonėmis (šeimoje, mokymosi įstaigoje, darbe), asmuo gali realiai - žodžiais, gestais, veiksmais, įrodyti, kaip jis myli savo artimą. O pasirinkdama kurti šeimą, brandi asmenybė įsipareigoja ilgalaikiams, patvariems santykiams, grįžtais pagarba bei atsidavimu kitam.

Apibendrinant, galima išskirti tokius pagrindinius S.Freud brandžios asmenybės kriterijus:

- Gebėjimas išsikelti ilgalaikius tolimus tikslus ir juos realizuoti;
- Gebėjimas kontroliuoti nerimą taip, kad jis nepasireikštų elgesyje;
- Gebėjimas produktyviai funkcionuoti ir palaikyti gilius tarpasmeninius santykius;
- Gebėjimas mylėti ir dirbti.

3.3.2. A.Adler individualioji asmenybės teorija

Albert Adler (1870-1937) – austrų gydytojas, psichiatras buvo S.Freud bendradarbis, vėliau tapęs individualios asmenybės teorijos kūrėju. Jis kaip ir S.Freud teigė, jog asmenybė formuojasi per kelerius pirmuosius gyvenimo metus ir neneigė seksualinio potraukio vaidmens žmogaus gyvenime, tačiau neteikė tam lemiamos reikšmės. A.Adler pabrėžė „visuomeninę žmogaus prigimtį ir įgimtą bendrumo jausmo poreikį“ (Psichologija šiandien, 2008, p. 162), kurį jis įvardino *socialiniu interesu*. Jo nuomone, pamatinis dalykas žmogaus gyvenime yra įgimtas sugebėjimas užmegzti kontaktą, todėl žmogus visą laiką turi jaustis priklausantis kokiai nors bendrijai. Jis turi išmokti bendrauti, bendradarbiauti, dalintis darbu su kitais.

A.Adler įveda *kūrybiškojo Aš* sąvoką, kuria išreiškiamas žmogaus kūrybiškasis pradas. Jo nuomone, kiekvienas žmogus yra kūrybingas ir pats gali nuspręsti, kuo jis taps, kaip elgsis, kokius gyvenimo tikslus išsikels ir koku būdu juos įgyvendins. Tuo norima pasakyti, kad žmogus pats atsakingas už visą savo gyvenimą. Tačiau žmogaus gyvenimas nebus vertingas, jei jis neprisidės prie kitų žmonių bei ateinančios kartos gerovės. Visuomeniškai naudingas žmogus atranda sau tinkamų socialinių uždavinių formuojant kitą kartą. Tokia asmenybė „naudoja savo energiją ir kūrybingumą žmonijos gerovei ir kartu įgyja psichinį sveikatingumą“ (Pikūnas, 2000, p. 216).

Tokiu būdu žmogus siekia išreikšti save visuomeniniame gyvenime, kas skatina jo kaip asmenybės augimą ir brendimą.

Pagrindinis šios aktyvios veiklos motyvas ir varomoji jėga yra žmogaus savęs pažinimo, pranašumo, tobulumo troškimas, kuris tiesiogiai siejasi su žmogui įgimtu menkavertiškumo jausmu. Siekdama pirmauti, asmenybė stengiasi kompensuoti vaikystėje susiformavusį menkavertiškumo jausmą ir nuo to, kaip jai pavyksta tai padaryti, priklauso žmogaus psichinė sveikata ir subrendimo lygis. A.Adler pabrėžė, kad asmenybė turi būti nuolatos orientuota į ateitį, siekdamas savo tikslų, iš kurių svarbiausias yra savojo „Aš idealo“ pasiekimas. Tai reiškia, norą tapti tokiu žmogumi, kokiu nori būti.

Apibendrinant, brandžios asmenybės kriterijai pagal A.Adler:

- Pakankamai kompensuotas menkavertiškumo kompleksas;
- Aukšti ir lankstūs gyvenimo tikslai, kurie neprieštarauja visuomenės tikslams;
- Stiprus socialinis jausmas;
- Savęs idealo, atitinkančio realias galimybes, vizijos turėjimas (Psichologija šiandien, 2008, p. 166)

3.3.3. C.G. Jung analitinė asmenybės raidos teorija

Carl Gustav Jung (1875-1961) - šveicarų psichologas ir psichiatras, analitinės psichologijos pradininkas. Jis kaip ir A.Adler, buvo S.Freud mokinys ir bendradarbis, tačiau vėliau dėl nuomonių nesutapimo judviejų keliai išsiskyrė. C.G.Jung manė, kad žmogaus sąmonėje glūdi daug daugiau nei vien nuslopinti seksualumo ir agresijos potraukiai. Jis teigė, kad be seksualinių, agresijos, alkio, troškulio instinktų, žmogus siekia atskleisti save kaip asmenybę. „Tai vidinė autonominė jėga, kuri stumia mus siekti vientisumo (ne tobulumo) panašiai, kaip tam tikri fiziologiniai dėsningumai reguliuoja fizinę raidą“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 29). Žmogui nepakanka tenkinti vien savo fiziologinius poreikius, jam būtina rasti savo gyvenimo prasmę, suvokti, kas jis yra, kuo nori būti ir tapti savimi, t.y. atskleisti savo asmenybę. Pagal C.G.Jung, pagrindinis gyvenimo tikslas – „tai visiškai realizuoti savąjį „aš“, tapti vientisu, nepakartojamu, unikaliu“ (Psichologija studentui, 2002, p. 148). Šio tikslo link eina visi, tačiau ne kiekvienas jį pasiekia.

Žmogaus vystymasis yra nuolatinis tobulėjimo procesas, kuris trunka visą gyvenimą. Asmenybė keičiasi, gilėja, darosi vientisesnė. Tačiau asmenybės raida yra visiškai individuali, nėra jokių išankstinių schemų ar nubrėžtų planų. Ji gali keistis tik savo pačios pastangomis ir darbu. Tuo pačiu, „žmogui tenka visa atsakomybė už tą individualų procesą, bet taip pat ir už kitą žmogų,

esantį šalia“ (Płużek, 1996, p. 56). Besivystanti, bręstanti asmenybė negali savo veiksmis ir elgesiu žlugdyti kito. Priešingai, kuo daugiau ji padeda kitam, tuo labiau tobulėja pati. Tad ne ką mažesnę vaidmenį čia vaidina ir kokiu būdu organizuojamas pats keitimosi procesas.

Svarbų vaidmenį asmenybės brandimo procese C.G.Jung skyrė žmogaus ir Dievo santykiui. Jis teigė, kad žmogus „turi ieškoti ir rasti savyje sugebėjimą užmegzti ryšį su Dievu“ (ibid). Viename iš savo laiškų C.G.Jung rašo: „Kiekvieną dieną dėkoju Dievui už tai, kad galėjau savyje pajusti *imago Dei* tikrumą“ (Płużek, 1996, p. 54). Čia C.G.Jung kalba apie žmogaus asmenišką ryšio su Dievu atradimą, kurį jis įvardijo *Dievo vaizdinio* (lot. *imago Dei*) archiotipu. Archiotipais jis vadino universalią, visiems žmonėms būdingą mąstymo formą arba polinkį į tam tikrą mąstymo, tikrovės suvokimo ir jutimo būdą.

Savęs ugdymo kelią, pasak C.G.Jung, gali pradėti tik atitinkamą sąmonės lygį pasiekęs žmogus. Vaikas savyje nešiojasi asmenybės užuomazgą, kuri išryškėja tik brandimo procese. Todėl C.G.Jung ypatingą dėmesį skyrė antrajai žmogaus gyvenimo pusei apie 40-uosius metus. Jo manymu, tik tada prasideda „individuacijos procesas, tapimas savimi, visą gyvenimą trunkantis savasties atradimo ir raidos procesas“ (Lemme, 2003, p. 70). Sustiprėjusi savistaba, įgimtų vidinių priešybių konflikto sprendimai, savojo „Aš“ įsisąmoninimas bei tolimesnė savianalizė brandina asmenybę. C.G.Jung rašo: „asmenybė – tai aukščiausia įgimtų galimybių realizavimo forma... asmenybė – tai paties didžiausio gyvenimiškojo ryžto rezultatas“ (Płużek, 1996, p. 45 cit.pagal Jung, 1990). Jis taip pat pabrėžia, kad visiškos brandos pasiekti neįmanoma, tačiau reikia nuolat siekti tobulumo, kad ir koks nepasiekiamas jis būtų. Todėl vieną iš brandžios asmenybės kriterijų C.G.Jung nurodo sugebėjimą save ugdyti. Šiame procese atsiskleidžia ir kiti bręstančio asmenybės bruožai:

- Ryžtas pasirinkti tobulėjimo kelią;
- Savistaba, savianalizė;
- Įgimtų vidinių priešybių konflikto sprendimai;
- Ištikimybė pasirinktoms tiesoms ir vertybėms;
- Pagarba ir atsakomybė santykiyje su kitu žmogui;
- Asmenišką ryšio su Dievu atradimas.

3.3.4. E.Erikson psichosocialinė asmenybės raidos teorija

Eric Erikson (1902-1994) – vokiečių ir JAV psichologas, dar vienas S.Freud mokinys ir pasekėjas. Jis neatmetė savo mokytojo teiginių apie sąmonę ir pasąmonę, asmenybės komponentus

(Id, Ego, Superego) ir psychoseksualinės raidos stadijas, tačiau asmenybės vystymąsi jis skirstė ne pagal atskiras kūno dalis bei su jomis susijusius malonumo pojūčius, o pagal asmenybės vaidmenį socialiniame gyvenime bei jo ryšį su kitais žmonėmis. Pabrėždamas socialinių ir kultūros veiksnių įtaką žmogaus vystymuisi, E.Erikson savo teoriją pavadino *Psichosocialine asmenybės vystymosi teorija*. Jis akcentavo, kad kiekvienoje žmogaus vystymosi stadijoje (žr. 1 Priedas), kuri tęsiasi tam tikrą amžiaus tarpsnį, iškyla specifinės problemos (raidos krizės). Nuo to, kaip jos bus išspręstos priklauso tolimesnis asmenybės vystymasis (Psichologija šiandien, 2008).

E.Erikson teigimu, žmogus bręsta visą gyvenimą. Tai nuoseklus perėjimas iš vieno gyvenimo etapo (raidos krizės) į kitą. Kiekviena raidos krizė gali būti įveikta sėkmingai, t.y. įgyjant naują savybę, kuri skatina asmenybės brandą, arba – nesėkmingai. Tačiau E.Erikson pažymi, kad kartais sėkmingai neišspręsta raidos krizė gali būti naudinga, pvz.: kūdikiui išsivystęs nepasitikėjimas svetimais žmonėmis, paskatins jį vengti kai kurių žmonių, o šito būtina išmokti kiekvienam. Be to, numatytu laiku neįveikus vienos raidos krizės, tai galima padaryti ir vėliau. Tačiau tokiu atveju prireiks dvigubų pastangų, nes teks tuo pačiu laiku spręsti ir naują, ir iš anksčiau atėjusią krizę.

Vis dėlto, E.Erikson pažymi, kad nė viena krizė nėra galutinai išsprendžiama. Jo teigimu, kad žmogus „visą laiką būtų psichologiškai gyvas, šiuos konfliktus jis privalo spręsti nuolat“ (Lemme, 2003, p. 73 cit. pagal Erikson, 1959, p. 51). Šis procesas – tai nuolatinis savęs, savo santykių su žmonėmis ir aplinka ieškojimas. Asmens branda atsiskleidžia per „sugebėjimą intymiai bendrauti su kitais asmenimis, produktyviai dirbti ir jausti vidinę darną bei harmoniją su Visata“ (Psichologija šiandien, 2008, p. 172). Žmogaus branda priklauso nuo to, kokį savarankiškumo lygį jis pasiekia, kokius tikslus išsikelia gyvenime ir kaip pajėgia juos įgyvendinti.

Nors E.Erikson konkrečiai neišskyrė brandžios asmenybės kriterijų, tačiau nurodė savybes, kurias žmogus įgyja teigiamai išspręsdamas raidos krizes. Idealiu atveju, sėkmingai savo brandos kelią nuėjęs, žmogus pasižymėtų:

- Pasitikėjimu;
- Kompetencija;
- Rūpestingumu;
- Valia;
- Ištikimybe;
- Gyvenimo išmintimi.
- Tikslingumu;
- Gebėjimu mylėti;
- (Žukauskienė, 2012).

3.3.5. G.W.Allport asmenybės bruožų teorija

Gordon Willard Allport (1897-1967) – JAV psichologas, asmenybės bruožų teorijos kūrėjas. G.W.Allport siekė asmenybę apibrėžti pagal atpažįstamus elgesio modelius. Jis teigė, kad žmogaus brendimas – tai visą gyvenimą trunkantis procesas, todėl svarbiau yra atpažinti ir nusakyti asmenybės bruožus nei į juos gilintis ir aiškinti.

G.W.Allport išnagrinėjo įvairius brandžios asmenybės apibrėžimus pateiktus mokslinėse publikacijose ir juos suskirstė pagal tai, kokias asmenybės sritis jie apibūdina. Tokiu būdu jis nustatė šešis pagrindinius brandžios asmenybės kriterijus, kurie dominuoja asmenybės psichologijos teorijose:

- ❖ **Savimonės (savojo „aš“ suvokimo) išvystymas.** Savimonė reiškia savo esmės, savojo „aš“, savo savybių ir savojo vaidmens pasaulyje supratimą. Čia svarbus žmogaus domėjimasis jį supančia aplinka, aktyvus dalyvavimas šeimos, darbo ir socialiniam gyvenime. Nepakanka būti tiesiog stebėtoju, būtina įsitraukti į veiklas, kurios padeda nuolat vystyti savojo „aš“ galimybes.
- ❖ **Gebėjimas užmegzti ir palaikyti nuoširdžius ryšius su kitais žmonėmis.** Brandus žmogus yra psichologiškai pasirengęs intymiai meilei šeimoje ar draugystėje. Jis yra nesavanaudiškas, tolerantiškas, vertina kitų įsitikinimus, nuomones bei pasižymi empatija, t.y. gebėjimu įsijausti į kito žmogaus jausmus, poreikius, jį užjausti.
- ❖ **Emocinė branda ir savęs priėmimas.** Brandi asmenybė nepasiduoda įniršiui, ji ieško išėjties iš susidariusios nepalankios situacijos, nepasiduoda neigiamoms emocijoms ir nekaltina kitų. Ji pripažįsta savo silpnybes bei nesėkmes ir nesijaučia dėl to sužlugdyta.
- ❖ **Realistiškas požiūris į gyvenimą.** Tai sugebėjimas adekvačiai suvokti tikrovę, matyti daiktus tokius, kokie jie yra, o ne tokius, kokių norėtume, kad būtų. Kiekvienas brandus žmogus savo gyvenime yra užsibrėžęs realių tikslų, kuriuos stengiasi pasiekti.
- ❖ **Objektyvus požiūris į save, pasitelkiant savianalizę ir humoro jausmą.** Brandi asmenybė suvokia savo stipriąsias ir silpnąsias puses. Ji stengiasi įsisąmoninti, kas ji yra iš tikrųjų, o ne priskirti sau tas savybes, kuriomis ją apibūdina kiti. Šis savęs pažinimas tvirtai susijęs su humoro jausmu. Brandi asmenybė geba pasijuokti iš savęs, tuo pačiu nežlugdant pasitikėjimo savimi.
- ❖ **Integruojanti gyvenimo filosofija ir vidinė harmonija.** G.W.Allport nuomone, vienas iš pagrindinių brandžios asmenybės kriterijų yra tam tikros gyvenimo filosofijos turėjimas. Ji padeda žmogui integruoti, harmonizuoti savo siekius ir padeda suvokti savo gyvenimo tikslą. Šios filosofijos pagrindą sudaro vertybės, t.y. suvokimas to, kas iš

tikrųjų yra svarbu, o kas – ne. Gana svarbią vietą vertybių sistemoje G.W.Allport išskiria religingumui. Tačiau tuo pačiu teigia, kad netikintys žmonės randa ir kitų vertybių, kurios padeda atskleisti jų kūrybingumą ir gyventi prasmingą gyvenimą.

Taigi G.W.Allport išskyrė, jo nuomone, šešis svarbiausius brandžios asmenybės kriterijus. Tačiau būtų klaidinga sakyti, kad čia pateikti visi brandžią asmenybę charakterizuojantys bruožai. Asmenybė, kaip teigė ir G.W.Allport, auga ir bręsta visą gyvenimą. Tai nenutrūkstantis procesas, kurio metu pagrindiniai žmogaus bruožai lieka sąlyginai pastovūs, tačiau dažnai pasireiškia ir šalutiniai, tik konkrečiose situacijos pasirodantys, bruožai, kurie modeliuoja žmogaus elgesį.

3.3.6. A.H.Maslow humanistinė asmenybės teorija

Abraham Harold Maslow (1908-1970) - JAV psichologas, vienas pagrindinių humanistinės psichologijos kūrėjų. Jis kartu su savo kolegomis (Rogers, Combs) atsisakė asmenybės psichoanalitinio biologinių instinktų ir vidinių konfliktų iškėlimo. A.H.Maslow nepritarė fragmentiškomis elgesio psichologijos pažiūroms į asmenybę ir žmogaus tyrinėjimus vien gamtos mokslų būdais, bet vertino dvasinę žmogaus prigimtį ir bendražmogiškąsias vertybes. Kaip ir kiti humanistinės krypties psichologai, jis žmogų laikė „vientisa asmenybe ir išryškino jį kaip esybę, apdovanotą laisve, kūrybinėmis galiomis, sąmoningumu, poreikiu suteikti savo buvimui dvasinę prasmę“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 24). Todėl A.H.Maslow savo asmenybės teorijoje ypatingą dėmesį skyrė žmogaus savęs aktualizavimo problemos nagrinėjimui. Saviaktualizaciją A.H.Maslow tiesiogiai siejo su asmenybės brendimu, t.y. kuo labiau žmogus save realizuoja, atskleidžia, išreiškia, tuo tampa brandesnis.

Sukūręs poreikių hierarchijos piramidę (žr. 4 pav.), savirealizacijos poreikį jis nurodė kaip aukščiausią kiekvieno žmogaus siekiamybę, t.y. „žmogaus poreikį vystyti ir realizuoti savo gebėjimus, talentus ir potencialias galimybes“ (Maslow, 2006, p. 394).

4 pav. Maslow poreikių hierarchijos piramidė. Šaltinis: adaptuota pagal Plūzek, 1996, p.114.

A.H.Maslow pabrėžė, kad žmogus neturi sustoti ties žemesniųjų poreikių patenkinimu. Jie yra tik pakopos, kurias pasiekus reikia kilti aukščiau. Žmogus turi išsikelti naujus tikslus, stengtis juos įgyvendinti pasinaudodamas visais savo gebėjimais ir niekada nenustoti tobulėti.

A.H.Maslow būdamas įsitikinęs, kad „žmogaus psichologija turi remtis ne sutrikusių asmenybių, ligonių, o sveikiausių, labiausiai savo žmogiškąjį potencialą realizavusių asmenų tyrimais“ (Maslow, 2006, p. 396), išanalizavo aštuoniolikos, jo nuomone, labiausiai savirealizavusių asmenybių ir išskyrė joms būdingus bendrus bruožus. Devyni tiriamieji buvo A.H.Maslow amžininkai, kurių pavardžių jis nepanoro atskleisti, o kiti devyni – istorinės asmenybės (Abraham Lincoln, Thomas Jefferson, Baruch Spinoza, Albert Ensteine, Albert Schweitzer, William James, Aldous Huxley, Eleanor Roosevelt, Jane Addams). Tyrimų rezultatų išvadoje A.H.Maslow pateikė 15 bendrų bruožų būdingų save aktualizavusioms, brandžioms asmenybėms:

- Efektyvus ir realistiškas tikrovės supratimas;
- Savęs, kitų ir aplinkos suvokimas;
- Betarpiškumas, paprastumas ir natūralumas;
- Susitelkimas į konkrečias problemas;
- Gebėjimas atsiskirti, būti vienam;
- Autonomija, nepriklausomybė nuo aplinkos ir kultūrinių stereotipų;
- Nuolatinis suvokimo naujumas;
- Gebėjimas išgyventi mistines ir viršūnių patirtis;
- Bendrumo su kitais jausmas;
- Gebėjimas palaikyti gilius tarpasmeninius santykius;
- Demokratiškumas;
- Gebėjimas atpažinti gėrį ir blogį, skirti tikslus ir priemones;
- Filosofiškas, geranoriškas humoras;
- Kūrybiškumas;
- Gebėjimas pasipriešinti kultūrinėms įtakoms (Maslow, 2006, p. 396).

Pateikęs šiuos savirealizavusios, brandžios asmenybės kriterijus, A.H.Maslow priduria, kad „Tobulų žmonių nėra. Todėl visa tai nereiškia, kad save realizuojantys asmenys, net pasiekę aukščiausią lygį, nepatiria įvairių silpnumo akimirų. ... Asmuo neprivalo turėti visų išvardytų bruožų, kad būtų galima pripažinti, jog jis iki galo realizavo savo potencialą“ (Płużek, 1996, p. 120). Čia svarbu paminėti ir tai, kad „save aktualizuojantys žmonės gali patirti daug didesnę frustraciją ir daug geriau ją iškęsti. Jie pajėgūs pakelti ir didesnę kaltę, stipresnius konfliktus ir

didesnę gėdą“ (Maslow, 2006, p. 336). Tai reiškia, kad brandi asmenybė priima save tokią, kokia ji yra iš tikrųjų, su savo netobulumais, silpnybėmis, ribotumu. Ji taip pat pripažįsta, kad neišvengiamai klys, tačiau tai jos nebaugina, nes ji suvokia, kad iš kiekvienos klaidos galima pasimokyti ir įgyti naujos patirties.

3.4. Pagrindiniai brandžios asmenybės kriterijai

Išnagrinėję skirtingas asmenybės psichologijos teorijas, nustatėme, kad teorijų kūrėjai nevienodai aprašo asmenybės vystymosi etapus bei pabrėžia vis kitus veiksnius, darančius įtaką žmogaus brendimui. Kaip matėme, S.Freud teigė, kad asmenybė susiformuoja pirmaisiais 5 žmogaus gyvenimo metais ir akcentavo biologinių instinktų bei seksualinių potraukių svarbą asmenybės raidai. A.Adler atkreipė dėmesį į tai, kad asmenybės vystymuisi svarbesnis veiksnys yra žmogaus gebėjimas užmegzti ryšį su kitais žmonėmis, bendrauti bei priklausyti bendrijai. C.G.Jung manė, kad asmenybės brendimui didesnę įtaką daro ne fiziologiniai poreikiai, bet savo gyvenimo prasmės radimas ir nuolatinis tobulėjimas. E.Erikson pabrėžė socialinių ir kultūrinių veiksnių įtakos svarbą asmenybės vystymuisi. G.W.Allport teigė, kad žmogaus brendimas – tai visą gyvenimą trunkantis procesas ir, jo nuomone, svarbiau yra atpažinti ir nusakyti asmenybės bruožus nei į juos gilintis. A.H.Maslow taip pat teigė, kad žmogus bręsta visą gyvenimą. Tačiau jis ypatingą dėmesį skyrė asmens savirealizacijos klausimui, nes, pasak A.H.Maslow, kuo labiau žmogus save realizuoja, atskleidžia, išreiškia, tuo tampa brandesnis.

Vis dėlto, nepaisant visų šių skirtumų, išnagrinėtose teorijose galima rasti bendrų sąlyčio taškų išskiriant pagrindinius brandžios asmenybės kriterijus (žr. 2 lentelė).

2 lentelė. Pagrindiniai brandžios asmenybės kriterijai

Nr.	Asmenybės brandumo kriterijus	Asmenybės psichologijos teorija/-os	Atstovas/-ai
1.	Valia (atkaklumas)	Analitinė Psichosocialinė Humanistinė	C.G.Jung E.Erikson A.H.Maslow
2.	Gebėjimas mylėti ir palaikyti gilius tarpasmeninius santykius	Psichoanalitinė Individualioji Analitinė Psichosocialinė Asmenybės bruožų Humanistinė	S.Freud A.Adler C.G.Jung E.Erikson G.W.Allport A.H.Maslow

3.	Pasitikėjimas savimi	Psichoanalitinė Individualioji Asmenybės bruožų Humanistinė	S.Freud A.Adler G.W.Allport A.H.Maslow
4.	Kūrybiškumas	Psichosocialinė Asmenybės bruožų Humanistinė	E.Erikson G.W.Allport A.H.Maslow
5.	Atsakingumas (ištikimybė įsipareigojimuose)	Psichoanalitinė Analitinė Psichosocialinė Humanistinė	S.Freud C.G.Jung E.Erikson A.H.Maslow
6.	Tikslingumas	Psichoanalitinė Individualioji Analitinė Psichosocialinė Humanistinė	S.Freud A.Adler C.G.Jung E.Erikson A.H.Maslow
7.	Suvokimo naujumas ir realistinis požiūris į gyvenimą	Individualioji Asmenybės bruožų Humanistinė	A.Adler G.W.Allport A.H.Maslow
8.	Kompetencija, gebėjimas produktyviai dirbti	Psichoanalitinė Psichosocialinė Humanistinė	S.Freud E.Erikson A.H.Maslow
9.	Emocinė branda, savęs priėmimas	Psichoanalitinė Individualioji Psichosocialinė Asmenybės bruožų Humanistinė	S.Freud A.Adler E.Erikson G.W.Allport A.H.Maslow
10.	Gyvenimo filosofija, išmintis ir humoro jausmas	Psichosocialinė Asmenybės bruožų Humanistinė	E.Erikson G.W.Allport A.H.Maslow

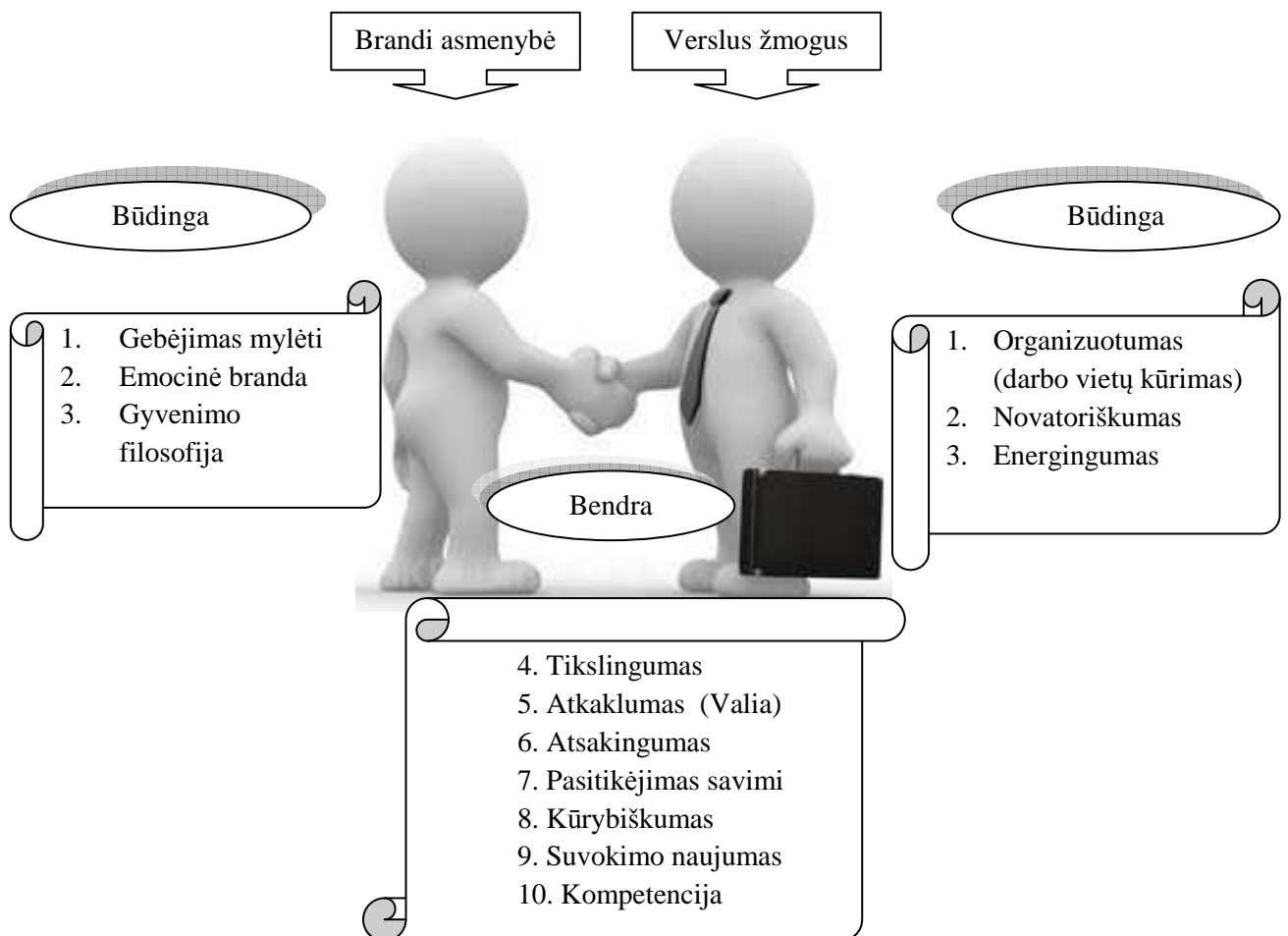
Šaltinis: sudaryta autorės.

2 lentelėje išskirti asmenybės brandos kriterijai nėra absoliutus ir neginčytinas brandžiai asmenybei būdingų savybių sąrašas. Tobulų žmonių nėra ir tai, kad asmuo neatitinka vieno ar kito aukščiau išvardinto kriterijaus, nereiškia, jog jis kaip asmenybė nėra brandus. Tačiau šiame moksliniame darbe atlikto empirinio tyrimo dalis, atskleidžianti brandžios asmenybės savybes, bus paremta šiais 10 aukščiau išvardintų kriterijų.

4. BRANDŽIOS ASMENYBĖS KRITERIJŲ PLĖTOJANT VERSLUMO KOMPETENCIJĄ EMPIRINIS TYRIMAS

Atlikta Europos Sąjunga (ES) ir Lietuvos teisinių dokumentų analizė atskleidė, kad verslumo kompetencijos ugdymas šiuolaikiniam žmogui yra prioritetinės svarbos reikalas. Verslumo skatinimas nuo mažumės grindžiamas tuo, kad ankstyvas tokių įgūdžių kaip iniciatyvumas, savarankiškumas, atsakomybės jausmas, novatoriškumas, gebėjimas priimti sprendimus ir kt. lavinimas padės užauginti verslias asmenybes, kurios gebės sukurti tiek ekonominę, tiek socialinę gerbūvį ir užtikrinti šalies, o tuo pačiu ir pasaulio, ateitį.

Tiriant mokslinėje literatūroje versliam žmogui priskiriamas savybes, išryškėjo tendencija: bruožai, kurie anksčiau buvo priskiriami išskirtinai verslininkui – žmogui, kuris įkuria verslą ir iš jo gauna finansinę grąžą, dabartiniu metu įvardinami, kaip kiekvieno asmens siekiamybė. Tuo norima pasakyti, kad verslus žmogus nėra tas, kuris geba užsidirbti daug pinigų, bet tas, kuris sugeba realizuoti savo idėją, siekdamas visų pirma visuomeninės, o tik po to finansinės naudos.

5 pav. Žmogaus brandumo ir verslumo savybių palyginimas. **Šaltinis:** sudaryta autorės.

Išanalizavus versliam žmogui būdingas savybes (žr. poskyrį 1.4.) bei išskyrus brandžios asmenybės kriterijus (žr. poskyrį 3.4.), nustatytas jų abipusis ryšys (žr. 5 pav.). Iš dešimties kriterijų sutapo septyni būdingi tiek versliam žmogui, tiek brandžiai asmenybei. Vadinas galime teigti, kad įgyvendinant ES bei LR vyriausybines programas verslumo ugdymui skatinti, bus iš dalies skatinamas ir asmens brandumas. Taip pat galime daryt prielaidą, kad palaiptiesiems bėsdamas, žmogus įgyja versliai asmenybei būdingų savybių. Tačiau šiam fenomenui iširti reikia gilesnės analizės. Jos tikslas - įvertinti nesutampančių kriterijų (žr. 5 pav.), t.y. būdingų tik versliam žmogui: organizuotumo, novatoriškumo ir energingumo bei būdingų tik brandžiai asmenybei: gebėjimo mylėti, emocinės brandos ir gyvenimo filosofijos turėjimo, svarbą asmens verslumo kompetencijos pasireiškimui.

4.1. Metodologinės nuostatos

Išskirto fenomeno analizei buvo atliktas **kokybinis tyrimas**. Kadangi tiriamas brandžios asmenybės bruožų ir verslaus žmogaus savybių sąryšingumas nėra apčiuopiama duotybė, jo išmatuoti ar apskaičiuoti kiekybiniu tyrimu neįmanoma. Čia svarbi giluminė analizė, atsiribojant nuo išankstinių nuostatų. Kokybiniuose tyrimuose „individas nagrinėjamas ne kaip priklausomas nuo bendrų socialinių dėsnų ... bet kaip unikali asmenybė, savaip suvokianti socialinę tikrovę, turinti savimonę ir per ją atspindinti šią tikrovę, suteikianti jai tam tikrą prasmę, išreiškiamą jo samprotavimais ir elgesiu“ (Tidikis, 2003, p. 358). Taigi kokybinio tyrimo tikslas yra įvertinti subjekto patirties prasmę ir ją interpretuoti.

Kadangi kokybiniu tyrimu siekiama atskleisti esmines savybes būdingas konkrečiam tyrimo objektui, todėl jame dažniausiai taikoma **tikslinė imties** vienetų atranka (Patton, 2002). Ji buvo pasirinkta ir šiame moksliniame darbe. Imties **sudarymo būdas** buvo parinktas, remiantis M.Patton (2002) siūlomomis kokybinio tyrimo imties sudarymo strategijomis (tipinių atvejų atranka, intensyviųjų atvejų atranka, ekstremaliųjų arba deviantinių atvejų atranka, maksimaliai įvairių atvejų atranka, homogeninių atvejų atranka, kritinių atvejų atranka, patvirtinančių arba paneigiančių atvejų atranka, patogioji atranka, „sniego gniūžtės“ atranka, kriterinė atranka, teoriškai pagrįsta atranka, proginė atranka, stratifikuotoji tikslinė atranka, atsitiktinė tikslinė atranka, politiškai svarbių atvejų atranka, mišrioji tikslinė atranka). Taikant **kriterinę atranką**, tyrimo objektais buvo pasirinkti Nobelio taikos premijos laureatai: Motina Teresė ir Muhammad Yunus. Pagrindiniai atrankos kriterijai:

- ✓ Nobelio taikos premijos laureatai;
- ✓ Asmenys savo darbais pasitarnavę visuomenei;
- ✓ Skirtingų profesijų atstovai;
- ✓ Skirtingų lyčių atstovai.

Šie kriterijai buvo tikslingai pasirinkti laikantis pagrindinių metodologinių principų:

1. **Validumo**, kuris skirstomas į vidinį ir išorinį. Kaip teigia Bitinas ir kt. (2008), validumas metodologinėje literatūroje apibūdinamas, kaip kiekvieno tyrėjo siekiamybė nors praktiškai visiškai validumo neįmanoma pasiekti dėl žmogiškųjų faktorių (metodologinės kompetencijos trūkumo; praktinių duomenų rinkimo problemų; įžvalgumo ir / ar patirties atliekant duomenų analizę trukumo; nepakankamų laiko ir finansinių išteklių). Tyrimo *vidinis validumas (tikėtinum)* yra susijęs su tyrimo rezultatų tikslumu. Atliekant kokybinį tyrimą tai galėtų patvirtinti tyrime dalyvavę žmonės, įvertinę tyrimo ataskaitą. Tyrimo rezultatų tikslumas priklauso ir nuo to, ar pats tyrėjas buvo tyrimo dalyvis; ar, atliekant tyrimą, dalyvavo ir kiti tyrėjai; ar naudotos duomenų įrašymo ir saugojimo priemonės; ar atliekant gautų duomenų analizę dalyvavo kiti tyrėjai.

Šiame moksliniame darbe buvo susidurta su vidinio validumo problema. Tyrimo duomenų rinkimui pasirinkus biografinį metodą, siekiant išsiaiškinti informantų brandumo ir verslumo savybes bei jų abipusę ryšį, vėliau apklausti tiriamuosius ir paprašyti jų įvertinti tyrimo ataskaitos rezultatus buvo praktiškai neįmanoma. Kadangi vienas iš tyrimo dalyvių jau yra miręs, o su antruoju susisiekti sudėtinga dėl atstumo ir finansinių išteklių trūkumo. Be to, žmonės, dėl asmeninių bei etinių priežasčių, nėra linkę viešai vertinti savo asmenybės brandumą ar verslumą. Todėl mokslinio darbo autorė, spręsdama vidinio validumo problemą, konsultavosi su metodologinių tyrimų ekspertais, psichologijos ir edukologijos sričių mokslininkais, siekiant tinkamai pasirinkti empirinio tyrimo tipą, strategiją, duomenų rinkimo ir analizės metodus bei sąmoningai laikėsi vidinio validumo principų.

Išoriniu validumu (kokybiniuose tyrimuose dar vadinamu *perkeliamumu*) siekiama atskleisti tyrimo rezultatų pritaikymo generalinėje aibėje (populiacijoje) ypatumus. Tuo norima pasakyti, kad skaitytojais, įvertinę tyrimo ataskaitą ir radę daug panašumų tarp tyrime aprašytos situacijos ar kitos situacijos, gali palyginti tyrimo rezultatus ir pritaikyti juos kitame kontekste (Bitinas ir kt., 2008).

Siekiant išorinio validumo, šiame darbe buvo pasirinkti skirtingų profesijų ir lyčių atstovai, kad gauti rezultatai nebūtų griežtai taikomi tik vienoje srityje, o juos būtų galima pritaikyti platesniame kontekste. Tačiau lyčių ir profesijų skirtumai atskirai empiriniame tyrime nebus analizuojami. Išnagrinėję įvairių mokslininkų verslios asmenybės apibrėžimus (žr. poskyrį 1.4.), nustatėme, kad

verslus žmogus, įgyvendindamas savo idėją, visų pirma siekia visuomenės gerovės ir ekonominės gražos nėra pagrindinis motyvacijos šaltinis. Tai leidžia daryti prielaidą, kad žmogaus verslumas nepriklauso nuo pasirinktos profesijos. Todėl empiriniam tyrimui buvo pasirinkti kardinaliai skirtingų profesijų atstovai (ekonomikos srities specialistas, bankininkas Muhammad Yunus ir dvasinio luomo atstovė, vienuolė Motina Teresė).

2. **Patikimumo** – dar vieno tyrimo kokybės požymio, kuris labiausiai susijęs su tyrimo instrumentu. Instrumento patikimumą galima nustatyti dviem būdais: gaunamų duomenų stabilumo nustatymo procedūra ir vidinės dermės įvertinimo procedūra. Tačiau atliekant kokybinius tyrimus tyrimo instrumentu tampa pats tyrėjas, kurio patikimumo išmatuoti neįmanoma, todėl kai kurie mokslininkai teigia, jog neįmanoma nustatyti ir kokybinio tyrimo patikimumo. Vis dėlto kiti kokybinių tyrimų metodologai teigia, kad „kokybinių tyrimų patikimumą užtikrina tyrimo kartojimas su kitais informantais, kitomis sąlygomis, kitose situacijose, taikant kitus duomenų rinkimo ir analizės metodus“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 111). Norėdamas įsitikinti, kad tyrimo metu gauti **duomenys** išlieka **stabilūs**, tyrėjas gali įvairiais būdais (metodologinės trianguliacijos – skirtingų duomenų rinkimo metodų taikymu; kitų asmenų įtraukimu į duomenų rinkimą; kitų informantų įtraukimą į tyrimą; laipsnišką duomenų rinkimo kartojimą kitomis sąlygomis) keisti tyrimo elementus. Vertinti **vidinę** instrumento **dermę** kokybiniame tyrime būtų sudėtinga, nes kaip jau minėta, šio tyrimo instrumentas yra pats tyrėjas. Tačiau „galima įvertinti tyrėjo atlikto tyrimo pagrindinių elementų dermę“ (ibid, p. 112). Šį vertinimą Y.Lincoln ir E.Guba (cit. pagal Bitinas ir kt., 2008) pavadino tyrimo auditu, kurį atlieka asmenys, kolegos paprašyti patikrinti tyrimo duomenų rinkimo, interpretacijų, išvadų ir kt. tarpusavio darną.

Atliekant kokybinį tyrimą, buvo pasirinkti du informantai, siekiant patikrinti duomenų stabilumą. Žinoma, norint gauti išsamesnius ir patikimesnius rezultatus, reikėtų iširti daugiau informantų bei panaudoti kitus galimus tyrimo būdus. Tačiau dėl šio mokslinio darbo apimties ribotumo, buvo pasirinkti tik du empirinio tyrimo objektai. Tyrimo auditas bus atliktas mokslinio darbo recenzento.

3. **Objektyvumo** – tai esminis reikalavimas mokslinio pažinimo objektui. Kokybiniuose tyrimuose gana sunku laikytis šio principo, nes tyrimą atliekantis asmuo pasirenka tyrimo objektą bei gautus duomenis priima, suvokia, apdoroja ir interpretuoja per savo patirties, kompetencijų, įžvalgų prizmę. Taip pat ir tiriamieji tikrovę suvokia bei priima skirtingai, todėl „tyrėjas turi įsigyventi į tyrimo situaciją, perprasti informantą, kaip asmenybę“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 37), kad galėtų tinkamai analizuoti iš jo ar apie jį gautą informaciją.

Siekdami sumažinti tyrimo objektų parinkimo subjektyvumą, išskyrėme pagrindinį atrankos kriterijų – Nobelio taikos premijos laureatus. Jais tampa asmenys, kuriuos skiria Norvegijos parlamento išrinktas Nobelio komitetas. Todėl, manome, kad šiuo būdu parinkti tyrimo objektai, sulaukę tarptautinio pripažinimo, atitinka objektyvumo principą.

4. **Reprezentatyvumo.** Pasirinkta imtis yra reprezentatyvi, jeigu ji „teisingai atspindi tiriamo požymio galimų reikšmių populiacijoje proporcijas“ (Čekanavičius, Murauskas, 2001, p. 10) ir patvirtina teiginį, kad „ištyrus imtį galima padaryti patikimas išvadas apie visą populiaciją“ (ibid). Tai ypatingai svarbu kiekybiniuose tyrimuose. Tačiau atliekant kokybinį tyrimą pasirenkami vienas ar keli populiacijos vienetai (konkretūs atvejai, organizacijos, reiškiniai), siekiant visapusiškai ištirti ir suprasti įvairius netipinius atvejus. Todėl gauti rezultatai bus susieti su konkrečiai ištirtu atveju, o ne pritaikomi visai populiacijai. Tačiau šie rezultatai gali būti naudingi kietiems tyrėjams, besidomintiems ta pačia sritimi.

Rinkdami empirinio tyrimo objektus, kurie atitiktų, asmenų savo darbais pasitarnavusių visuomenei, kriterijų, pasirinkome Nobelio **taikos** premijos laureatus, nes Alfredas Nobelis savo testamente nurodė, kad taikos premija turi būti skiriama „asmeniui, kuris atliko didžiausią ar geriausią darbą vardan tautų broliškumo, už armijų panaikinimą ar sumažinimą ir už taikos suvažiavimų palaikymą“. Vadinas Motina Teresė ir Muhammad Yunus savo darbais, t.y. įgyvendintomis idėjomis, iš tiesų pasitarnavo visuomenės labui bei žmonių gerovei, o tai būdinga ir brandžiai asmenybei, ir versliam žmogui.

Kokybinio tyrimo duomenų analizei buvo taikyta **fenomenologinė strategija**.

Fenomenologijos tikslas – „analizuojant kokybinius duomenis, pateikti kiek įmanoma vaizdingesnes iliustracijas, aiškiai apibūdinti išgyvenamas žmonių patirtis konkrečiuose kontekstuose ir situacijose be išankstinių prielaidų. ... Fenomenologija siekia atskleisti fenomeną (*kas tai?*) ir būdą, kuriuo jis atsiranda (*kaip?*)“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 235-236).

Fenomenologinės strategijos tikslas – ištirti pasirinkto tyrimo objekto patirtį, t.y. jau įvykusį fenomeno išgyvenimą bei atskleisti kaip šis fenomenas pasireiškė tiriamojo gyvenime (Patton, 2002). Fenomenologinio požiūrio pagrindas yra žmogaus santykis su išoriniu pasauliu bei kitais žmonėmis. Jame „sudėtinga problema redukuojama arba supaprastinama į jos pamatinius elementus, sutelkiant dėmesį į tai, kas yra esminio, tikintis atskleisti racionalius principus“ (Kardelis, 2007, p. 276-277). Norint suprasti tiriamą reiškinį arba fenomeną būtina laikytis šio principo.

Tokiu būdu, fenomenologijos, kaip tyrimo strategijos, tikslas – tirti fenomenus, siekiant atskleisti žmogiškųjų patirčių, išgyvenimų prigimtį ir būdus (Bitinas ir kt., 2008). Pagrindinis tyrėjo uždavinys – suprasti asmens ar kito tyrimo objekto patirtis susijusias su tiriamu reiškiniu.

Kokybinio tyrimo duomenų analizei taikytas **biografinis metodas**.

Labiausiai paplitęs biografinio metodo apibūdinimas – asmeninio dokumento analizės metodas, kai problemos sprendimui surenkama ir apibendrinama informacija apie asmens dalyvavimą socialiniuose įvykiuose, nustatant sąsają su tais įvykiais. Šis metodas yra vienas sociologinių metodų, besiremiančių dokumentais, kuriuose ne tik aprašoma tam tikra situacija, bet ir atsispindi asmeninės nuostatos (Kasatkina, 2005 cit.pagal Neuman 1991 ir Семёнова, Мещеркина 1994).

Plačiąja prasme biografinis metodas suprantamas kaip asmenybės ar socialinės grupės gyvenimo kelio, diagnostikos, korekcijos ir projektavimo tyrimo būdų kompleksas. „Šiuolaikiniai biografiniai metodai yra grindžiami asmenybės studijavimu jos istorijos ir individualios būties raidos perspektyvų bei reikšmingų tarpusavio santykių su kitais asmenimis kontekste. Jie nukreipti į gyvenimo programų ir asmenybės raidos scenarijų rekonstrukciją dalykinėje, šeimos, dvasinio gyvenimo, gamtinėje ir socialinėje aplinkoje. ... Taigi biografinio metodo paskirtis yra išsamiai pažinti individualybės gyvenimo istoriją ir sąlygas, kuriose ji formavosi“ (Tidikis, 2003, p. 472-473). Individuali gyvenimo istorija gali tapti studijos apie išgyvenimo tam tikroje socialinėje istorinėje situacijoje būdus, individo gyvenimo krizes ir reikšmingus įvykius pagrindu. Visuma biografinių atpasakojimų gali tapti analizės objektu, skirtu sukaupti tam tikros socialinės situacijos išgyvenimo kolektyvinę patirtį (Kasatkina, 2005). Dabartiniu metu biografinis metodas paprastai taikomas tiriant asmenybės nuostatas, motyvus, jos socialinę bei psichologinę struktūrą. Be to, šiuo metodu remiantis analizuojami aktualūs ir numatomi ateities įvykiai (Tidikis, 2003).

Prie biografinio metodo svarbiausių informacijos šaltinių priskiriami: biografiniai interviu, stebėjimai, asmeniniai ir oficialūs dokumentai, socialinė statistika, archyvų medžiaga, visuomenės nuomonės apklausų rezultatai. Kaip matome, tyrimo medžiagą galime rinkti iš įvairių šaltinių, tačiau ne ką mažiau svarbi yra ir paties tyrėjo asmeninė patirtis, gebėjimas įsijausti į informanto pateikiamas arba randamas rašytiniuose šaltiniuose jo gyvenimo detales bei interpretuoti surinktą informaciją. Tačiau Bitinas ir kt. (2008) pabrėžia, kad „nėra griežtos nuorodos, kaip pateikti išanalizuotus duomenis ir galutinę biografinio tyrimo ataskaitą. Edel (1984) teigimu, kiekvienas gyvenimas turi savą formą, ir tyrėjas privalo rasti unikalų variantą, kaip literatūriškai atpasakoti atkurtą istoriją“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 278). „Atkurta istorija“ – tai nėra paprastas biografijos subjekto gyvenimo atpasakojimas, bet veikia naujas žvilgsnis į jo gyvenimo istoriją, atskleidžiant tai, kas anksčiau nebuvo akcentuojama, priklausomai nuo užsibrėžto tyrėjo tikslo.

Taikydami biografinį tyrimo metodą šiame moksliniame darbe pasirinkome **biografijos tyrimo tipą**, t.y. biografijos subjekto gyvenimo istoriją, kuri yra parašyta kitų asmenų, nagrinėjama rašytiniuose dokumentuose. Analizuojant pasirinktų tyrimo objektų biografijas, siekiama atskleisti informantų asmenybės brandumo ir verslumo kompetencijos pasireiškimus ir ištirti jų tarpusavio įtakos tendencingumą.

4.2. Motina Teresė – brandi asmenybė ir verslus žmogus

Agnes Gonxha Bojaxhiu (tikrasis Motinos Teresės vardas) gimė 1910 m. rugpjūčio 26 d. Skopjė (dabartinė Makedonijos sostinė) turtingoje albanų šeimoje. Jos tėvas – Nikolai Bojaxhiu, buvo gerai žinomas to meto verslininkas ir miesto tarybos narys. O mama – Dranfile Bernai, augino vaikus ir rūpinosi dideliu šeimos namu. Agnes Gonxha (albanų k. Gonxha reiškia „gėlės pumpuras“) buvo jauniausias vaikas. Ji turėjo šešeriais metais vyresnę seserį Aga ir trejais metais vyresnį brolių Lazare. Bojaxhiu buvo religinga katalikų šeima, kuri nelikdavo abejinga skurstantiems ir nuolat rūpinosi stokojančiais kraštiečiais. Lankydamą vargšus bei aukodama jiems maisto, pinigų, drabužių ar medikamentų, Dranfile dažnai pasiimdavo su savimi ir vaikus, kad ne žodžiais, o savo pavyzdžiu ugdytų jų jautrumą, užuojautą silpnesniems ir mažiau turintiems.

Nuo pat mažų dienų vis trys Bojaxhiu vaikai dalyvaudavo suaugusiųjų pokalbiuose Albanijos nepriklausomybės klausimais, kurių metų jų tėvas aiškiai išreikšdavo savo įsitikinimus bei nenuilstantį norą siekti nepriklausomybės ir teisingumo savo šaliai. Stebėdama jį, Agnes išsiugdė ryžto ir **atkaklumo** vertybes, kurios vėliau padėjo jai siekti savo užsibrėžtų tikslų bei įgyvendinti tai, kuo ji tikėjo (Elias, 1999). Tai paliudijo ir jos brolis Lazare, kuris per savi sesers, jau tada Motinos Teresės, Nobelio taikos premijos įteikimo ceremoniją, pasakojo, kad ji, dar būdama vaikas, stropiai puoselėjo tėvų diegiamas vertybes, atkakliai laikėsi savo įsitikinimų ir buvo visada pasiruošusi padėti (Chawla, 1992).

1919 m. netikėtai mirus tėvui, Bojaxhiu šeima prarado visą savo turtą, išskyrus namą, kuriame gyveno, ir atsidūrė sunkioje finansinėje padėtyje. Tačiau Dranfile, tvirtu tikėjimu ir verslumu pasižyminti moteris, netrukus įkūrė nedidelę siuvimo įmonę ir tokiu būdu išsaugojo šeimos namus bei pajėgė aprūpinti savo vaikus. Tuo metu, Agnes tebuvo devyneri, tačiau ši motinos tvirtybė susidūrus su nelaime ir gebėjimas nepasiduoti, stipriai paveikė jos besiformuojančią asmenybę. Agnes padėjo savo mamai rūpintis vargšais, kurių ji neapleido, nepaisydama asmeninės netekties ir savo rūpesčių, stropiai mokėsi bei noriai eidavo melstis į netoliese esančią bažnyčią arba vakarais po visų dienos darbų (Chawla, 1992; Elias, 1999).

Švenčiausios Širdies bažnyčia įgijo ypatingą svarbą Bojaxhiu šeimos gyvenime. Vaikai aktyviai dalyvavo įvairioje parapijinėje veikloje ir visa šeima dažnai klausydavosi misionierių pasakojimų. Agnes priklausė Mergelės Marijos brolijai, kurioje buvo skaitomi jėzuitų misionierių laišakai pasakojantys apie jų atliekamą misiją Bengalijoje (pietų Azijos regionas, šiuo metu dalinai priklausantis Indijai ir Bangladešui) – pagalbą vargšams, mokyklų bei bažnyčių įkūrimą. Ji sužinojo, kad ten taip pat darbuojasi ir Loreto vienuolijos seserys, kurių pagrindinė misija - vaikų švietimas (Chawla, 1992; Elias, 1999). Tai palietė jaunosios Agnes širdį. Apie norą tapti vienuole ji jau buvo užsiminusi savo mamai būdama vos dvylikos. Tačiau išgirsti pasakojimai paskatino ją imtis konkrečių veiksmų, ruošiantis savo būsimoms misijoms.

Kaip teigia jos brolis, būdama paaugle Agnes pasižymėjo lyderio savybėmis. Ji uoliai mokėsi, buvo itin **organizuota**, visada pasitempusi ir **siekianti** savo **užsibrėžtų tikslų**. Agnes mėgo dalintis prapijos veikloje įgytomis žiniomis su kiemo draugais. Norėdami pasiklausti jos pasakojimų kieme susirinkdavo būrys vaikų. Ji jiems **savarankiškai** vesdavo katekizmo užsiėmimus ir mėgo savo mokytojos „darbą“. Agnes pusseserė prisimena, kad jau tada ji buvo labai paslaugi, niekada neatsisakydavo padėti, jai buvo galima pasiguosti ir ja pasitikėti. Ji buvo visų draugė, nepaisant nei tikėjimo, nei socialinės padėties (Chawla, 1992).

Kaip matome iš aukščiau pateiktų faktų, jau ankstyvoje vaikystėje, būsimoji Meilės misionierių kongregacijos įkūrėja Motina Teresė, pasižymėjo jautria širdimi ir **artimo meile**: užuojauta nuskriaustiesiems, kenčiantiems, vargšams. Tačiau tai nebuvo vien jausmai, kurie suspaudžia širdį ir priverčia susigraudinti. Sekdama tėvų pavyzdžiu, ji savo veiksmais stengėsi sumažinti vargšų kančias: alkaniems ji atnešdavo duonos, sužeistiems sutvarstydamo žaizdas, slaugė sergančius ir guosdavo verkiančius. Skaudi vaikystės patirtis – mylimo tėvo mirtis, paskatino ją greičiau subręsti. Jos tvirtėjanti **emocinė branda** atsiskleidė tuo, kad, užuot užsidarius savajame skausme, ji grėžėsi į kitus ir stengėsi išvelgti jų skausmą bei pasiūlyti savo pagalbą.

Žinoma, būtina pabrėžti ir religinio auklėjimo svarbą bei jo įtaką Agnes gyvenime ir jos tolimesniuose pasirinkimuose. Krikščioniškų vertybių bei pagrindinių dorybių - protingumo, teisingumo, tvirtumo, susivaldymo ir tikėjimo, vilties ir meilės (Katalikų bažnyčios katekizmas, 7 skirsnis) - puoselėjimas, tikėjimas ir pasitikėjimas Dievu formavo jos **gyvenimo filosofiją**. Viename iš asmeninių laiškų Malcolm Muggeridge ji rašė, kad būdama dvylikos metų, ji suprato, jog jos pašaukimas – tarnystė vargšams. Šis troškimas tarnauti kitiems buvo jos gyvenimo kredo (šūkis), kurio pamatas buvo – meilė Dievui. Pradžioje ji norėjo tapti misioniere ir vykti į tolimas šalis, kad ten „neštų Kristaus meilę“. Tačiau sulaukusi aštuoniolikos ji suprato, kad jos pašaukimas atsiskleis vienuoliniame gyvenime (Mère Teresa, 2007). Jos troškimas tapti vienuole buvo grįstas noru paaukoti savo gyvenimą Dievui ir per gailestingumo darbus (tarnystę vargšų vargšams) liudyti Jo meilę žmonėms.

Analizuojant Motinos Teresės biografiją, galime konstatuoti, kad dar nesulaukusi pilnametystės ji jau pasižymėjo brandžiai asmenybei būdingomis savybėmis: gebėjimu mylėti, emociškai branda ir gyvenimo filosofija. Taip pat anksti išryškėjo ir kai kurie versliam žmogui būdingi bruožai. Jos organizaciniais gebėjimais, savikontrolė, pasitikėjimu savimi ir tikslingumu žavėjosi ir artimieji, ir mokslo draugai, ir parapijos dvasininkai. Tai patvirtina ir tolimesnis jos biografijos tyrimas. Pagrindiniu savo **gyvenimo tikslu** numačiusi **tarnystę Dievui ir vargšų vargšams**, ji kryptingai ėjo ta linkme.

1928 m. rugsėjo 26 d. Agnes, būdama aštuoniolikos, paliko savo gimtuosius namus ir išvyko į Airiją tapti Loreto kongregacijos vienuole. Tą dieną Agnes motina, supratusi, kad dukra yra tvirtai apsisprendusi atiduoti savo gyvenimą į Dievo rankas, tarė: „Paduok Jam [Jėzui] savo ranką ir keliauk viena pati su Juo. Eik neatsigręždama, nes jeigu atsigręši, sugrįši“ (versta autorės iš Mère Teresa, 2007, p. 33). Šiuos žodžius Agnes išsaugojo savo širdyje, o vėliau, įkūrusi Meilės misionierių kongregaciją, juos kartodavo savo seserims vienuolėms (Chawla, 1992) ir niekada nebegrįžo į savo gimtinę (Elias, 1999).

Loreto vienuolyne Rathfarnham (Airija) Agnes pradėjo mokytis anglų kalbos, kad galėtų toliau tęsti vienuolinę formaciją Loreto seserų vienuolyne Darjeeling (Indija). Jai užteko šešių savaičių, kad būtų pasiruošusi išvykti į Indiją, kur 1931 kovo 24 d. ji davė savo pirmuosius įžadus ir tapo seserimi Mary Teresa (Chawla, 1992; Elias, 1999; Mère Teresa de Calcutta (1910-1997)). Netrukus sesuo Mary Teresa buvo išsiųsta į Kalkutą mokytojauti Entally priemiestyje įsikūrusioje Sainte Marie mokykloje. Ji mokė pasiturinčių šeimų mergaites istorijos, geografijos, katekizmo, tačiau, nepaisant to, kad šis darbas jai teikė daug džiaugsmo, jos didžiausias troškimas buvo – padėti vargšams, kuriuos ji kasdien matydavo anapus mokyklos vartų (Nobel Lectures, 1997; Elias, 1999). Ji negalėjo jų paremti materialiai, tačiau gavo vienuolyno vyresniosios leidimą sekmadieniais lankyti vargšus lūšnynuose ir, kaip ji pati teigė viename laiške savo draugei iš Skopjės, dalinti jiems savo šypseną ir džiaugsmą (Mère Teresa, 2007). Šis **kūrybinis**, galima teigti net **novatoriškas**, požiūris į **problemos sprendimą** mažiausiais resursais parodo būsimosios Meilės misionierės **atkaklumą** visomis įmanomomis priemonėmis, kad ir iš pirmo žvilgsnio labai kukliomis, eiti savojo tikslo link. Po kurio laiko, lūšnyno gyventojai, paliesti sesers Mary Teresa gerumo, pradėjo ją vadinti Mother (liet.motina) arba mažybiniu vardu bengalų kalba Ma, taip išreiškdami savo meilę ir prierašumą jai (ibid). Sulaukusi teigiamo atsako, sesuo Mary Teresa pradėjo ieškoti kitų būdų kaip padėti vargšams, tačiau, laikydamasi paklusnumo įžadų, visų pirma atlikdavo savo apaštalinę veiklą kaip Loreto kongregacijos vienuolė.

Sesuo Mary Teresa atsakingai ėjo savo pareigas, pradžioje mokytojos, o nuo 1937 m. mokyklos direktorės, ir savo **darbštumu** stebino kitas vienuoles. Viena jų pasakojo, kad ši sesuo niekada nesistengė išsisukti nuo darbų, ji nuolat būdavo veikloje ir visada pasiruošusi padėti (Mère

Teresa, 2007). 1939 m. kovo 24 d. davusi amžinuosius įžadus, sesuo Mary Teresa buvo paskirta Loreto seserų Darjeeling vyresniąja ir jau oficialiai buvo vadinama Mother Teresa (liet. Motina Terese) pagal savo kongregacijos nuostatus. Nauja atsakomybė, kurią Motina Teresė su nuolankumu priėmė kaip Dievo valią, atrodo suteikė jai papildomų jėgų. Tai patvirtina ir sesuo Francesca, anksčiau buvusi Motinos Teresės mokinė Sainte Marie mokykloje, teikdama, kad naujoji vienuolyno vyresnioji pasižymėjo išskirtine valia ir nuolankumu. Iš meilės Dievui ji galėjo padaryti viską, priimti pažeminimus ir kančią, ir tuo pačiu išsaugodavo **vidinę ramybę** bei sveiką **humoro jausmą** (Chawla, 1992). Nors humoro jausmas nėra įtrauktas į brandžios asmenybės kriterijų lentelę (žr. poskyrį 3.4.), tačiau, kaip teigė G.W.Allport ir A.H.Maslow, geranoriškas bei savikritiškas humoras yra vienas iš asmenybės brandumo požymių. Humoras ir subtilūs pajuokavimai padėjo Motinai Teresei įveikti sunkius gyvenimo išbandymus (Chawla, 1992).

Kai Indija 1942 m. įsijungė į Antrąjį pasaulinį karą, daug seserų paliko šalį. Sainte Marie mokykloje stigo mokytojų, o ilgainiui, šalyje kilus badui, nebeliko maisto moksleivėms pamaitinti. Motina Teresė nenuleido rankų. **Atsakomybės jausmas** dėl jai patikėto rūpinimosi moksleivėmis bei vienuolyno skatino Motiną Teresę imtis drąsių poelgių. Ji perėmė mokyklos administravimo darbus, taip pat sutiko mokyti visas 4-10 klasių moksleives, o dieną, kai mokykloje nebeliko maisto, ji pasikvietė mergaites ir, paprašiusi jų melstis, išvyko į miestą. Kaip pasakoja viena jos mokinių, „ketvirtą valandą po pietų, Motina Teresė grįžo su karučiu prikrautu įvairių daržovių. Mes negalėjome patikėti savo akimis“ (versta autorės iš Mère Teresa, 2007, p. 58). Stengdamasi išmaitinti mergaites, Motina Teresė nepaisė draudimų bei nustatytų komendanto valandų ir kasdien palikdavo saugią vienuolyno teritoriją, kad surastų maisto. Tačiau pačiai Motinai Teresei šie **drąsūs poelgiai, atkaklumas** ir **pasitikėjimas savimi**, stebinę net gatvėje sutiktus kareivius, kurie ne vieną kartą parvežė ją atgal į vienuolyną, atidavę dalį kareivių ryžių davinio, tebuvo pasiruošimas kovai už tuos, kurie buvo palikti likimo valiai, visų apleisti ir niekinami. Ji matė juos pro vienuolyno langus, ji girdėjo jų aimanas kasdien eidama ieškoti maisto, ji uodė irstančių kūnų kvapą pakelėse ir, nepaisant to, kad ji ir jos seserys vienuolės bei mokinės pačios gyveno puspadžiu, Motina Teresė svarstė kaip padėti tiems vargšų vargšams. Kaip kad vaikystėje, mirus jos tėčiui, ji grėžėsi į kitus ir stengėsi jiems padėti, pamiršdama savąjį skausmą.

1946 m. rugsėjo 10 d. keliaudama traukiniu į Darjeeling dešimties dienų rekolekcijoms (laikotarpis, kai atsitraukiama iš įprastinės veiklos, susitelkiama tik dvasiniam gyvenimui) viename vagone su vargšais, ji suprato savo pašaukimą pašaukime. Motina Teresė vėliau pasakojo „Tą naktį man atsivėrė akys, aš pamačiau kančią ir suvokiau, kam aš esu pašaukta (...). Jaučiau, kaip Viešpats prašė manęs, kad palikčiau ramų gyvenimą savo kongregacijoje ir eičiau į gatves patarnauti vargšams“ (Palaimintoji Motina Teresė cit.pagal Allegri R., Madre Teresa mi ha detto, 2010). Ji neturėjo iš anksto numatyto veiksmų plano, tačiau troško atsiliepti į šį Dievo kvietimą, nes tikėjo,

kad „Dievui nėra negalimų dalykų“ (Šventasis raštas, Luk 1, 37). Ji naujai pažvelgė į Kalkutoje plytintį skurdą ir ten, kur žmonės įprastai matė neįveikiamą problemą, ji išvelgė galimybę. Šis **suvokimo naujumas** suteikė Motinai Teresei ryžto imtis veiklos, kurios ji troško nuo pat vaikystės – padėti vargšams. Motina Teresė suvokė, kad iš jos bus tyčiojamosi, ji bus pajuokta ir priimta kaip pamišėlė, tačiau ji žinojo, kad jos užsibrėžtas tikslas – padėti vargingiausiems iš vargingiausiųjų – yra vertas visų šių pažeminimų. Jos vienintelis atsakymas į patiriamus užgauliojimus buvo: „Argi neverta pereiti visas įmanomas kančias, kad išgelbėtum vieną sielą (žmogų)?“ (vertė autorė iš Alberti, 2010, p. 118). Motinos Teresės meilė žmogui buvo jos stimulus kovoje už savo tikslo siekimą, o **nuolankus pažeminimų priėmimas** liudijo apie jos savitvardą ir **emocinę brandą**.

1948 m. rugpjūčio 17 d., po beveik dvejus metus trukusių svarstymų ir išbandymų, Motina Teresė, gavusi leidimą palikti savo taip mylimą Loreto seserų vienuolyną (Mère Teresa de Calcutta (1910-1997)), išėjo į Kalkutos gatves, vilkėdama baltu sari su trim mėlynom juostom. Tai buvo pigiausia medžiaga, kurią jinais rado miesto turguje. Jos **gyvenimo filosofiją** papildė dar viena mintis: „kad galėtum suprasti vargšus, reikia gyventi kaip jie“ (versta autorės iš Chawla, 1992, p. 163).

Neturėdama jokių finansinių resursų, Motina Teresė vis dėlto nutarė įkurti lauko mokyklą lūšnyno vaikams. Ji patraukė vaikų dėmesį piešdama pagaliuku neaiškius ženklus tiesiog ant sutryptos žemės ir taip pradėjo juos mokyti skaityti ir rašyti (Elias, 1999). Šį mokymo būdą galima būtų priskirti archajiškam. Tačiau lūšnyno sąlygomis, tai buvo **novatoriškas** problemos **sprendimas**, kurio niekas iki tol nedrįso priimti.

Motina Teresė neapsiribojo vien savo kaip mokytojos **kompetencija**. Vos palikusi vienuolyną, jis nuvyko į Patna keturių mėnesių apmokymams medicinos srityje: medicininė priežiūra, darbas dispanseryje ir ligoninėje. Per šį trumpą laikotarpį, ji stebėjo, o greitu metu, ir padėjo priėmimo punkte, operacinėje, gimdymo namuose. Ji išmoko parinkti tinkamus vaistus, suleisti medikamentus, sutvarstyti žaizdas. Patna centre dirbusios seserys vadino ją entuziazmu trykštančia mokine, kuri vienu metu buvo visur. Pati Motina Teresė šiuos mokymus prisimena, kaip naudingiausias pamokas (Chawla, 1992). Šios žinios iš tiesų buvo būtinos, norint padėti vargšams, kenčiantiems nuo tuberkuliozės, raupsų, meningito, maro ir kitų užkrečiamų ligų bei gimstantiems ir mirštantiems toje pačioje gatvėje, kur vyko įprastas gyvenimas.

Po apmokymų Patnoje, Motina Teresė grįžo į Kalkutos lūšnynus tęsti pradėto darbo. Jai padėti pasisiūlė kelios buvusios mokinės iš Sainte Marie mokyklos, kurių diena iš dienos daugėjo. Kiekvieną dieną daugėjo ir „darbo vietų“, nes Motinos Teresės **organizaciniai gebėjimai** netruko pasireikšti. Trumpi užbaigtų darbų (vykdytų nuo 1948 gruodžio 25 d. iki 1949 birželio 13 d.) užrašai, kuriuos ji vedė Kalkutos vyskupo Périer pavedimu, yra neginčytini to įrodymai. Grįžusi iš Patna, Motina Teresė aplankė kelių parapijų kunigus prašydama jų pagalbos. Vienas jų pagyrė jos

siekus, tačiau atsisakė padėti. Kitas, dėkodamas už apsilankymą, paaukojo jai šimta rupijų darbų pradžiai. Už šiuos pinigus Motina Teresė jau kitą dieną išnuomojo du kambarėlius. Po dviejų savaičių viename jų buvo įkurta mokykla, kuriai būtiniausias baldus paaukojo lūšnyno gyventojai, o kitame – įrengtas pirmasis dispanseris.

Motina Teresė džiaugėsi kiekvienu jai padėti pasisiūliusiu žmogumi ir mokėjo panaudoti jo **gabumus** konkrečiam darbui atlikti. Svarbiausias jų veiklos tikslas buvo suteikti džiaugsmą tiems, kuriems jie tarnauja. Šio tikslo vedinos jaunos moterys išreiškė norą sekti Motinos Teresės pavyzdžiu ir pasiaukojusios Dievui kartu su ja tarnauti vargšų vargšams. Taip 1950 m. spalio 7 d., gavus popiežiaus sutikimą, buvo įkurta Dievo Meilės Misionierių seserų kongregacija (sutrumpintai – Meilės misionierės). Be įprastų vienuolinių įžadų – skaistumo, paklusnumo ir neturto, šios kongregacijos seserys davė ir ketvirtąjį įžadą – su visišku atsidavimu ir meile tarnauti vargšų vargšams.

Turėdama pakankamai pagalbininkų, Motina Teresė steigė ne tik mokyklas apleistiems vaikams, bet taip pat raupsų gydymo centrus, gimdymo namus, tuberkuliozės kliniką, „mirštančiųjų namus“. Pagalba ligoniams reikalavo daug fizinių jėgų, todėl, siekiant geriau atliepti vargstančiųjų poreikius, 1963 m. buvo įkurta Meilės Misionierių brolių atšaka, kurie daugiausia rūpinosi raupsuotaisiais, mirštančiais bei skirdavo laiko darbui su paaugliais. 1976 m. buvo įkurta kontempliatyviųjų seserų, o 1979 m. ir kontempliatyviųjų brolių atšaka, kurie pasišventė intensyvesniam maldos gyvenimui. 1984 m. Motina Teresė įsteigė Meilės misionierių kunigų, trokštančių tarnauti vargšams, atšaką. Ji neliko abejinga ir pasauliečiams, kurie norėjo padėti vargstantiesiems ir dirbti kartu su Meilės misionieriais, tačiau neįjutė vienuolinio pašaukimo savo gyvenime. Motina Teresė subūrė taip vadinamus „Motinos Teresės bendradarbius“, kurie 1969 m. kovo 29 tapo tarptautine asociacija. Tai skirtingų tautybių, religijų ir socialinių sluoksnių žmonės, kurie seka Motinos Teresės maldos, paprastumo, pasiaukojimo ir paprastų kasdienių meilės darbų atlikimo pavyzdžiu (Elias, 1999). Kartu su šios asociacijos nariais Motinos Teresės broliams ir seserims talkina ir Meilės misionieriai pasauliečiai.

Motina Teresė savo pasišventimą Dievui ir pažadą tarnauti vargšų vargšams su meile ir atsidavimu tęsė iki savo paskutinės gyvenimo dienos. Jos ne vieną kartą buvo klausta, kur slypi jos neišsenkančios **energijos** ir nepailstamo darbo paslaptis, o atsakymas visada buvo tas pats – meilė Dievui ir žmonėms. Motina Teresė mirė 1997 m. rugsėjo 5 d. Kalkutoje, kur ir buvo palaidota.

Motina Teresė už savo veiklą, gerumo darbus, tarnystę vargšams gavo įvairių šalių prestižines premijas ir apdovanojimus, o 1979 m. gruodžio 10 d. Osle (Norvegija) jai buvo įteikta Nobelio taikos premija. Motina Teresė sutiko ją atsiimti su sąlyga, kad tai ji padarys Dievo garbei „savo žmonių“, t.y. vargšų, vardu. Tai nebuvo vien nuolankumo ženklas. Šiais žodžiais ji norėjo

parodyti, kokie bangūs jai yra tie, kuriuos ji kiekvieną dieną sutinka, apkabina, sutvarsto ir kuriems šypsosi ne todėl, kad jie vargšai, bet todėl, kad jie - žmonės. Nobelio taikos premija Motinai Teresei buvo suteikta už jos „darbą padedant kenčiančiai žmonijai. ... Už jos nesavanaudišką kovą su badu ir skurdu išreiškiant pagarbą kiekvieno žmogaus garbei ir orumui (versta autorės iš Nobel Peace Prize).

Per Nobelio taikos premijos įteikimo ceremoniją tuometinis Nobelio komiteto prezidentas John Sannes taip apibūdino Motinos Teresės veiklą: „ten, kur kiti mato **klientus**, ji [Motina Teresė] mato bendradarbius, su kuriais užmezgami santykiai grįsti ne priverstiniu dėkingumu, o supratimu ir tarpusavio pagarba, žmogišku nuoširdžiu ir praturtinančiu ryšiu“ (versta autorės iš Chawla, 1992, p. 206). Iš tikrųjų, Motinos Teresės „klientai“ buvo tie, kurių niekam nereikėjo, kurie buvo visuomenės užribyje, apleisti ir pamiršti. Ji neturėjo konkurentų, nes ten, kur „plyti veiklos beviltiškumas, ten, kur pagalbos klyksmas garsiausias, ten darbuojasi Motinos Teresės broliai ir seserys vienuoliai“ (vertė autorė iš Mère Teresa, 1990, p. 129). Be to, už savo darbą ji neprašė atlygio ir nesiekė jokios finansinės naudos, tačiau Motina Teresė pasižymėjo visomis versliam žmogui būdingomis savybėmis: organizuotumu (darbo vietų kūrimu), novatoriškumu, energingumu, tikslingumu, atkaklumu (valia), atsakingumu, pasitikėjimu savimi, kūrybiškumu, suvokimo naujumu, kompetencija. Įgyvendindama savo „verslo“ idėją – tarnystę vargšams – ji, sąmoningai to nesiekdama, perėjo visus *Verslumo proceso sandaros* (pagal Kiškis, Lunevičiūtė, 2011) etapus: turėjo aiškią idėją, teikiamą paslaugą, apibrėžtą rinką, subūrė komandą, palaikė santykius su vartotojais ir plėtė kitus ryšius (žr. 2 Priedas).

Motinos Teresės verslumas persipina su jos, kaip brandžios asmenybės, savybėmis: tikslingumu, atkaklumu (valia), atsakingumu, pasitikėjimu savimi, kūrybiškumu, suvokimo naujumu, kompetencija ir taip patvirtina brandžios asmenybės ir verslaus žmogaus savybių sąryšingumą (žr. 5 pav.). Tačiau jos biografijos tyrimas papildomai atskleidė tai, kad Motinos Teresės meilė žmonėms – vienas iš brandžios asmenybės kriterijų, skatino ją ieškoti novatoriškų problemos sprendimo būdų, taupant laiką struktūruotai organizuoti veiklą ir taip pat teikė jai jėgų bei energijos nepailstamai dirbti kitų labui. Todėl galime daryti prielaidą, kad gebėjimas mylėti, būdingas brandžiai asmenybei, skatina žmogaus verslumo kompetencijos vystymąsi.

4.3. Muhammad Yunus - brandi asmenybė ir verslus žmogus

Muhammad Yunus gimė 1940 m. birželio 28 d. musulmonų šeimoje skurdžiame Bathua kaime netoli Chittagong miesto Bangladeše. Jis buvo trečias vaikas keturiolikos vaikų, iš kurių

penki mirė ankstyvoje vaikystėje, šeimoje ir iki septynerių metų augo kaime. Kai jo tėvas Hazi Dula Mia Shoudagar 1947 m. įkūrė juvelyrinių dirbinių verslą, visa šeima persikraustė į Chittagong miestą. Tėvas nuolat skatino sūnų siekti aukštojo mokslo, tačiau didesnę įtaką Muhammad pasaulėžiūrai darė jo motina Sufia Khatun. Ji buvo geros širdies moteris, visada padėdavo vargšams, pasibeldusiems į jų namų duris ir ugdė savo vaikų užuojautos jausmą bei mokė juos neatstumti pagalbos prašančiųjų. Matydamas aplinkiniuose kaimuose plytintį skurdą, Muhammad jau vaikystėje kėlė sau klausimą, kaip galima būtų jį sumažinti.

Muhammad aktyviai dalyvavo Skautų veikloje. Žygiai, orientaciniai žaidimai, vaidinimai, dalyvavimas diskusijose ir lėšų rinkimas ugdė jo **kūrybiškumą, atsakomybės jausmą, pagarbą kitiems žmonėms** bei formavo jo asmenybę. Jis buvo žingeidus ir troško tobulėti. Jam puikiai sekėsi mokslai. Muhammad buvo gabus mokinys ir stropiai mokėsi. Mėgo skaityti ir būdamas paaugliu laimėjo prestižinį mokykloje rengiamą skaitymo konkursą. Jis taip pat domėjosi fotografija, piešimu, tapyba, grafika. Skautaudamas, o vėliau mokydamasis koledže, turėjo galimybę susipažinti su užsienio šalimis. Pirmosios jo lankytos šalys buvo: Kanada, Japonija ir Filipinai. O būdamas trylikos, jis nuvyko į Indiją. Galimybė susipažinti su kitų šalių kultūromis, naujos pažintys plėtė Muhammad pasaulėvaizdį ir skatino norą siekti ambicingų tikslų. Vėliau savo knygoje „Banker to the Poor“, Muhammad Yunus prisipažino, kad jis iš prigimties buvo lyderis, tačiau suvaldyti jo nuolatinį norą pirmauti jam padėjo Quazi Sirajul Huq Chittagong Collegiate mokyklos direktorius, kuriuo jis visada žavėjosi. Jis išmokė Muhammad mąstyti plačiau, t.y. neapsiriboti vien savo įsitikinimais, ieškoti įvairių problemos sprendimo būdų, išgirsti kitų nuomones ir stengtis juos suprasti. Quazi Sirajul taip pat mokė kaip suvaldyti savo aistras ir tinkamai nusistatyti gyvenimo prioritetus (Yunus, 2003).

Kaip matome iš trumpo Muhammad Yunus vaikystės ir paauglystės aprašymo, jis buvo **energingas** ir nuolat tobulintis siekiantis vaikiną. Įvairių sričių žinios plėtė jo akiratį ir skatino vis naujai žvelgti į, atrodytų, jau pažintus dalykus tiek mokslo, tiek gyvenimo srityje. Šis **suvokimo naujumas** padėjo jam išžvelgti besivystančio pasaulio ir plytinčio skurdo paradoksą. Jis buvo jautrus jį supančios aplinkos, ypatingai skurstančių aplinkinių kaimų gyventojų bei socialinės nelygybės, atžvilgiu. Todėl jo siekis po mokyklos baigimo studijuoti ekonomiką buvo grįstas ne vien noru gauti aukšto mokslo diplomą, bet taip pat troškimo suprasti koku būdu, žvelgiant iš ekonomikos perspektyvos, galima būtų išspręsti vargšų socialinės atskirties klausimą.

1957 m. Muhammad Yunus įstojo į Ekonomikos fakultetą Dhaka universitete, kuriame įgijo bakalauro ir magistro laipsnius. 1961 m. po universiteto baigimo, M.Yunus pradėjo dirbti Ekonomikos departamente moksliniu padėjėju ir buvo paskirtas ekonomikos dėstytoju Chittagong koledže. Tuo pat metu jis dirbo, kartu su tėvu įsteigtoje ir pelningai veikiančioje, spausdinimo ir pakavimo įmonėje. Tačiau tikroji M.Yunus aistra buvo naujų žinių siekimas ir dėstymas. 1965 m.,

laimėjęs Fulbright stipendiją, jis išvyko studijuoti į Vanderbilt universitetą Jungtinėse Amerikos valstijose (JAV). 1969 m. įgijęs filosofijos mokslų daktaro laipsnį ekonomikos srityje M.Yunus buvo pakviestas dirbti ekonomikos profesoriaus asistentu Middle Tennessee State universitete.

M.Yunus akademiniai pasiekimai atskleidžia jo **kryptingą** ir **atkaklų** darbą siekiant savo užsibrėžto tikslo – dar vaikystėje svajoto dėstytojo darbo. Dirbdamas Middle Tennessee State universitete, jis su užsidegimu ir entuziazmu mokė savo studentus ekonomikos teorijų, aiškino jų paprastumą ir logiškumą. Savo knygoje „Banker to the Poor“ M.Yunus rašė: „Aš su užsidegimu mokiau savo studentus kaip ekonomikos teorijos padeda išspręsti visų tipų ekonomines problemas. Aš buvau apkerėtas šių teorijų grožiu ir elegancija“ (versta autorės iš Yunus, 2003, p. 3). Jis taip pat buvo įsitikinęs tuo, ko jį išmokė disertacinio darbo vadovas Nicholas Georgescu-Roegen teigdamas, kad tik arogancija verčia žmogų ieškoti sudėtingų būdų lengvoms problemoms išspręsti (Yunus, 2003). Tačiau vėliau, grįžęs į savo tėvynę po Bangladešo nepriklausomybės paskelbimo, kur ekonomikos pagrindų pradėjo mokyti Chittagong universiteto studentus, M.Yunus suprato, kad ekonomikos teorijos be praktikos yra tik gražūs žodžiai be veiksmų.

Šią išvadą M.Yunus padarė, stebėdamas kaip per 1974 m. badmetį mažėja Bangladešo gyventojų skaičius. Jam tai nebuvo vien statistiniai duomenys. Matydamas Chittagong studentų miestelio pakraščiuose badą ir nepriteklių kenčiančius žmones, jis pats sau uždavė klausimą: „Ko vertos visos šios grakščiai sukurtos teorijos, jei žmonės miršta badu ant šaligatvių ir namų durų slenksčių?“ (versta autorės iš Yunus, 2003, p. 3). Šis prisilietimas prie realaus skurstančių jo kraštiečių gyvenimo ir jų problemų suvokimas pakreipė M.Yunus gyvenimą kita linkme. Jo **gyvenimo filosofijoje** įsigalėjo troškimas suprasti ir padėti vargšams: „Aš panorau pabėgti nuo visų šių teorijų, nuo vadovėlių. Aš supratau, kad turiu palikti akademinį gyvenimą. Norėjau suprasti realybę, kurioje gyvena vargšai ir perprasti realaus gyvenimo ekonomiką, kuri taikoma kaimyninio Jobra kaimo kasdienybėje“ (versta autorės iš Yunus, 2003, p. 3). Filantropiškų, t.y. **meilės žmonėms**, paskatų vedinas M.Yunus atsisakė savo patogaus gyvenimo būdo, dėstytojo darbo ir Chittagong universiteto direktoriaus pareigų. Čia įvyko vertybinių prioritetų perstatymas. Iki šiol jis gyveno, tenkindamas savo savirealizacijos poreikį akademinėje veikloje. Tačiau per 1974 m. badmetį, M.Yunus atsigrėžė į šalia jo skurstančius ir vargstančius žmones, kad padėtų jiems realizuoti jų pačių svajones, pradedant nuo bazinių poreikių (maisto, drabužių, pastogės) tenkinimo.

M.Yunus visada stengėsis užimti vadovaujančias, atsakingas pareigas, nebijantis iššūkių ir dar būdamas skautu išmokęs nuolat ieškoti naujų problemos sprendimo būdų, nusprendė **rizikuoti** ir savaip spręsti skurdo mažinimo problemą Jobra kaimelyje. Jis nutarė išanalizuoti Jobra ir kituose aplinkiniuose kaimuose plytinčio skurdo priežastis ir tokiu būdu rasti atsakymą, kaip geriausiai išspręsti šią problemą. Tačiau šį tyrimą jis nutarė atlikti ne kaip dėstytojas, puikiai išmanantis ekonomikos teorijas, o kaip studentas. Savo knygoje „Banker to the Poor“ M.Yunus rašo: „Aš

nusprendžiau vėl tapti studentu. Mano universitetas bus Jobra kaimas, o jo gyventojai – mano mokytojai“ (verta autorės iš Yunus, 2003, p. 3). Šie **drąsūs sprendimai, pagarba**, o ne puikybė, deklaruojantis požiūris į vargšus, **ryžtas** ne tik padėti, bet ir mokytis iš skurdą kenčiančių savo tautiečių, kuriuos jis vėliau pradėjo vadinti „mano kolegos bangladešiečiai“, įrodo M.Yunus turintį brandžios asmenybės, o tuo pačiu ir verslaus žmogaus savybių. Jis nutarė įgyvendinti savo idėją nieko nelaukdamas ir jau kitą dieną buvo pakeliui į Jobra kaimą.

Su keliais savo studentais aplankęs šio kaimo gyventojus, jis konstatavo, kad čia žmonės diena iš dienos priversti dirbti už 22 JAV dolerio centus (Bangladešo valiuta - 5 takas), ko vargiai užtenka pragyvenimui (Yen, Yen, 2007). Jis buvo šokiruotas šio fakto: „Aš niekada negirdėjau, kad kas nors kentėtų dėl 22 centų. Man tai atrodė neįmanoma, absurdiška“ (versta autorės iš Yunus, 2003, p. 7). Lengviausias problemos sprendimo būdas buvo duoti šiems žmonėms pinigų, tačiau M.Yunus suprato, kad jiems nereikia labdaros. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad nepaisant labai mažo uždarbio, visi kaimo žmonės dirbo: lipdė puodus, pynė krepšius, rinko metalo laužą ir pan. Tačiau jie sukosi uždarame skolinimosi ir didelių palūkanų grąžinimo rate ir todėl nuolat gyveno skurde. Šiuose vargą kenčiančiuose žmonėse M.Yunus išvelgė neišnaudotas galimybes kurti ir atkakliu darbu užsidirbti tiek, kad galėtų išsivaduoti iš nepritekliaus ir skurdo.

Per Nobelio taikos premijos įteikimo ceremoniją M.Yunus vargšus vaizdžiai palygino su bonsai medžiais, kurie auginami nedidelės talpos vazonėliuose (Japonijoje sukurtas mažų medžių auginimo ir komponavimo menas – autorės pastaba). Jis paaiškino, kad sėkloje glūdi aukšto ir tvirto medžio potencialas. Tačiau ją pasodinus stiklinės dydžio vazonėlyje, išaugs tik maža to medžio „kopija“, tiesiog nebus galimybių atsiskleisti toje sėkloje esančiam potencialui. Taip yra ir su vargšais. Jie gyvena ir miršta neatskleidę savo potencialių gabumų, nes visuomenėje jiems neatsiranda vietos. Todėl, „norint padėti vargšams išbristi iš skurdo, reikia jiems sukurti palankią aplinką, kurioje atsiskleistų jų kūrybinės galimybės ir prasiveržtu jų energija“ (versta autorės iš Nobel Peace Prize, Muhammad Yunus). M.Yunus nuomone, verslus žmogus nėra ypatingais gabumais apdovanotas asmuo. Priešingai - kiekvienas savyje turi verslumo potencialą tereikia sukurti tinkamas sąlygas jam atsiskleisti (Yunus, 2007).

Tvirtai įsitikinęs, kad skurdą galima panaikinti ir **pasitikėdamas** savo jėgomis, M.Yunus išsikėlė tikslą - padėti vargšams atskleisti juose slypinčią verslumo potencialą, padėti jiems atrasti ir ugdyti įgimtus gabumus, paskatinti juos kūrybiškai spręsti problemas ir nepailstamai dirbti, kad įgyvendintų tai, ko siekia. Jis nusprendė teikti vargšams paskolas su minimaliom palūkanom, taip suteikdamas jiems galimybę imtis iniciatyvos verslo arba žemės ūkio srityje ir grąžinti paskolą iš užsidirbtų pinigų. Iš savų pinigų, jis paskolino 27 JAV dolerių ekvivalentą 42 žmonėms, kad jie galėtų nusipirkti medžiagų dienos darbui atlikti – pinti kėdes ar lipdyti puodus. M.Yunus pastebėjo kaip šis, atrodytų, nežymus gestas palietė Jobra kaimo gyventojus. Jis sau mąstė: „jeigu šis

paprastas poelgis padaro tiek daug žmonių tokiais laimingais, kodėl gi neturėčiau daryti dar daugiau?“ (versta autorės iš Yunus, 2010, p. viii). M.Yunus taip pat pastebėjo, kad ši nedidelė pinigų suma paskatino vargšus imtis iniciatyvos ir padėjo atskleisti jų verslumo gebėjimus (www.grameen-info.org). Savo pirmos, „kaip nepriklausomų verslininkų, dienos pabaigoje kiekvienas iš 42 žmonių pardavė savo dirbinius ir grąžino paskolą“ (Yen, Yen, 2007, p. 41). Tai buvo mikrokreditavimo idėjos realizavimo pradžia.

Kita M.Yunus užduotis buvo įtikinti vietinio banko valdytoją teikti paskolas vargšams su minimaliomis palūkanomis, kad jie galėtų patys susikurti sau darbo vietas ir tokiu būdu išbristi iš skurdo. Tačiau bankas atsisakė bendradarbiauti, argumentuodamas tuo, kad vargšai nebus pajėgūs grąžinti paskolos. Šis **novatoriškas** skurdo mažinimo problemos sprendimas ir kitiems komerciniams bankams bei vyriausybės vadovams pasirodė neįgyvendinama altruistinė idėja. Tačiau pats M.Yunus buvo įsitikinęs savo veiklos sėkme. Tai liudijo ir pirmieji rezultatai - vargšai visada grąžindavo paskolas sutartu laiku (Nobel Peace Prize, Muhammad Yunus).

Supratęs, kad nesulauks pagalbos iš bankų ir nekreipdamas dėmesio į jų bei vyriausybės skeptiškus vertinimus, M.Yunus nutarė įkurti banką vargšams. Taip jis pademonstravo savo **emocinę brandą ir atkaklumą** siekiant savo užsibrėžto tikslo – padėti vargšams išsivaduoti iš skurdo. Šio tikslo vedinas, jis nestokojo **energingumo** ir buvo pasiruošęs įveikti visas kliūtis. M.Yunus nebaugino nesėkmės, nes jis tvirtai tikėjo, kad tik įveikdami gyvenimo sunkumus žmonės tobulėja ir įgyja naudingos patirties. Be to, jis buvo įsitikinęs, kad žmogui viskas įmanoma, jeigu jis turi svajonę ir tvirtą valią. Tai jis pabrėžė ir savo kalboje per Nobelio taikos premijos įteikimo ceremoniją: „Mes galime pasiekti visko, ko tik norime. ... Jeigu tvirtai tikėsime, kad mums skurdas yra nepriimtinas ... mes galime sukurti pasaulį be skurdo. ... Mes panorame nukeliauti į Mėnulį ir tai padarėme. ... Aš visada tikėjau, kad skurdo panaikinimas – tai tik valios klausimas“ (Nobel Peace Prize, Muhammad Yunus). Savo veiksmais, inicijuotais ir atliktais darbais M.Yunus tikrai įrodė savo **valios** stiprybę.

Nusprendęs įkurti banką vargšams, M.Yunus konsultavosi su specialistais, tarėsi su savo kolegomis. Nepaisant to, kad neturėjo jokios patirties bankininkystės srityje, jis ryžosi, kaip pats teigia, mokytis iš savo klaidų (Yunus, 2003). 1976 m. kartu su bendraminčių kolegų ir studentų grupe jis įkūrė Grameen banką, tai reiškia – Kaimo bankas, kaip mikrokreditavimo organizaciją, „siekiančią ištraukti vargšus iš nesibaigiančio skurdo“ (Yen, Yen, 2007, p. 41). Taip Jobra ir kiti kaimai aplink Chittagong universitetą tapo pirmosiomis erdvėmis, kur buvo pradėtos teikti Grameen banko paslaugos.

Grameen banko mikrokreditų teikimo tvarka buvo priešinga komercinių bankų politikai. M.Yunus suprato, kad, mokėdami dideles paskolų palūkanas, vargšai greitai nuleis rankas užuot entuziastingai ėmęsi savo mažo verslo plėtotės. Todėl buvo nuspręsta teikti smulkias paskolas

nereikalaujant užstato su minimaliom palūkanom, kurias vargšai mažomis dalimis (pvz. 2 JAV dolerio centus) turėjo mokėti kiekvieną dieną. Taip buvo skatinamas jų atsakomybės jausmas ir pasitikėjimas savimi. Kadangi didžioji dalis vargšų buvo beraščiai, jie nepasirašydavo jokių teisinių dokumentų. Grameen banko veikla buvo grindžiama garbės žodžiu ir abipusiu pasitikėjimu. Be to, paskolos prioritetine tvarka buvo teikiamos moterims, kurios sudarė 96 procentus paskolų gavėjų. Tuo buvo siekiama palengvinti moterų gyvenimo sąlygas ir „padėti išsivaduoti iš patriarchalinės priespaudos“ (Yen, Yen, 2007, p. 41).

Pasitelkęs savo pedagoginius įgūdžius, M.Yunus skatino vargšus imtis drąsių sprendimų, atkakliai dirbti, kūrybiškai žvelgti į problemas. Grameen banke jis įvedė keturių vertybių – drąsos, drausmės, vienybės ir sunkaus darbo, - sistemą, kuria vadovavosi pats bei jo banko darbuotojai. Vėliau šią sistemą papildė 16 sprendimų programa (žr. 4 priedas). Kiekvienas imantis paskolą turėjo sutikti laikytis šios Grameen banko vertybinės politikos, kurios tikslas buvo sumažinti vargšų socialinę atskirtį, išmokyti juos laikytis elementariausių higienos normų, gyventi švarioje aplinkoje, tinkamai prižiūrėti vaikus ir leisti juos į mokyklą.

Grameen banko politika pasitvirtino ir neužilgo jo veikla paplito kituose Bangladešo rajonuose. 1983 m. spalio 2 d. vyriausybės įsakymu Grameen organizacija buvo pripažinta nepriklausomu banku. Iki 2005 m. pradžios bankas buvo paskolinęs daugiau nei 4,7 mlrd. JAV dolerių, o iki 2008 m. pabaigos – net 7,6 mlrd. JAV dolerių vargšams.

Grameen bankas gavo kelis prestižinius apdovanojimus, įskaitant 1994 m. aukščiausią civilinį Nepriklausomybės dienos apdovanojimą Bangladeše. O 2006 m. Muhammad Yunus ir Grameen bankui buvo skirta Nobelio taikos premija „Už pastangas sukurti ekonomiką ir socialinį vystymąsi iš apačios“. Savo kalboje Norvegijos Nobelio premijos komiteto pirmininkas taip pat paminėjo, kad suteikdamas premiją Grameen bankui komitetas norėjo sutelkti dėmesį į dialogą su musulmonų pasauliu iš moterų perspektyvos ir į kovą su skurdu, o M.Yunus „pasirodė kaip lyderis, sugebantis paversti vizijas praktika, kuri neša naudą milijonams žmonių ne tik Bangladeše, bet ir daugelyje kitų valstybių“ (versta autorės iš Nobel Peace Prize, Muhammad Yunus). Šiuo sakiniu Nobelio premijos komiteto pirmininkas lakoniškai apibūdino M.Yunusą, kaip verslią asmenybę, t.y. gebančią realizuoti savo idėjas ir siekiančią kurti visuomeninę gerovę.

Tuo tarpu M.Yunus, dėkodamas už suteiktą apdovanojimą, savo kalboje pristatė savo ateities viziją: „Aš giliai ir tvirtai įsitikinęs, kad mes galime sukurti pasaulį be skurdo, jeigu tik to panorėsime. Šios išvados priėjau ne pamaldžios svajonės vedinas, o turėdamas konkrečius savo darbo Grameen banke rezultatus. ... Pasaulyje be skurdo vienintelė vieta, kur galima bus su juo susipažinti - tai skurdo muziejus“ (versta autorės iš Nobel Peace Prize, Muhammad Yunus). M.Yunus manymu, skurdas nėra suderinamas su šiuolaikine civilizacijos pažanga. Žmonės turi

padėti vieni kitiems, kad visiems būtų sudarytos sąlygos už atliekamą darbą gauti adekvačias pajamas, kad nereikėtų skursti ir kęsti bado.

Grameen bankas Bangladeše toliau plečia savo veiklą, teikia mažas paskolas kaimo vargšams. Jo sėkmė įkvėpė panašius projektus daugiau nei 40 šalių pasaulyje ir privertė Pasaulio banką imtis iniciatyvos finansuoti Grameen tipo schemas (Miliut, www.bznstart.lt). Muhammad Yunus 2011 m. pasitraukė iš Grameen banko valdytojo pareigų, tačiau ir toliau aktyviai kuria bei plėtoja socialinio verslo iniciatyvas, dirbdamas su savo ilgalaikiais partneriais „Danone“, „Intel“, „Adidas“.

Muhammad Yunus biografijos analizė atskleidė jo gebėjimą įsijausti į kito asmens kančią ir nelikti abejingu. Būdamas kūrybiška ir atkaklumu pasižyminčia asmenybe, jis savo nepailstamu darbu įrodė, kad galima realizuoti bet kokią idėją, net jeigu daugeliui ji pasirodys tik iliuzija. Šia gyvenimo filosofija jis vadovavosi nusprendęs palikti dėstytojo darbą ir pasiryžęs padaryti viską, kad panaikintų aplinkiniuose kaimuose plytintį skurdą. Subūręs bendraminčių komandą, jis įkūrė Grameen banką vargšams. Teikdamas smulkias paskolas su mažomis palūkanomis, jis suteikė jiems galimybę pradėti savo mažus verslus ir įveikti nepriteklių bei skurdą.

Tačiau M.Yunus neapsiribojo vien šiuo laimėjimu. Supratęs socialinės atskirties problemą, jis sukūrė Grameen banko vertybinę sistemą, kurios laikėsi pats, jo darbuotojai bei privalomai turėjo laikytis paskolų gavėjai – vargšai. Tokiu būdu, M.Yunus „savo kolegas bangladešiečius“, t.y. vargšus, išmokė ne tik susikurti sau darbo vietą, pasinaudoti įgimtais gabumais, bet ir gyventi švarioje aplinkoje bei siekti savo vaikų gerovės leidžiant juos į mokyklą. Įrodęs savo sukurtos skurdą mažinančios programos veiksmingumą, M.Yunus susilaukė valstybės vadovų ir visuomenės pripažinimo, o jo veikla išplito visame pasaulyje.

Šiame trumpame M.Yunus veiklos aprašyme išryškėja visi *Verslumo proceso sandaros* (pagal Kiškis, Lunevičiūtė, 2011) etapai: aiškios idėjos turėjimas, teikiama paslauga, apibrėžta rinka, suburta komanda, santykiai su vartotojais ir kitų ryšių plėtra (žr. 3 Priedas). Taip pat čia galime matyti, kaip persipina brandžios asmenybės ir verslaus žmogaus savybės: tikslingumas, atkaklumas, atsakingumas, pasitikėjimas savimi, kūrybiškumas, suvokimo naujumas ir kompetencija. Ir galime įžvelgti, kaip M.Yunus noras padėti skurde gyvenančiam žmogui, jo išreiškiamą pagarbą bei meilę vargšams skatino jį mąstyti novatoriškai, energingai dirbti ir tikslingai organizuoti savo veiklą. Todėl galima konstatuoti, kad M.Yunus lygiai kaip ir Motinos Teresės verslumo kompetencijos pasireiškimą skatino jų meilė žmonėms - tai brandžiai asmenybei būdinga savybė.

4.4. Tyrimo apibendrinimas

Palyginus Motinos Teresės ir Muhammad Yunus biografines analizes išryškėja akivaizdūs panašumai. Abu informantai nuo mažens pasižymėjo lyderio savybėmis ir tėvų išugdytu jautrumu kitų žmonių atžvilgiu, ypač pačių vargingiausių. Bręstant jų asmenybėms ir įsitvirtinant gyvenimo filosofijoms, kažkuriuo gyvenimo momentu įvyksta kardinalūs pokyčiai, kai jie nusprendžia savo gyvenimą įprasinti tarnystę vargšams. Motina Teresė šį savo gyvenimo pokytį įvardino, kaip „pašaukimą pašaukime“. Būdama vienuole, ji jau buvo paaukojusi savo gyvenimą Dievui. Tačiau matydama aplinkui badą, nepriteklių kenčiančius ir gatvėje mirštančius žmones, ji negalėjo likti abejinga. Ji paliko mėgstamą mokytojos darbą bei saugų ir patogų gyvenimą Loreto seserų vienuolyne ir savo gyvenimą naujai paaukojo Dievui per tarnystę vargšų vargšams. M. Yunus taip pat nusprendė kardinaliai pakeisti savo gyvenimo būdą, palikdamas dėstytojo darbą ir savo gyvenimo tikslu pasirinkdamas – pagalbą vargšams, tik kiek kitokiu būdu nei Motina Teresė. Jo rūpestis buvo padėti vargšams atskleisti juose slypintį verslumo potencialą, atrasti įgimus gebėjimus, padrašinti imtis savo verslo kūrimo ir atkakliu darbu išsivaduoti iš skurdo. Galime teigti, kad M. Yunus rūpinosi vargšais, kurie turėjo fizinių jėgų patys stotis ant kojų ir naujai kurti savo gyvenimą. O Motina Teresė patarnavo vargšų vargšams, kurių dauguma nebegalėjo atsistoti, kuriais niekas nenorėjo rūpintis ir kurie buvo pasmerkti mirti gatvėje.

Abiejų asmenybių kardinalūs gyvenimo pokyčiai tiesiogiai siejasi su jų gebėjimu mylėti žmones, įsijausti į jų jausmus bei poreikius. Jie nusprendžia išsižadėti savo interesų ir pasirenka veikti kitų labui. Šis jų sprendimas atskleidžia ir jų asmenybių emocinę brandą. Susidūrę su skurdą kenčiančių žmonių problema, kuri daugeliui atrodo neišsprendžiama, jie nepasiduoda neigiamoms emocijoms, nekaltina kitų, o patys imasi veiklos. Jie išvelgia galimybes padėti žmonėms, kurios nereikalauja didelių finansinių išlaidų, tačiau padeda vargšams atsities, išsivaduoti iš juos slegiančio skurdo ir atgauti žmogišką orumą.

Šios trys brandžiai asmenybei būdingos savybės, t.y. gebėjimas mylėti, emocinė branda ir gyvenimo filosofija, tarpusavyje glaudžiai susijusios, nes žmogus yra vientisa esybė. Tačiau atlikus tyrimą ir išanalizavus gautus rezultatus, galima teigti, kad gebėjimas mylėti tiek Motinai Teresei, tiek Muhammad Yunus buvo tas stimulus, kuris paskatino juos imtis ryžtingų veiksmų, novatoriškai spręsti problemas, telkti apie save bendraminčius ir nepailstamai, energingai siekti užsibrėžto tikslo – padėti skurstantiems ir vargingai gyvenantiems žmonėms. Todėl gebėjimą mylėti galima išskirti kaip vieną iš esminių žmogaus verslumą skatinančių veiksnių.

IŠVADOS

1. Atlikta mokslinės literatūros ir teisės dokumentų analizę atskleidė, kad verslumo ir verslumo kompetencijos sąvokos dažniausiai vartojamos kaip sinonimai arba pasirenkama tik viena iš šių sąvokų. Nėra apibrėžtos ir vienareikšmiškai taikomos verslumo sampratos. Ją sudaro įvairios sąvokos, nusakančios skirtingus šio reiškinių aspektus, kurie papildo verslumo sampratos esmę. Verslumas suprantamas kaip įgimtos ir įgytos savybės, kurios leidžia žmogui novatoriškai mąstyti, aktyviai ir rizikingai veikti visose gyvenimo situacijose, išsikelti tikslus ir įgyvendinti savo sumanymus, siekiant kurti pridėtinę vertę ir visuomenės gerovę.
2. Ištyrus mokslinėje literatūroje versliam žmogui priskiriamas savybes, nustatyta, kad autoriai skirtingai apibūdina verslų žmogų. Tam įtakos turi galutinai neapibrėžtos „verslaus žmogaus“ ir „verslininko“ sąvokų prasmės. Tačiau ryškėja tendencija, kad verslus žmogus suvokiamas ne vien kaip verslo srities atstovas. Žmogaus verslumą atskleidžia tokios savybės, kaip organizuotumas, novatoriškumas, energingumas, tikslingumas, atkaklumas, atsakingumas, pasitikėjimas savimi, kūrybiškumas, suvokimo naujumas, kompetencija, kurios leidžia jam įgyvendinti savo idėjas tiek verslo, tiek kasdienėje veikloje.
3. Išanalizavus Europos Sąjungos (ES) ir Lietuvos Respublikos teisinius dokumentus, nustatyta, kad didelis dėmesys skiriamas ES šalių konkurencingumo ir novatoriškumo didinimui pasaulio mastu, o verslumas juose įvardijamas kaip stipriausias ekonomikos augimo stimulus. Todėl ES šalys, taigi ir Lietuvos Respublika, skatinamos kurti ir diegti programas verslumo kompetencijos ugdymui jau nuo vaikų darželio. Taip siekiama lavinti bendruosius gebėjimus, įvardintus kaip saviraiškos ir socialinės integracijos pagrindas, bei užtikrinti dabartinių ir ateities kartų darbo rinkos užimtumą.
4. Išnagrinėjus skirtingas asmenybės psichologijos teorijas, išaiškėjo, kad nėra vieningos nuomonės, kas yra brandi asmenybė ir kokiomis savybėmis ji pasižymi. Vieni autoriai teigia, kad asmenybė susiformuoja pirmaisiais gyvenimo metais ir tik nežymiai keičiasi laikui bėgant. Kiti, priešingai, mano, kad žmogaus branda – tai nenutrūkstantis visą gyvenimą trunkantis procesas. Tačiau nepriklausomai nuo psichologijos teorijos krypties, nustatytos dažniausiai pasikartojančios savybės, kaip gebėjimas mylėti, emocinė branda, gyvenimo filosofija, tikslingumas, valia (atkaklumas), atsakingumas, pasitikėjimas savimi,

kūrybiškumas, atvirumas naujovėms (suvokimo naujumas), kompetencija, būdingos brandžiai asmenybei.

5. Atlikus Motinos Teresės ir Muhammad Yunus biografijų analizę nustatyta, kad abi asmenybės pasižymėjo tiek brandžiai asmenybei, tiek versliam žmogui būdingomis savybėmis. Tyrimo rezultatai parodė, kad septynios iš dešimties išskirtų brandžios asmenybės savybių: tikslingumas, valia (atkaklumas), atsakingumas, pasitikėjimas savimi, kūrybiškumas, suvokimo naujumas ir kompetencija, yra tiesiogiai susijusios su versliam žmogui būdingomis savybėmis, kurios atsiskleidžia konkrečioje veikloje. Sugretinus abiejų informantų biografijų analizes išryškėja akivaizdūs panašumai. Kardinalūs Motinos Teresės ir Muhammad Yunus gyvenimo pokyčiai įvyksta dėl jų gebėjimo užjausti ir pamilti skurdą kenčiančius žmones. Tai pakeičia jų gyvenimo filosofijos prioritetus, o ryžtingi veiksmai liudija jų emocinę brandą. Taip pat nustatyta, kad meilė žmonėms skatino juos:

- Ieškoti naujų galimybių, novatoriškų sprendimo būdų skurdo mažinimui;
- Kurti aplink save bendraminčių komandą ir tikslingai dirbti drauge;
- Nepailstamai, energingai dirbti, siekiant vargšų gerovės.

Todėl gebėjimas mylėti, brandžios asmenybės savybė, išskirtas kaip esminis verslumo kompetencijos plėtotės veiksnys.

LITERATŪRA

1. Action plan: The European agenda for Entrepreneurship. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions, 2005. <<http://europa.eu.int.com>> [žiūrėta 2013-03-14].
2. Alberti O. Le royaume de sa nuit Mère Teresa, le récit d'une vie. Editions: First, 2010.
3. Armonas M. Sampratos: kaip verslumas suprantamas skirtingų grupių. Iš „Po skėčiu. Verslumas jaunimo organizacijose. LiJOT, Nr. 64. 2006, p. 4-13.
4. Atskirų tikslinių grupių (jaunimo, moterų) verslumo ugdymo būdų analizė, LR ūkio ministerija. Kaunas, 2005.
5. Barker R. L. The Social Work Dictionary. Washington DC: NASW press, 1995.
6. Biography of Dr. Muhammad Yunus. <http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=329&Itemid=363> [žiūrėta 2013-04-30].
7. Bitinas B. ir kt. Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda : S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008.
8. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai, 1996.
9. Chawla N. Mère Teresa Une vie pour l'amour, (la seul biographie que Mère Teresa ait approuvée). Editions de la Seine, 1994.
10. Čekanavičius V., Murauskas G. Statistika ir jos taikymai I. Vilnius: TEV, 2001.
11. Dictionary of Business Terms. <www.allbusiness.com/glossaries/entrepreneur/4953775-1.html> [žiūrėta:2013-03-05].
12. Dudaitė J., Žibėnienė G. Verslumo edukologijos studijų programa įgyvendinančių dėstytojų samprata apie verslumą ir verslumo ugdymą. 2012, 11(1), p. 165-176.
13. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymu Nr. ISAK-835.
14. Elias M.T. A Brief History of Agnes Gonxha Bojaxhiu, 1999. <<http://www.motherteresaandme.com/mother-teresas-bio>> [žiūrėta 2012-03-27].
15. Europos Komisijos komunikatas – veiksmų planas „Verslumas 2020“. <http://www.ukmin.lt/web/lt/verslo_aplinka/smulkaus-ir-vidutinio-verslo-politika/verslumo-skatinimas/Europos_Komisijos_komunikatas> [žiūrėta 2013-03-14].
16. Europos Komisijos Švietimo ir kultūros generalinis direktoratas, 2005.
17. Europos mažųjų įmonių chartija, 2000.

18. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų KOM(2005)548 galutinis. Briuselis, 2005.
19. Europos Sąjungos veiklos sričių apžvalga užimtumas ir socialiniai reikalai, 2006.
20. Friedman H.S., Schustack M.W. Personality classic theories and modern research. Boston (Mass.): Pearson: Allyn and Bacon, 2006.
21. Fromm E. Žmogus sau. Kaunas: Verba Vera, 2008.
22. Galloway L., Anderson N., Wrown W. Enterprise skills for economy. Education + Training, 47 (1). 2005, p. 7-17.
23. Gegieckienė L., Graikšienė A. Verslumas. Leidykla: Ciklonas, 2009.
24. Greblikaitė J. Antreneriškumo raiškos raida ir šiuolaikiniai bruožai inovatyviose smulkiose ir vidutinėse įmonėse. Daktaro disertacija. Vilnius: MRU, 2011.
25. Greene C.L. Entrepreneurship: ideas in action. South-Western/Thomson, 2006.
26. Henderson, J. R. Building the Rural Economy With High – Growth Entrepreneurs. Federal Reserve Bank of Kansas City, Economic Review, 2002.
27. Henry C., Hill F., Leitch C. Entrepreneurship education and training; can entrepreneurship be taught? Part II // Education+Training, Vol. 47 No. 3, 2005.
28. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės (2005).
29. INVEGA, UAB „Investicijų ir verslo garantijos“. <<http://www.invega.lt/lt/paslaugos/lengvatines-paskolos/verslumo-skatinimo-fondas.htm>> [žiūrėta 2013-03-13].
30. Yen R. T., Yen S. H. Verslo menas: sekant milžinų pėdomis. Vilnius: Alma littera, 2007.
31. Yunus M. Banker to the Poor: Micro-lending and the battle against word poverty. New York: Public Affaires, 2003.
32. Yunus M. Building social business. New York: Public Affaires, 2010.
33. Jacikevičius A. Psichologijos įvadas studijų pradžiai: siela, mokslas, gyvensena. Vilnius: Žodynas, 1994.
34. Jasinavičius R. Nacionalinio darbdavio ugdymo programa. Vilnius, 2007.
35. Jovaiša L. Profesinio orientavimo ir konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora, 2009.
36. Jucevičienė P., Lepaitė D. Kompetencijos sampratos erdvė / Socialiniai mokslai. Kaunas, Nr.1(22). 2000. - p.44 – 49.
37. Juozaitienė L., Staponkienė J. Verslo ir vadybos įvadas. Šiaulių universiteto leidykla, 2004.
38. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucilijus, 2007.
39. Kasatkina N., Biografinio metodo taikymo patirtis. FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2005. Nr. 2. p. 33–39.
40. Katalikų bažnyčios katekizmas. <<http://katekizmas.lt/kbk1996p2003/>> [žiūrėta 2012-04-15].

41. Kaufman P., Dant R. P. Franchising and the domain of entrepreneurship research. *Journal of Business venturing*, Vol. 14 (1), 1998.
42. Kiškis M., Lunevičiūtė G. *Verslumas elektroninėje erdvėje*. Vilnius: MRU, 2011.
43. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimo ugdant ir mokant programa. 2006. Brussels: European Commission, 13.2.2006 KOM(2006) 33 galutinis.
44. Komisijos pasiūlymas dėl rekomendacijos dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų, 2005. Brussels: European Commission, KOM(2005) 548, galutinis.
45. Konkurencingumo ir inovacijų bendroji programa (KIP) (2007-2013). <http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/n26104_lt.htm> [žiūrėta 2013-02-24].
46. Kučinskas V., Kučinskienė R. *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda, 2000.
47. Kuzmickas B. *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
48. Lapė J., Navikas G. *Psichologijos įvadas*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
49. Laužackas R. *Profesinio ugdymo turinio reforma: didaktiniai bruožai*. Kaunas: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras, 1997. - p.23.
50. Lemme B.H. *Suaugusiojo raida, UAB „Poligrafija ir informatika“*, 2003.
51. Lepaitė D. *Kompetencijų plėtojančių studijų programų lygio nustatymo metodologija*. Kaunas: Technologija, 2003.
52. Lietuvos inovacijų 2010-2020 metų strategija <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=365849&p_query=&p_tr2=>> [žiūrėta 2013-03-13].
53. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 – 2008 metų programa Nr. X-43, 2004.
54. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos inovacijų 2010-2020 metų strategijos, patvirtintos 2010 m. vasario 17 d. Nr. 163 Vilnius.
55. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 853. 2002 m. birželio 12 d. <<http://www.ukmin.lt>> [žiūrėta 2013-03-13].
56. Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa. *Valstybės žinios*, 2006. Nr.: 72 -2725.
57. Lydeka Z. *Verslininkas, verslumas ir verslininkystė. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Kaunas: VDU. Nr. 2, 1996.
58. Luobikienė I., *Sociologinių tyrimų metodika: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija, 2010.

59. Maslauskaitė A. Mokslo tiriamojo darbo metodiniai pagrindai: mokomoji knyga. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008.
60. Maslow A.H. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006.
61. Mère Teresa de Calcutta (1910-1997).
<http://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20031019_madre-teresa_fr.html> [žiūrėta 2012-03-27].
62. Mère Teresa, Par la parole et par l'exemple. Paris: Nouvelle Cité, 1990.
63. Mère Teresa. Viens, sois ma lumière. Paris: Lethielleux, 2007.
64. Miliut J. Čitagonietis iš Bangladešo: nuo lūšnynų iki Nobelio premijos.
<<http://www.bznstart.lt/verslas/verslo-ideja/810/Citagonietis-is-Bangladeso-nuo-lusnynu-iki-Nobelio-premijos>> [žiūrėta 2013-04-23].
65. Mincienė L. Verslumo integravimas į pirminį profesinį rengimą. PEDAGOGIKA. 46, 2000.
66. Myers D.G. Psichologija. UAB „Poligrafija ir informatika“, 2008.
67. Motina Teresė. <<http://lyderis.eu/asmenybes/motina-terese/>> [žiūrėta 2013-01-03].
68. Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metu programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. nutarimu Nr. 339.
69. Nacionalinė Lisabonos įgyvendinimo programa patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. lapkričio 22 d. nutarimu Nr. 1270.
70. Nobel Lectures, Peace 1971-1980, Editor-in-Charge Tore Frängsmyr, Editor Irwin Abrams, World Scientific Publishing Co., Singapore, 1997.
71. Nobel Peace Prize. Mother Teresa. Muhammad Yunus, Grameen Bank.
<http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/> [žiūrėta 2012-03-27].
72. Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas. Valstybinė jaunimo reikalų taryba, SPINTER tyrimai, 2005.
73. Palaimintoji Motina Teresė. Gailestingojo Jėzaus broliai.
<<http://www.gailestingojojezausbroliai.com/palaimintoji-motina-terese-is-kalkutos/>> [žiūrėta 2013-03-25].
74. Patton M.Q. Qualitative research & Evaluation methods. London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi: SAGE Publications, 2002.
75. Pearson A. Competence: A. Normatyve Anglysis. Wachington D.C.: University Press of America, 1984.
76. Perminas A. ir kt. Asmenybė ir sveikata: teorijų sąvadas. Kaunas: VDU leidykla, 2004.
77. Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centas, 2000.
78. Płużek Z. Pastoracinė psichologija. Vilnius: Amžius, 1996.

79. Pruskus V. Verslo etika: laiko iššūkiai ir atsako galimybės. Vilnius: Enciklopedija, 2003.
80. Psichologija studentui. Kaunas: Technologija, 2002.
81. Psichologija šiandien. Kaunas: Technologija, 2008.
82. Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
83. Rakauskas A. Verslumo dvasia. Kaunas: spindulys, 2002.
84. Rupšienė L. Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
85. Shephert D. A., Douglas E. I. Is Management education developing or killing the entrepreneurial spirit? International council for Small Business Conference. San Francisko: CA, 1997.
86. Snitka, V., Gerdvila, S. Antreprenerystė ir jos įtaka ekonomikos augimui. Ekonomika: mokslo darbai. Vilniaus universitetas. T. 54, 2001.
87. Stankevičienė A., Lobonova L. Personalo vadyba organizacijos sistemoje: mokomoji knyga. Vilnius – Technika. 2006. 118 – 123 p.
88. Strazdienė G., Garalis A. Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 38, 2006.
89. Šventasis raštas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 2001.
90. Terminų žodynas. <<http://www.zodynas.lt>> [žiūrėta 2013-03-25].
91. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
92. Turner C. Veskite į sėkmę. Kaip sukurti verslias organizacijas. Vilnius: Baltos lankos, 2005.
93. Vainienė R. Ekonomikos terminų žodynas. Vilnius: Tyto alba, 2005.
94. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2007.
95. Verslumo įgūdžių ugdymas kaime. Parengimo poreikio tyrimo ir verslumo įgūdžių skatinimo metodinis informacinis leidinys. Kėdainiai, 2011.
96. Žukauskienė R. Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius: Margi raštai, 2012.
97. Župerka A. Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU, 2010.
98. Žvinklys J., Vabalas E.V. Apie verslo kalbą. Pinigų studijos, 2006.
99. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности.СПб.: Питер, 2010.

ANOTACIJA

Lukšaitė M. Brandžios asmenybės kriterijai plėtojant verslumo kompetenciją / Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovas: Prof.dr.I.Žemaitaitytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2013. - p. 68.

Magistro baigiamajame darbe nustatyti brandžios asmenybės kriterijai, įvertinta brandžios asmenybės savybių įtaka verslumo kompetencijos plėtotei ir ištirtas brandžios asmenybės ir verslaus žmogaus savybių sąryšingumas. Pirmoje ir antroje dalyje atliekama verslumo kompetencijos teorinė analizė: pateikiamos kompetencijos ir verslumo sampratos, jų suvokimo raida istoriniame kontekste, išskiriamos versliam žmogui būdingos savybės bei apibrėžiama verslumo kompetencijos svarba Europos Sąjungoje ir Lietuvoje. Trečioje dalyje apibrėžiama brandžios asmenybės charakteristika: pateikiama asmenybės samprata, asmenybės psichologijos teorijos ir jose apibrėžiamos brandžios asmenybės savybės bei išskiriami pagrindiniai brandžios asmenybės kriterijai.

Ketvirtoje dalyje aprašomos tyrimo metodologinės nuostatos: pagrindžiamas tyrimo imties, strategijos ir metodo pasirinkimas, apibrėžiami pagrindiniai metodologiniai principai bei jų taikymas magistro baigiamajame darbe. Pristatomi tyrimo objektų - Motinos Teresės ir Muhammad Yunus, vertintų iš brandžios asmenybės ir verslaus žmogaus perspektyvų, analizės rezultatai. Apibendrinus tyrimo rezultatus pateikiamos išvados apie brandžios asmenybės savybes skatinančias verslumo kompetencijos vystymąsi.

Reikšminiai žodžiai: asmenybė, brandi asmenybė, kompetencija, verslumas, verslumo kompetencija.

ANNOTATION

Lukšaitė M. Les critères de maturité de la personnalité en vue du développement de la compétence entrepreneuriale / Mémoire de Master en Science de l'éducation de l'entrepreneuriat. Directeur de mémoire : Prof.Dr.I.Žemaitaitytė. Vilnius : Université de Mykolas Romeris, faculté de science sociopolitique, 2013. – p. 68.

Ce mémoire de maîtrise traite des critères de maturité de la personnalité en vue du développement de la compétence entrepreneuriale et analyse le rapport entre les qualités inhérentes à la personne mûre et à l'entrepreneur. La première et la deuxième partie du mémoire présentent une analyse théorique de compétence entrepreneuriale: les concepts de la compétence et d'entrepreneuriat ainsi que leur évolution au cours des siècles ; la définition des qualités inhérentes à l'entrepreneur et l'importance de la compétence entrepreneuriale au sein de l'Union européenne et la Lituanie. La troisième partie dégage la caractéristique de la personnalité mûre: la notion de personnalité, les qualités inhérentes à la personnalité mûre à travers différentes théories psychologiques, la définition des qualités principales inhérentes à la personnalité mûre.

La quatrième partie décrit en premier lieu la méthodologie de recherche scientifique: justification du choix de l'échantillon, de la stratégie et de la méthode appliquées ; principes généraux de la méthodologie et leur application dans ce mémoire. Elle présente en suite les résultats d'analyse des objets de recherche (Mère Teresa et Muhammad Yunus), examinés du point de vue des qualités inhérentes à la personne mûre et à l'entrepreneur. Après avoir résumé les résultats de recherche, la conclusion du mémoire présente les critères de maturité de la personnalité influençant les capacités entrepreneuriales.

Mots-clés : personnalité, personnalité mûre, compétence, entrepreneuriat, compétences entrepreneuriales.

SANTRAUKA

Marija Lukšaitė

BRANDŽIOS ASMENYBĖS KRITERIJAI PLĖTOJANT VERSLUMO KOMPETENCIJĄ

Šiuolaikinėje žinių visuomenėje verslumo kompetencijai ir jos ugdymui skiriamas vis didesnis dėmesys. Žmogaus gebėjimas kūrybiškai mąstyti, nebijoti rizikuoti, įgyvendinti novatoriškas idėjas, aktyviai veikti ir siekti užsibrėžtų tikslų yra ne privalumas, o būtinybė, norint jaustis pilnaverčiu visuomenės nariu. Nors verslumo kompetencija apibrėžiama įvairiai, tačiau tendencingai teigiama, kad tai yra įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam realizuoti savo idėjas.

Pasitelkus psichologijos mokslo, kurio pagrindinis objektas yra žmogaus psichika arba elgesys, žinias pastebėta, kad skirtingų psichologijos krypčių atstovai, vardindami savybes, būdingas versliam žmogui, priskiria jas brandžios asmenybės kriterijams. Siekiant išanalizuoti šį fenomeną pasirinktas **tyrimo objektas** - brandžios asmenybės kriterijai plėtojant verslumo kompetenciją. **Tyrimo tikslas** - išskirti pagrindines brandžios asmenybės savybes skatinančias verslumo kompetencijos plėtotę.

Teorinėje mokslinio darbo dalyje, taikant **aprašomąjį-analitinį metodą**: apibrėžtos kompetencijos, verslumo ir verslumo kompetencijos sąvokų sampratos; išanalizuoti Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisiniai dokumentai; nustatytos versliam žmogui būdingos savybės, išskirti brandžios asmenybės kriterijai.

Brandžios asmenybės ir verslaus žmogaus savybių sąryšingumui tirti atliktas **kokybinis tyrimas**. Nustatytam fenomenui atskleisti pasitelktas **biografinis metodas** taikant **fenomenologinę strategiją**, kuria siekiama ištirti pasirinkto tyrimo objekto patirtį bei atskleisti kaip šis fenomenas pasireiškė tiriamojo gyvenime. Taikant tikslinės imties **kriterinę atranką**, empirinio tyrimo objektais pasirinkti Nobelio taikos premijos laureatai: Motina Teresė (vienuolė) ir Muhammad Yunus (ekonomistas, bankininkas). Analizuojant pasirinktų tyrimo objektų biografijas, siekta atskleisti informantų asmenybės brandumo ir verslumo kompetencijos pasireiškimus ir ištirti jų tarpusavio įtakos tendencingumą.

Tyrimo rezultatai parodo, kad septyni iš dešimties išskirtų brandžios asmenybės kriterijų: tikslingumas, valia (atkaklumas), atsakingumas, pasitikėjimas savimi, kūrybiškumas, suvokimo naujumas ir kompetencija, tiesiogiai susijusios su versliam žmogui būdingomis savybėmis. Kitos trys brandžiai asmenybei būdingos savybės - gebėjimas mylėti, emocinė branda, gyvenimo filosofija, - tarpusavyje glaudžiai susijusios. Tačiau atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad gebėjimą mylėti galima išskirti kaip vieną iš esminių žmogaus verslumą skatinančių veiksnių.

RÉSUMÉ

Marija Lukšaitė

LES CRITÈRES DE MATURITÉ DE LA PERSONNALITÉ EN VUE DU DÉVELOPPEMENT DE LA COMPÉTENCE ENTREPRENEURIALE

La compétence entrepreneuriale et l'éducation de son acquisition prend sa place dans la société du savoir. La capacité humaine à penser de façon créative, à prendre des risques, à mettre en œuvre des idées novatrices, l'aptitude à agir et à atteindre ses objectifs n'est pas un avantage, mais une nécessité pour se sentir vraiment membre de la société moderne. Même si la compétence entrepreneuriale peut être définie de différentes façons, il s'agit généralement des qualités humaines innées et acquises permettant à la personne de réaliser ses idées.

A l'aide de la psychologie, qui s'intéresse principalement au psychisme humain et aux comportements, nous constatons que les différents courants psychologiques, en nommant des qualités qui caractérisent l'entrepreneur, les attribuent à la personnalité mûre. Pour analyser ce phénomène, nous avons choisi pour objet d'étude - les critères de maturité de la personnalité en vue du développement des compétences entrepreneuriales. Notre objectif est de définir les critères principaux de maturité de la personnalité permettant le développement de la compétence entrepreneuriale.

Dans la partie théorique, grâce à une approche descriptive et analytique, nous présentons les définitions de compétences, d'entrepreneuriat et de compétence entrepreneuriale ; nous analysons les documents juridiques de l'Union européenne et ceux de la République de Lituanie ; nous repérons les qualités inhérentes à l'entrepreneur ainsi que celles de la personnalité mûre.

L'analyse de l'interaction entre les qualités inhérentes à la personnalité mûre et à celle de l'entrepreneur a été réalisée dans une étude qualitative. Le phénomène est analysé à travers une approche biographique qui utilise une stratégie phénoménologique, - qui vise à explorer l'expérience et le vécu du phénomène dans la vie de l'objet de recherche. Les objets de recherche - les lauréats du Prix Nobel de la Paix: Mère Teresa (religieuse) et Muhammad Yunus (économiste, banquier) – ont été choisis en fonction de critères définis.

Les résultats de l'analyse montrent que sept sur dix critères de maturité de la personnalité: la détermination, la persévérance (volonté), la responsabilité, la confiance en soi, la créativité, la capacité à renouveler son jugement et la compétence, - sont directement liées aux qualités inhérentes à l'entrepreneur. Les trois autres critères de maturité de la personnalité - la capacité d'aimer, la maturité affective, une philosophie de vie - sont étroitement liés. Toutefois, l'étude

montre que la capacité d'aimer peut être identifiée comme un des facteurs essentiels en vue du développement des compétences entrepreneuriales.

E.ERIKSON ASMENYBĖS PSICHOSOCIALINIO VYSTYMO SI STADIJOS

Apytikris amžius	Stadijoje sprendžiamos krizės turinys	Potenciali(os) nauja(-os) savybė(s), teigiamai išsprendus krizę
<u>Saugumas – nesaugumas</u>		
Kūdikystė: nuo gimimo iki 1 metų	Vaikas išmoksta pasitikėti arba nepasitikėti kitais asmenimis, kurie rūpinasi jo svarbiausiais poreikiais, pvz.: maitinimu, šiluma, švara ir fiziniu kontaktu.	Pasitikėjimas Viltis
<u>Autonomiškumas – gėda</u>		
Ankstyvoji vaikystė: 1-3 metų	Vaikas mokosi pats savimi pasirūpinti: mokosi naudotis tualetu, valgyti, vaikščioti ir kalbėti arba abejoja savo sugebėjimais.	Valia
<u>Iniciatyvumas – kaltė</u>		
Žaidimų amžius: 4-6 metų	Vaikas nori atlikti daugelį veiksmų, ką moka ir atlieka suaugę, todėl jis kartais peržengia tėvų nustatytas ribas ir dėl to jaučiasi kaltas.	Tikslingumas
<u>Meistriškumas – menkavertiškumas</u>		
Mokyklinis amžius: 7-11 metų	Vaikas intensyviai mokosi, siekdamas būti kompetentingas ir produktyvus, arba jaučiasi nepilnavertis, nesugebantis ką nors gerai padaryti.	Kompetencija
<u>Identiškumas – vaidmenų neaiškumas</u>		
Jaunystė:	Paauglys nori išsiaiškinti, kas jis yra. Jis	Ištikimybė

12-20 metų	pasiekia seksualinį, etninį, profesinį identiškumą arba neturi aiškaus supratimo apie ateityje jo laukiančius vaidmenis.	
<u>Intymumas – izoliacija</u>		
Ankstyvoji branda: 21-25 metų	Jaunas suaugęs žmogus siekia kito žmogaus meilės ir draugystės arba lieka izoliuotas nuo kitų, yra vienišas.	Gebėjimas mylėti
<u>Produktyvumas – stagnacija</u>		
Vidurinio amžiaus branda: 26-64 metų	Suaugęs yra produktyvus, dirba jam svarbų darbą, puoselėja šeimą arba tampa sustingęs.	Rūpestingumas
<u>Integracija – neviltis</u>		
Vėlyvoji branda: nuo 65 metų iki mirties	Žmogus stengiasi suprasti, ar jo gyvenimas buvo prasmingas. Jis arba mato savo gyvenimo svarbą, arba supranta, kad nepasiekė savo gyvenimo tikslų.	Stiprybė Gyvenimo išmintis

Šaltinis : sudaryta pagal Žukauskienė, 2012, p. 74-75 ir Psichologija šiandien, 2008, p. 169.

MOTINOS TERESĖS VERSLUMO CHARAKTERISTIKA

Verslumo proceso komponentai	Motinos Teresės verslumo raiška	Ištraukos iš Navin Chawla interviu su Motina Terese (Chawla, 1992) (versta autorės)
Verslo idėja	Tarnystė vargšams	„Tai buvo vidinis kvietimas palikti vienuolyną, kuriame buvau laiminga ir eiti tarnauti vargšams gatvėse“ (p. 43).
Prekė/paslauga	Meilės darbai	„Aš [Motina Teresė] nenoriu, kad mūsų veikla taptų komercine įmone. Tai turi būti meilės darbas“ (p. 97).
Rinka	Apleisti vaikai, raupsuotieji, sergantys, mirštantys lūšnynų gyventojai	„Pagal [Meilės misionierių] ordino konstituciją, seserys turi lankyti vargšus ligoninėse, prižiūrėti raupsuotuosius, pakelti ir parsivesti žmones iš gatvės net ir girtus“ (p. 74). „Ji [Motina Teresė] paprašė mūsų juos [lūšnyno vaikus] išmokyti abėcėlės, kelias daineles ir padaryti juos laimingus“ (p. 77).
Organizacija	Įkurta Meilės misionierių kongregacija; vėliau kontempliatyvių seserų ir brolių atšaka; Meilės misionierių brolių, kunigų, pasauliečių atšakos bei Motinos Teresės bendradarbiai	„Mes esame Meilės misionieriai. O misionierius yra tas, kuris turi eiti ir skelbti gerąją naujieną nesvarbu kur. ... Jis yra siunčiamas nešti Dievo meilės. ... Dėl to mes esame“ (p. 225). „Pasaulyje yra beveik keturių šimtų tūkstančių [Motinos Teresės] bendradarbių šeima, kuri padeda seserims atlikti darbus“ (p. 226). (1992 m. duomenimis – autorės pastaba).
Esminės komandos kompetencijos	Mokytojo kompetencijos; slaugos ir medicinos srities žinios;	„Ji [Motina Teresė] padaršino Subashini pabaigti paskutinį pedagoginių studijų mėnesį; Magdalena buvo pastūmėta baigti medicinos mokslus“ (p. 83).
	Paklusnumo, neturto,	„Paklusnumo įžadas reiškia, kad mes visame kame turime paklusti Dievui. Neturto įžadas labai griežtas

Komandos įsipareigojimas	skaistumo, vienuoliniai įžadai ir papildomas - tarnystė vargšams dovanai ir iš visos širdies	mūsų kongregacijoje. Mes taip pat duodame skaistumo įžadą pilnutinai atiduodami savi širdį Dievui. Galiausiai mes turime išskirtinai mūsų ketvirtąjį įžadą – tarnauti vargšams dovanai ir iš visos širdies“ (p. 222).
Santykiai su klientais/vartotojais	Meilės ryšys su vargšais	„Mes norime, kad vargšai jaustųsi mylimi“ (p. 222).
Kiti santykiai	Vietos valdžia; pasaulio šalių vadovai; dvasininkai.	„Motina Teresė ... gali užėiti į valstybės tarnautojų kabinetus taip pat natūraliai, kaip lankydamą pačius vargingiausius. ... Indira Gandhi ... – Ministras pirmininkas su ja susitikdavo kada tik ji to paprašydavo“ (p. 196). „Jos [Motinos Teresės] santykiai su Jonu Pauliumi II buvo be abejonės ypatingi“ (p. 199).

Šaltinis : sudaryta autorės.

MUHAMMAD YUNUS VERSLUMO CHARAKTERISTIKA

Verslumo proceso komponentai	Muhammad Yunus verslumo raiška	Ištraukos iš Muhammad Yunus biografijos
Verslo idėja	Padėti vargšams įkurti savo verslus	„Paskolos siūlo žmonėms galimybę imtis iniciatyvos verslo arba žemės ūkio srityje, suteikiant progą užsidirbti ir leidžiant gražinti skolą“ (Miliut, www.bznstart.lt).
Prekė/paslauga	Mikrokreditai	„Mikrokreditavimas suteikia neturtingiesiems mažas, užstato nereikalaujančias paskolas, kaip kapitalą pradėti savo verslą“ (Yen R.T. ir Yen S.H., 2007, p. 42).
Rinka	Bangladešo vargšai, ypač moterys	„Grameen“ pasiūlė kreditus daugeliui vargšų, moterų, neraštingų ir bedarbių žmonių“ (Miliut, www.bznstart.lt).
Organizacija	Grameen bankas	„Nekreipdamas dėmesio į bankų ir vyriausybės patarimus, M. Yunus tęsė mikrokreditų teikimą, o 1983 m. įkūrė Grameen banką, tai reiškia „Kaimo banką“, grėstą pasitikėjimu ir solidarumu“ (versta autorės iš www.grameen-info.org).
Esminės komandos kompetencijos	Ekonominės žinios; Pedagoginiai gebėjimai	„Grameno banko darbuotojai laiko save mokytojais, padedančiais skolininkams suvokti savo žmogiškąsias galimybes“ (Yen R.T. ir Yen S.H., 2007, p. 45).
Komandos įsipareigojimas	Grameen banko vertybių (drausmės, vienybės, drąsos, sunkaus darbo) laikymasis	„Dvylikos valandų darbo diena yra įprasta Grameen banko darbuotojams. ... Jie lanko vargšus ir moko, kaip

		pasinaudojus mikrokreditu galima sukurti savo verslą“ (Yen R.T. ir Yen S.H., 2007, p. 45).
Santykiai su klientais/vartotojais	Grįsti garbės žodžiu ir pasitikėjimu	„Nėra jokios teisinės priemonės (jokio raštiško susitarimo) tarp „Grameen“ banko ir jo skolininkų, sistema veikia remiantis pasitikėjimu“ (Miliut, www.bznstart.lt). „Grameno bankas buvo įsteigtas tvirtai tikint, kad neturtingieji verti pasitikėjimo lygiai taip pat, kaip vidutinės socialinės klasės žmonės“ (Yen R.T. ir Yen S.H., 2007, p. 41).
Kiti santykiai	Vietinių Bangladešo bankų valdytojai, valstybės vadovai, užsienio valstybių vadovai ir bankų, Pasaulio banko atsakingieji	„Aš [M.Yunus] nusprendžiau kreiptis į vietinio banko valdytoją ir paprašyti, kad jo bankas teiktų paskolas vargšams. ... Grameen aiškiai leido suprasti Pasaulio bankui, kad neleis jam diktuoti sąlygų, kaip jiems reikia plėtoti savo verslą. ... Bangladešo vyriausybė paklausė mūsų patarimo ir atsispyrė Pasaulio banko iniciatyvai. ... Su JAV prezidento Bill Clinton pagalba, Grameen savo veiklos programą pritaikė Arkanzase“ (versta autorės iš Yunus, 2003, p.10-12)

Šaltinis : sudaryta autorės.

GRAMEEN BANKO 16 SPRENDIMŲ

1. Mes turime sekti ir laikytis visų Grameen banko vertybių – drausmės, vienybės, drąsos ir sunkaus darbo – visose gyvenimo situacijose.
2. Mes turime nešti gerovę savo šeimoms.
3. Mes neturime gyventi apgriuvusiuose namuose. Mes turime suremontuoti savo namus ir dirbti tam, kad pasistatytume naujus namus pasitaikius pirmai galimybei.
4. Mes turime auginti daržoves ištisus metus. Mes turime valgyti jų į valias, o perteklių parduoti.
5. Sodavimo sezonu mes turime auginti kuo daugiau daigų.
6. Mes turime planuoti mažas šeimas. Mes turime sumažinti savo išlaidas. Mes turime rūpintis savo sveikata.
7. Mes turime mokyti savo vaikus ir įsitikinti, kad jie uždirbs pakankamai, kad sumokėtų už savo išsilavinimą.
8. Mes turime auginti vaikus švariai ir prižiūrėti tvarką aplinkoje.
9. Mes turime įrengti ir naudotis išvietėmis.
10. Mes turime gerti vandenį iš butelių. Jei toks vanduo yra neprieinamas, mes turime jį virinti arba valyti alūnu.
11. Mes neturime imti jokio kraičio sūnaus vestuvėse; taip pat neturime duoti jokio kraičio dukters vestuvėse. Mes turime laikytis atokiau nuo kraičių prakeiksmo. Mes nepraktikuosime vaikų santuokų.
12. Mes neturime nieko skriausti ir turime nepritarti bet kuriam, kas elgiasi priešingai.
13. Mes turime drauge investuoti didesnius kapitalus didesniai pelnei gauti.
14. Mes turime visuomet būti pasiruošę padėti vieni kitiems. Jei kurį nors išstinka sunkumai, mes turime padėti jam arba jai.
15. Jeigu mes sužinome, kad kuriame nors centre nesilaikoma drausmės, turime nuvykti ten ir padėti atkurti drausmę.
16. Mes turime įvesti fizinius pratimus savo centruose. Mes turime visi drauge dalyvauti visuose socialiniuose renginiuose (Yen, Yen, 2007, p. 45-46).